

Никола В. Димитров

Трајко Огненовски

ОПШТИНА ДЕМИР ХИСАР

Демир Хисар
2020

Проф. д-р Никола В. Димитров Проф. д-р Трајко Огненовски

ОПШТИНА ДЕМИР ХИСАР

(монографија)

**Демир Хисар
2020**

*

Редакциски одбор

Марјанче Стојановски, Градоначалник
Благоја Станоевски, претседател на Совет на Општина
Благоја Шундовски, лице за односи со јавноста

*

Рецензенти

проф. д-р Менде Солучевски
проф. д-р Цане Котески

*

Јазична редакција

Трајко Огненовски

*

Фотографии

Никола В. Димитров, Трајко Огненовски
Архив и литература

*

Печати:

Графо Пром - Битола

*

Тираж:

200

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

908 (497.786)

ДИМИТРОВ, Никола В.

Општина Демир Хисар : (монографија) / Никола В. Димитров, Трајков Огненовски. –
Битола : Графо пром, 2020. – 160 стр. : илуст. ; 26 см

Фусноти кон текстот. – Белшка за авторите: стр. 159. – Библиографија: стр. 155-158. -
Содржина и : Прилози

ISBN 978-608-4895-16-9

1. Огненовски, Трајко [автор]

а) Демир Хисар – Македонија

COBISS.MK-ID 51788037

ЗА ОПШТИНА ДЕМИР ХИСАР

Монографијата за Општина Демир Хисар, во нашава држава, според наши сознанија, досега, претставува реткост. Дури и општини со поголем број жители и површина немаат своја агенда за општината и нивните населби.

Со Монографијата се прави обид да се нурне во делови од историјата на општината, населбите, нивните први жители, бројот на населението низ вековите, нивното занимање, начинот на живот, образование и други активности кои оставиле траги на секоја рурална населба.

Населението во демирхисарската општина и населбите поминале низ разни временски премрежја од сиромаштија за леб, за опстанок, преку борба, желба за слобода, што ја немало со векови.

Населбите во општина Демир Хисар, како географска област, низ историјата биле места на разновидни освојувачи кои ги рушеле имотите и храмовите, им ја поганеле крвта на населението. Меѓутоа, демирхисарци, никогаш не останувале рамнодушни, туку напротив организирано се спротиставувале на сите непријатели.

Сето што, авторите го забележале во Монографијата, и сакаат да им го презентираат на нашите жители од општината, но и на другите општински центри во државата, на нашите иселеници во странство, и на сите кои се желни за што повеќе знаење за нас како аманет на нашите поколенија

Јули 2020 г.

**ГРАДОНАЧАЛНИК,
Марјанче Стојановски**

Карта 1. Патна карта на Општина Демир Хисар

СОДРЖИНА

За Општина Демир Хисар	3
Предговор	7
I. Краток географски и историски осврт на Општина Демир Хисар ...	9
1. Краток географски осврт	9
2. Краток историски осврт	20
II. Краток опис на населбите во Општина Демир Хисар	26
1. Бабино	26
2. Базерник	30
3. Бараково	32
4. Белче	33
5. Боиште	34
6. Брезово	36
7. Вардино	39
8. Велмевци	42
9. Вирово	46
10. Големо Илино	49
11. Граиште	52
12. Демир Хисар	53
13. Доленци	59
14. Единаковци	63
15. Жван	65
16. Железнец	70
17. Журче	73
18. Загориче	77
19. Зашле	79
20. Кочиште	82
21. Кутретино	84
22. Лесково	86
23. Мало Илино	88
24. Мренога	91
25. Ново Село	93
26. Обедник	95
27. Прибилци	98
28. Радово	101
29. Ракитница	102
30. Растојца	104
31. Света	106
32. Сладуево	108
33. Слечче	110
34. Слоештица	116
35. Смилево	119
36. Сопотница	125
37. Стругово	130
38. Суво Грло	134
39. Суводол	135
40. Утово	138
41. Церово	139
Исчезнати села	142
Прилози	147
Литература и други извори..	155

Карта 2. *Населби во Општина Демир Хисар*

ПРЕДГОВОР

Монографскиот труд Општина Демир Хисар воопшто не е случаен. Имено, требаше само иницијатива, труд и стрпливост, да се отргне од заборава дел од животот на општината и четириесетината населби.

Векови и векови овој народ бил подралично ропство, за на крајот да биде слободен. Низ македонската земја пустошелразни освојувачи, се одиграле повеќе бунџ и востанија, како идве балкански и две светски војни при што Македонија многупати била парчена и поделувана.

Низ целиот период Демир Хисар бил нераскинлив дел од Македонија. Демир Хисар е подрачје со еднакви историски, општествено- политички, јазични, етнофолклорни, културни, уметнички и верски одлики. Областа Демир Хисар, според новата административно територијална поделба припааѓа на Општина Демир Хисар која заедно со градот Демир Хисар има 41 рурална населба.

Монографскиот труд е посветена општината, населбите на народот во Демир Хисар. На народот кој организирал борби, востанија, бунџ, напади, биле уништувани, но никој одпоробувачите не успеал докрај да ги уништи.

Во монографијата изнесени се мноштво податоци за начинот на живот, за првите жители, за нивните занимања, нивната борба, за образованието, за културно-историскиот живот, за миграцијата, за нивните падови и успеси, и за уште многудруги активности кои се одиграле во текот на долгото минато.

Монографијата има за цел на сите да им ги приближи најглавните случувања кои се одиграле во општината, да се направи напор тоа што е пренесувано од колена на колена трајно да се зачува за идните поколенија.

Авторите

I. КРАТОК ГЕОГРАФСКИ И ИСТОРИСКИ ОСВРТ НА ОПШТИНА ДЕМИР ХИСАР

1. Краток географски осврт

Местоположба, граници и големина

Општина Демир Хисар, спаѓа во групата на ридесто - планински општини и се наоѓа во југозападниот дел од Р.С.Македонија. (Карта 1) Гледано по плански региони Општината се наоѓа во северниот дел на Пелагонискиот плански регион. Во поголемиот дел општината е ридско – планинска, но има делови кои исклучиво се планински, тоа е делот на Горен Демир Хисар, и мал дел кој е рамничарски, а тоа е делот по течението на Црна Река и Обедничка Река во т.н. Долен Демир Хисар.

Општина Демир Хисар има речиси природни граници на север се граничи со Општина Кичево, на североисток и исток со Општина Крушево, на југоисток со Општина Могила, на југ со Општина Битола, на југозапад со Општина Ресен, на запад со Општина Охрид и Општина Дебарца. (Види: Патна карта на општина Демир Хисар)

Карта 3. Местоположба на Општина Демир Хисар во Р.С.Македонија

Општина Демир Хисар се наоѓа меѓу $20^{\circ} 57' 20''$ и $21^{\circ} 17' 50''$ источна географска должина и меѓу $41^{\circ} 07' 30''$ и $41^{\circ} 24' 30''$ северна географска ширина.¹

Општина Демир Хисар е северозападно периферно подрачје на котлината Пелагонија. Општината на **запад** од Преспанската и Охридската котлина се граничи со сртовите на Бигла Планина (Голем Камен 1657 м.н.в.), Плаќенска (врв Плаќе или Сталев Камен 1998 м.н.в.) и Илинска Планина (врв Лиска 1908 м.). На **север** општинската граница започнува од Врвот Лиска (1908 м) и спуштајќи се сртовите на

¹ Топографска карта, размер 1:50.000, секција Битола 1-4, Број на лист 781-1-4, Охрид 2-3, 780-2-3, Војногеографски институт, 1966, дополнета 1971 и 1985 година.

Шаварика, Висок Рид, Брусец (помеѓу селата Велмевци и Прострање), ја пресекува Церска Река (нејзиниот понорнички водотек за која се смета дека е дел од Црна Река), потоа пресекувајќи ги карстните полиња Суво Поле и Јабел се искачува и го пресекува карстниот предел Рамник (*на кој се среќаваат над 50 помали и поголеми вртачи и е дел од планината Љубен со врв Кавчал 1757 м.н.в.*) од каде границата продолжува со искачување до Црн Врв (1588 м.н.в.) каде и завршува северната граница. На **исток** границата поминува преку низа возвишенија од 1300-1400 метри по Бушева Планина, а од врвот Кале (1316 м.н.в.), се спушта на Плоча (1296 м.н.в.). На **југ** граница започнува во непосредна близина на село Света и атарот на село Бучин, од каде границата продолжува да се искачува по сртот на Древеничката Планина до врвот Кале (1494 м.н.в.). Од врвот границата продолжува кон југозапад да се спушта по планинското било кое на 752 м.н.в. го пресекува патот Битола – Демир Хисар, за да потоа започнува да се искачува преку Самарница (1086 м.н.в.) се до Голем Камен (1657 м.н.в.) на Бигла Планина.

Општина Демир Хисар има добра местоположба и сообраќајно го поврзуваат повеќе асфалтни патни правци, и тоа од југ од Битола преку Демир Хисар кон север до Кичево, од исток од Демир Хисар преку селата Единаковци – Света – и други села се продолжува во Прилеп, Исто така, на исток од Демир Хисар преку селата Журче се продолжува кон Крушево и од таму кон Прилеп. Единствени правци кои недостасуваат се правецот кон Ресен и Охрид. Демир Хисар со Ресен го поврзуваат шумски патеки и тоа од Боиште кон Златари, а преку Илинска Планина исто со шумски пат, а од Големо и Мало Илино преку Илинска Црква кон Брежани, а од таму со асфалтен пат низ Дебарца до Охрид. Низ Општината има и други асфалтни патни правци, пример преку Кочипте до Долно Дивјаци и од таму кон Крушево, или од Велмевци преку Цер и од таму со шумски пат до Пуста Река и преку асфалтен пат до Крушево. Земјен пат има и од Доленци преку Суво Поле, превојот Турла (1099 м.н.в.) до Староец и Кичево. Во општината со асфалтирани локални патишта се поврзани 35 села, исклучок се Лесково, Церово, Боиште и Радово до кои водат тампонирани земјени патишта.

Општина Демир Хисар се простира на територија од 480 км² или 1,9% од вкупната површина на државата и според површината се вбројува во средно големи општини во Р.С.Македонија²

Бројот на население во општината изнесува 9.497 жители (попис 2002 г.) сите распоредени во градот Демир Хисар и во уште 40 населени места: Бабино, Базерник, Бараково, Белче, Боиште, Брезово, Вардино, Велмевци, Вирово, Големо Илино, Градиште, Доленци, Единаковци, Жван, Железнец, Журче, Загориче, Зашле, Кочиште, Кутретино, Лесково, Мало Илино, Мренога, Ново Село, Обедник, Прибилци, Радово, Ракитница, Растојца, Света, Сладуево, Слечче, Слоештица, Смилево, Сопотница, Стругово, Суво Грло, Суводол, Утово и Церово.

² Административно – територијално и природно географски просторот Демир Хисар може да го анализираме како општина, област и котлина. Имено, Општина Демир Хисар зафаќа површина од 480 км² или 1,9% од територијата на РМ, има 9.497 жители или 0,46% од вкупното население во РМ (попис 2002), распоредени во 41 населба. Во географската литература покрај Општина Демир Хисар, се споменува и микро област Демир Хисар или Железник. Железник е историско и природно – географско, планинско – долинско подрачје со површина од 553 км² со 44 населби (плус населбите Големо Црско, Мало Црско и Цер). Други географски истражувачи го употребиваат и терминот Демихисарска Котлина со површина од 645 км² и 49 населби. (Види: Табела 1.)

Табела 1. Општи податоци за Демирхисарската котлина

Котлинска целина	Површина во км ²	Население			Густина на населеност		
		1961	1981	2002	1961	1981	2002
Демирхисарска котлина	645,341	20542	15807	9945	31,8	24,5	15,4

Извор: Благоја Маркоски (1995), Хипсометрија на просторот и населеноста во Република Македонија, Македонска ризница, Скопје, стр. 48 (стр.315). ДЗД - Попис на население 2002. Забелешка: Во просторот на Демирхисарската котлина со 645 км² припаѓаат вкупно 49 населби (41 населба од Општина Демир Хисар; 3 населби од Општина Кичево - Големо Црско, Мало Црско, Цер; 5 населби од Општина Крушево – Арилево, Горно Дивјаци, Долно Дивјаци, Острилци, Пуста Река, и највисоките планински делови од атарот на град Крушево, кои природно припаѓаат во границите на Демирхисарската Котлина. Подвлекле авторите).

Релјефна структура

Подрачјето на општината е претежно ридесто и планинско, т.е. обвиткано со планински венци и само со процепот кај село Света се поврзува со Пелагониската рамнина. На западната страна се протегаат Илинско - Плакенските Планини кои преку Бигла се спуштаат кон Пелагониската Котлина. Највисокиот врв на овој планински венец составен од три планини е врвот Сталев Камен со 1.998 м.н.в. Овој планински венец е богат со букова шума, а понискиот дел, со дабова шума. Сртот на Илинска Планина и делови од Плакенска Планина претставува голо пасиште а сето останато е обраснато со шума.

На североисток територијата на Општина Демир Хисар е затворена со планински венец кој почнува од Љубен (врв Кавчал 1757 м.н.в.), па завршува со Гола и Бушева Планина над градот Крушево, а потоа постепено се спушта во долината на Црна Река и Пелагониската Котлина. И овие планини се пошумени, со дабова шума, а над селото Зашле со букова шума. Тие постепено се спуштаат надолу кон долината на Црна Река.

На југоисток се издига Дервенската Планина со највисоката точка Кале со 1494 м.н.в. Овие планински предели се пошумени со ниска дабова шума, испресечна со пасишта. Дервенската планина се спушта кон југозапад до нискиот патен превој помеѓу Битола и Демир Хисар на 752 м.н.в. Во близина на таа точка се наоѓа раселеното село Мраморица. Од Мраморица планинскиот венец Самарница (1098 м.н.в.) се искачува се до Голем Камен (1657 м.н.в.) на Бигла Планина. Други планини и планински врвови кои се среќаваат во внатрешноста на областа Демир Хисар се Ставрако (1022 мнв), Рајколос (1029 мнв), Вртешка (1284 мнв), Кале (1316 мнв), Старо Бачило (1393 мнв), Црн Врв (1588 мнв) и други.

Во нискиот дел на Долен Демир Хисар по течението на Црна Река и Обедничка Река се среќаваат езерски и речни наноси кои се доста плодни и максимално поделелски се обработени. Слични поделелски површини или „полиња“ има по течението на реките Боишка, Вировска, Мреношица, Слоештичка, Журешничка и Жаба, кои се обработени и засадено со пченица, ’рж, јачмен, тутун, компир, зеленчукови култури, а на работ кон ридовите и засадени со лозја и овоштарници. Падините на Бигла, Плакенска и Илинска Планина се богати и со пасишта, така што жителите на овие села порано одгледуваат многубројна ситна стока.

Низинскиот дел на Демир Хисар се протега по течението на Црна Река, а како најплоден и поделелски најексплоатиран дел се протега на потегот од село Жван – Сопотница – Прибилци – Демир Хисар – Загориче – Кутретино - Граиште – до крајот на полето на село Света. Овој потек се протега во должина од околу 30 километри и претставува најплоден дел од Демирхисарското поле.

Важен сегмент на релјефната структура е топографската конфигурација или хипсометријата на теренот прикажана во табелите 2,3 и 4. Имено, најнизок терен во

Демир Хисар се среќава во рамничарскиот дел од атарот на село Света (со најниска точка од 609 метри) па до рамничарските делови на селата Железнец, Кочиште, Мренога, Слоештица и Обедник (од 730 метри). На помал простор од општината ридестиот терен започнува од 740/750 метри, а најчесто од 760 метри нагоре се до 1000 метри. Интересно е да напоменеме дека рамнински предели има и во ридскиот и планинскиот простор, особено во атарот на селата Велмевци и тоа во делови покрај средниот тек на Велмешка Река и во делови на карстното Суво Поле, и во атарот на село Брезово и тоа делови на малото карстно поле Јабел. Просторот од 1000 метри нагоре е исклучиво планински и во најголемиот дел е покриен со шуми и пасишта.

Табела 2. Хипсометриска скала на Општина Демир Хисар, (41 населба и површина 480 км²)

Висинска скала во метри	Површина во км ²	%	Население						Густина на населеност		
			1953	%	2002	%	2015	%	1953	2002	2015
600-750	101	21,0	13415	65,4	8561	90,1	7758	92,1	132,8	84,8	76,8
750-1000	182	37,9	6085	29,7	881	9,3	643	7,6	33,4	4,8	3,5
1000-1500	176	36,7	995	4,9	55	0,6	27	0,3	5,7	0,3	0,1
1500-1998	21	4,4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Вкупно	480*	100	20495	100	9497	100	8428	100	43,0	19,8	17,6

Извор: Топографска карта, размер 1:50.000, секција Битола 1-4, Број на лист 781-1-4, Охрид 2-3, 780-2-3, ВИ, 1966, дополнета 1971 и 1985 г. Податоци од Агенција за катастар на недвижности на РМ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>. *Во вкупната површина влегуваат и атарите на селата Велмевци, Кочиште и Растојца. Во пресметките се користи и методот за хипсометрија на проф. д-р Благоја Маркоски.

Табела 3. Хипсометриска скала на Општина Демир Хисар, (38 населба и површина 443 км²)

Висинска скала во метри	Површина во км ²	%	Население				Густина на населеност	
			1961	%	1981	%	1961	1981
500-750	97,260	22,0	11794	68,5	11349	78,6	121,3	116,7
750-1000	167,584	37,8	4480	26,0	2813	19,5	26,7	16,8
1000-1500	158,495	35,8	944	5,5	272	1,9	6,0	1,7
1500-1998	19,691	4,4	0	0	0	0	0	0
Вкупно	443,030	100,0	17218	100,0	14434	100,0	38,9	32,6

Извор: Благоја Маркоски (1995), Хипсометрија на просторот и населеноста во Република Македонија, Македонска ризница, Скопје, стр. 102 и 103 (стр.315)

Табела 4. Хипсометриска скала на Општина Демир Хисар, (38 населба и површина 443 км²)

Простор	Површина во км ²	Население		Густина во ж/км ²	
		1961	1981	1961	1981
Рамничарски	66,852	8827	9200	132,0	137,6
Ридски	204,647	7447	4962	36,4	24,2
Планински	171,531	944	272	5,5	1,6
ВКУПНО	443,030	17218	14434	38,9	32,6

Извор: Благоја Маркоски (1995), Хипсометрија на просторот и населеноста во Република Македонија, Македонска ризница, Скопје, стр. 74 (стр.315)

Геолошко – петрографски состав на областа Демир Хисар

По својот геолошки состав и петрографската граѓа, областа е во голема мера едноставна што не би можело да се рече за распоредот на материјалот што е во нејзиниот состав. Според геолошката карта, по должината на Црна Река во Демир Хисар (Железник) учествуваат: варовници, филити и гранити со премин кон гнајсеви. Најголемиот дел од областа е покриена со скарстени слоеви од тријаска старост, што како напласти лежат пред палео шкрилци и песочници. Според тоа областа главно е составена од гранити и гнајсеви што кон север се губат под варовници, за повторно да се појават на источниот дел кон Крушевскиот гранитен масив. Во котлинскиот рамничарски дела во Долен Демир Хисар се среќаваат езерски наноси кои се остаток од некогашното Пелагониско Езеро, а покрај реките има речни наноси на песок и чакал³.

Варовнички карстни површински и подземни форми

Според наведените геолошки и петрографски форми и состав, северниот дел, односно во Горен Демир Хисар доминираат варовници од кои посебно внимание заслужуваат површинските карстни форми шкрапи, каменици, вртачи, карсни полиња и скарстени долини, а од подземните карстни форми значајни се пештерите, дупките и пропастите.

За појавата на карстните форми зборуваат и топонимите Краста, Голема Краста, Средна Краста, Попо Краста, Крастица, Крастици, Пештерка, Јамчиште, Зли Дол (скарстена речна долина) сите во атарите на горно демирхисарските села (Брезово, Зашле, Доленци, Железнец, Велмевци, Цер, Мало и Големо Црско – последните три села не припаѓаат на Општина Демир Хисар).⁴ Од површинските карсни форми ќе го споменеме Церско Поле (9,5 км²), Суво Поле (2,4 км²) и Јабел (1км²) како и стотина вртачи, а од подземните позабележителни се следниве пештери и дупки: Пештера „Голиапеш“, Пештера „Пешна“, Пештера „Буков Дол“, Пештера „Балтин“, „Безимена Пештера“, „Аврамова Пештера“, Пештера „Змио дупка“, „Лисичина Дупка“, „Мечкина Дупка“, „Еврејска Дупка“, „Киркова Дупка“, „Велкова Дупка“, „Орданова Дупка“, пропаст или „Дупка што звечи“ и други.⁵

Климата во Демир Хисар

Областа Демир Хисар од сите страни е заградена со планини и во неа се среќава умерено - континентална клима со четири годишни времиња. Меѓутоа, повисоките делови имаат карактеристики на планинска клима каде температурата во зима се спушта до -25°C , додека пак, понискиот рамничарски дел во летниот период температурата достигнува над $+35^{\circ}\text{C}$. Највисока температура има во месец јули и август, а најниска во месец декември и јануари. Средно годишната температура на Демир Хисар изнесува $11,2^{\circ}\text{C}$. Врнежи од дожд има најмногу во пролетниот и есенскиот дел, со максимум во месец мај и ноември. Во доцна есен се јавуваат и густы студени магли кои го покриваат Демирхисарското поле. Летните врнежи се одликуваат со поројни дождови, проследени со молскавици. Просечно во текот на годината во Демирхисарско подрачје паѓаат 500 – 600 мм воден талог, а во планинскиот дел од 800 до 1200 мм во највисоките делови од планините.

³ Костовски, Велимир (1960) во сп. Прилози бр. 1, стр. 71-80, Научно друштво – Битола.

⁴ Топографска карта, размер 1:50.000, секција Битола 1, Број на лист 781-1, Војногеографски институт, 1966, дополнета 1971 и 1985 година

⁵ Имиња на пештерите и дупките добиени од теренските истражувања во селата Железнец, Доленци, Брезово, Зашле, Бабино, Велмевци, Сопотница, Радово и Цер (последното село не припаѓа на Општина Демир Хисар)

Хидрографијата во Демирхисарската област

Хидрографијата во општина Демир Хисар е богата и разновидна. Црна Река е главен хидрографски објект и носител на речните води во Демир Хисар. За тоа каде се наоѓа изворот на Црна Река, има неколку мислења, произлезени од теренските истражувања. Имено, едно е дека изборите се во село Железнец на 760 м.н.в., второ дека Церска Река, која во долниот тек понира, всушност е Црна Река и дека изворите се на 1380 м.н.в. на планината Баба Сач, и трето мислење, дека Големоилинска Река е Црна Река, и дека изборите се наоѓаат на Илинска Планина на 1630 м.н.в. Од наведеното место на изворот на 1380 м.н.в. на Баба Сач до село Железнец има должина од околу 20 км, со просечен пад од 771 метри, а од изворот на Големоилинска Река на 1630 метри до Железнец има должина од околу 10 км и просечен пад од 870 метри.

Во прифатената географска литература, стои дека изворот на Црна Река⁶ го сочинуваат 5 поголеми карстни извори (со просечна издашност на водата од 5-7 m³/s), меѓу кои позначајни се Црна Дупка и Под Куќа, (760 м.н.в.). Црна Река е долга 207 км, со вкупен пад 631 метар (извор 760 м. влив во Вардар на 129 метри), нејзиниот слив зафаќа површина од 5.890 км², од кои 5014 км² или 85,7% се на територијата на РМ, а 844,5 км² или 14,3% припаѓаат на соседна Грција. Просечниот годишен проток пред вливот во река Вардар е 29,3 м/с.

Во сливот на Црна Река се изградени 35 вештачки акумулации, меѓу кои поголеми се Тиквеш, Стрежево и Суводол, а другите се мали акумулации (пример Струговско Езеро – должина 1 км, широчина 500 метри, и малите Долно и Горно Суводолско Езеро во Демир Хисар, сите се користат за наводнување и се порибени). Водата од Црна Река се користи за наводнување, за производство на електрична енергија (ХЕЦ „Тиквеш“), за риболов, рибогојство, за спорт и рекреација и за други потреби.

Црна Река од изворот тече кон југ низ областа Демир Хисар (во вкупна должина од околу 50 км), а кај селото Бучим навлегува во Пелагониската Котлина. Низ областа Демир Хисар ги прима следните поголеми притоки: од десна страна Големоилинска Река, Кушна, Мала Река, Мреноштица, Обедничка Река, и од лева страна Горна Река, Жаба и Журештица.

Црна Река низ Демир Хисар, од изворот во село Железнец до напуштањето, т.е. до крајот на атарот на село Света минува во должина од 30 км, и ако ги додадеме и изворишниот дел на Баба Сач од околу 20 километри, тогаш вкупната должина на Црна Река во областа Демир Хисар изнесува околу 50 км.⁷

Водата во Црна Река е прилично црнкаста, секако, поради минување низ рудни богатства. Кон село Граиште составот на водата се изменува, секако не во големи размери, станува побистра. При излезот на Црна Река, напуштајќи го Демир Хисар, кај атарот на с. Бучин поради подобна конфигурација на теренот, има скоро идеални услови за акумулација на езеро, бидејќи водотекот има доволно вода и погоден тесен терен за градба на насипна брана во должина од околу 900 метри.

Во Горен Демир Хисар се среќаваат повеќе реки чии водотеци пресушуваат или водата постепено понира. Најдобар случај за тоа се речните текови на реките кои во

⁶ Повеќе за Црна Река, види кај, Миливој Гашевски, (1979) Основни хидрографски особености на главните притоки на Вардар во СР Македонија, Географски разгледи, кн.17, Скопје; Александар Стојмилов, (2002) Физичка географија на Република Македонија, ПМФ, Скопје

⁷ Теренските записи на авторите Т. Огненовски и Н. Димитров. (јуни 2015 г.). Топографски карти Битола 1-4 (781-1-4), размер 1:50.000, 1985 година

долните текови понираат, најдобар пример се реките „понорници“ Церска Река, Велмешка Река, Воденичка Река, Рабински Дол и други помали реки.

Водоводна инфраструктура во населените места Демир Хисар (2.593), Слечче (719), Суводол (415) и Кутретино (301), кои имаат вкупно 4.028 жители заедно со јавните установи (училишта, здравствени установи, детска градинка, производствени и услужни приватни капацитети и.т.н.), со вода за пиење се снабдуваат од градски водовод.

Водоснабдителен систем

Градскиот водовод се “опслужува“ од 2 бунари со вкупна издашност од 40-54 лит/сек (во зависност од периодот во годината), резервоарски простор од вкупно 1.650 м³ и водоводна мрежа од 32.000 м. Бунарите се наоѓаат кај с. Граиште и се длабоки околу 12 метри. Преку потисен цевковод (ПВЦ цевки ф 250 мм и должина од 2.500 м), водата се пумпа до пумпната станица што се наоѓа во населбата Мургашево, а оттаму, преку потисен цевковод (ПВЦ цевки со дијаметар ф 250 мм и должина од 1.750 м¹), водата се препумпува до резервоар со капацитет од 1400 м³, што се наоѓа над градот Демир Хисар. Од резервоарот водата гравитационо, преку мрежата стигнува до потрошувачите. За населеното место Слечче изградена е помошна пумпна станица, затоа што котата на резервоарот во Слечче е повисока од котата на резервоарот во Демир Хисар. Речиси сите поголеми села имаат и свој селски водовод.

Акумулациони езера

На подрачјето на Демир Хисар има три вештачки акумулации две мали езерца се лоцирани над селото Суводол од кои првото е со капацитет од 165 000 м³ (од 0,085x10⁶ м³ вода), додека другото езеро Суводол 2 со капацитет од 0,075x10⁶ м³ вода. Третото езерце е сместено североисточно од с. Стругово, Акумулација Стругово (месност „Крагуево“⁸ - капацитет од 0,146x10⁶ м³ вода; или 120.000 м³ на местото од атарот на некогашното с. Крагуево).

Извори, чешми и бунари

Низ Демир Хисарско има приличен број на извори, чешми и бунари посебно во Долни Демир Хисар, каде во населените места се изградени околу 700 бунари. Посебно добри чешми има во с. Доленци: Урвалка, Рамаданица и Клајнци. Кладенци има по теченијата на сите реки. Голем е изворот на Црна Река во село Железнец, изворот во село Големо Илино, село Жван и Сопотница прекрасни чешми кои никогаш не

⁸ Местото каде е акумулацијата Стругово е на некогашното село Кргуево кое егзистирало од дамнешни времиња, а забележано во 16 и 17 век. Крагуево било сместено во долот, а полето и се граничело со Струговското, Лесковското, Слечченското и Кутретинското поле. Биле хрисијани Македонци, село со околу 20 – тина фамилии, со свој христијански храм, во непосредна близина на источната страна од Демир Хисар. Од река Крагуевка селото било делено на две маала – лева и десна, која извираше во почетокот на долината, а се вливала во Стара Река и заминувале водите во Црна Река. Ојконимот Крагуево е зоонимско, потекнува од орелот Крагуј, што го надлетувале селото и полето. Видот Крагуј е исчезнат, секако поради одредени природни промени. Крагуевци биле преселени во с. Стругово, Утово, Жван и во др. села, каде има нивни потомци, додека други фамилии се преселиле во Романија (Јонче со синот Трајан, универзитетски професор во Крајова, Крсте во Украина, банкар, Коста во Бугарија и др. места во светот). Селот е иселено и разурнато поради запаленост и напад од Турците, освета за учеството на крагујевци во Илинденското востание. Единствено што останало дека постоело село под името Крагуево се топонимот Крагуево и Крагуевска присојница (Авторот Т.О. не располага со повеќе податоци, и покрај тоа што неговото потекло е од Крагуево, четврто колено иселени од истоименото село. За жал, не постојат пишани документи за селото Крагуево, освен раскажувања на внуци на преселени родители во други села).

пресушуваат. Изворите на реката во Брезово и Базерник исто така се бујни и непресушливи.

Растителен и животински свет и природни богатства

На просторот на Општина Демир Хисар се среќава разновидна флора и фауна. Од растителниот свет доминира тревна и шумска вегетација, а од животински свет се среќава ситен и крупен дивеч, разни птици и риби. Сето ова, дава можност за развој на ловот и риболовот. За тоа ни сведочат ревириите и концесиите на ловните друштва и рибници кои се среќаваат на просторот на општината.

Од природните богатства има железна руда, други метали, а од неметалите разновиден градежен камен, мермер и други неметали. За тоа ни сведочат поранешната активност на рудникот за железо во Сопотница и село Жван, неколку каменоломи и сл.

Население

Во овој краток простор ќе наведеме податоци за бројното движење на населението според разни извори и пописи на населението во период од неколку векови (прегледот е даден во Прилог). Важни податоци за населението добиваме од пописите на население 1948-2002 година. Од нив се забележува дека населението во Демир Хисар максимумот го достигнува во педесеттите години (20.495 жители во 1953 година), за потоа од шеесеттите години започне интензивно иселување во поголемите градови и во странство (во 1961 г. имало 17.957 ж., во 1971 г. имало 14442 ж., а во 2002 година 9497 жители. Види, Табели 5-8). За последните 40-50 години видлив е процесот на континуирано иселување на населението од општината кон другите соседни и подалечни општини, и во значителен обем во странство, така бројот на жители од 1953 година до пописот во 2002 година се намалил за 10.998 жители или за 53,7% со динамика на намалување од 274 жители годишно.

Според виталната статистика, општина Демир Хисар има негативен природен прираст повеќе години. Имено, во 2017 година во Општината се родиле 54 деца а починале 133 лица, што значи има негативен природен прираст од -79 лица. Во текот на 2017 година се склучени 34 брака а се развел 1 брак. Гледано по стапки на 1000 жители за 2017 година, раѓањата или наталитетот има стапка од 6,6 промили, а умирањата или морталитетот има стапка од 16,4 промили, што значи дека природен прираст е негативен со -9,7 промили.⁹

Табела 5. Бројно движење на населението во Општина Демир Хисар

Година	Жители	Година	Жители	Година	Жители
1468	6979	1925	13997	1971	16104
1568	5814	1931	15382	1981	14442
1900	14553	1948	19904	1994	10644
1905	16580	1953	20495	2002	9497
1914	13661	1961	17957	2015	8428

Извор на податоци: Турски документи за историја на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер № 4 (1467-1468),

⁹ Оваа висока негативна стапка на природен прираст покажува дека општината е една од 41 општини во РМ со негативна стапка во 2017 година и една од десетината општини кои имаат негативна стапка од над 7 промили па нагоре. Тоа покажува дека во РМ има над десетина општини кои навлегле во фаза на постепено изумирање и немоќност по природен биолошки пат да се обновува населението. <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/SG2018/03-Naselenie-Population.pdf>

Историски архив на Македонија, Скопје, 1971 година, под редакција на Методија Соколовски и Александар Стојановски; Турски документи за историја на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XV век, Том II, Скопје, 1973 година, под редакција на Методија Соколовски; Турски документи за историја на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XV век, Том, Скопје, 1976 година; Васил Кънчов, Македонија, Етнографија и Статистика, София, 1900 година; Мил. Ант. Вујчиќ, Речник места ослободеној области старе Србије, Београд, 1914 године; Упоредни преглед на населените места и населението према 1948 г., 1930 и 1925 година, (издание во ракопис на РЗС на СР Македонија); **SZS**, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948, Knj. I, Beograd, 1951 g.; **SZS**, Popis stanovništva 1953, Knj. I, Beograd, 1959 g.; ЗСНРМ, Население и домаќинства, по населби (според пописите од 1948, 1953 и 1961 г.), Скопје, 1962 година; РЗС, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и становите во 1971 година; РЗС, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и становите во 1981 година, Статистички преглед 139, Скопје, 1984 год.; Први резултати од пописот на населението, домаќинствата, становите и земјоделските стопанства во Р. Македонија во 1994 година, Документација од пописот, Книга V, Скопје, 1997 година. ДЗС Попис на населението, домаќинствата и становите на Р. Македонија, 2002, Дефинитивни податоци, Вкупно население, домаќинства и станови, Дефинитивни податоци по населени места, Книга X, Скопје, мај 2004 г. Теренско истражување во текот на 2015 година. За 2015 година податоците се собрани од теренските истражувања на авторите. Пресметувањата се од страна на авторите.

Графикон 1. Бројно движење на населението во Општина Демир Хисар во период од 5 века

Гледано по национална структура, низ сите пописи од 1953 до 2002 година во општината доминираат Македонците со над 96 % (Види Табела)

Табела 6. Национална структура на населението во Општина Демир Хисар од 1953 – 2002 г. (Општина Демир Хисар со 41 село*, пописи 1953-2002, според административна поделба 1996 год.)

Година	Вкупно	Македонци	Албанци	Турци	Роми	Власи	Срби	Бош.	Други	Не изјаснале
1948	20011
1953	20495	19323 (94,3%)	50 (0,2%)	1027 (5,0%)	11	1	23	-	60	.
1961	17957	17548 (97,7%)	75 (0,4%)	238 (1,3%)	-	-	41	-	55	.
1971	16092	15694 (97,5%)	35 (0,2%)	252 (1,6%)	4	-	42	-	65	.
1981	14712	14194 (96,5%)	110 (0,7%)	255 (1,7%)	17	1	42	-	90	3
1991	11434	11342	-	36	1	3	20	-	32	-
1994	10610	10262 (96,7%)	208 (2,0%)	30 (0,3%)	-	2	6	-	100	2
2002	9497	9179 (96,6%)	232 (2,4%)	35 (0,4%)	11 (0,02)	7 (0,07)	13 (0,14)	2 (0,02)	18 (0,19)	-
2015*	8428	-	-	-	-	-	-	-	-	-

*Со Велмеvци, Кочишта и Растојца

Извор: Државен завод за статистика (2002): Попис на населението во Република Македонија 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1994 година, Население на Република Македонија според изјаснување за националната припадност, податоци по општини и населени места според административно - територијалната поделба од 1996 година, Книга IX, Скопје, 2002, стр. 317 (стр. 91-94; 253-256), Државен завод за статистика (2002): Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002 година, Вкупно население, домаќинства и станови – дефинитивни податоци по население места. Вкупно население според изјаснување за националната припадност, мајчиниот јазик и вероисповедтаи населени места според административно - територијалната поделба од 1996 година, Книга X, Скопје, 2002, стр. 471 (стр. 93-95; 174-176).

Табела 7. Национална структура на населението во Општина Демир Хисар, со 23 села*, пописи 1953-2002, според административна поделба од 1996 година

Година	Вкупно	Македонци	Албанци	Турци	Роми	Власи	Срби	Бош.	Други	Не се изјаснале
1948	10328	-	-	-	-	-	-	-	-	.
1953	10916	9787	50	1015	-	1	10	-	53	.
1961	10174	9817	75	232	-	-	16	-	34	.
1971	9681	9321	35	252	4	-	27	-	42	.
1981	9692	9229	110	255	17	1	28	-	49	3
1991	8042	7968	-	36	1	3	8	-	26	-
1994	7616	7275	208	30	-	2	3	-	96	2
2002	7178	6868	232	35	11	7	9	2	14	-
2015*	6542	-	-	-	-	-	-	-	-	-

*Со Кочишта и Растојца

Извор: Државен завод за статистика (2002): Попис на населението во Република Македонија 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1994 година, Население на Република Македонија според изјаснување за националната припадност, податоци по општини и населени места според административно - територијалната поделба од 1996 година, Книга IX, Скопје, 2002, стр. 317 (стр. 91-94; 253-256) Државен завод за статистика (2002): Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002 година, Вкупно население, домаќинства и станови – дефинитивни податоци по население места. Вкупно население според изјаснување за националната припадност, мајчиниот јазик и вероисповедтаи населени места според административно - територијалната поделба од 1996 година, Книга X, Скопје, 2002, стр. 471 (стр. 93-95; 174-176).

Табела 8. Национална структура на населението во Општина Сопотница, со 18 села*, пописи 1953 -2002, според административна поделба 1996 година

Година	Вкупно	Македонци	Албанци	Турци	Роми	Власи	Срби	Бош.	Други	Не се изјаснале
1948	9683	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1953	9579	9536	-	12	11	-	13	-	7	-
1961	7783	7731	-	6	-	-	25	-	21	-
1971	6411	6373	-	-	-	-	15	-	23	-
1981	5020	4965	-	-	-	-	14	-	41	-
1991	3392	3374	-	-	-	-	12	-	6	-
1994	2994	2987	-	-	-	-	3	-	4	-
2002	2319	2311	-	-	-	-	4	-	4	-
2015*	1886	-	-	-	-	-	-	-	-	-

*Со Велмевци

Извор: Државен завод за статистика (2002): Попис на населението во Република Македонија 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1994 година, Население на Република Македонија според изјаснување за националната припадност, податоци по општини и населени места според административно - територијалната поделба од 1996 година, Книга IX, Скопје, 2002, стр. 317 (стр. 91-94; 253-256) Државен завод за статистика (2002): Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002 година, Вкупно население, домаќинства и станови – дефинитивни податоци по население места. Вкупно население според изјаснување за националната припадност, мајчиниот јазик и вероисповедтаи населени места според административно - територијалната поделба од 1996 година, Книга X, Скопје, 2002, стр. 471 (стр. 93-95; 174-176).

На територијата на општина Демир Хисар во 1994 година живееле вкупно 10.610 жители, од нив 10262 Македонци, 208 Албанци, 30 Турци и 104 останати националности

Според последниот официјален попис на населението од 2002 година, општина Демир Хисар брои вкупно 9497 жители. Со доминација на Македонци 9179 (96,65%), Албанци 232 (2,44%), Турци 35 (0,37%), Роми 11 (0,02%), Власи 7 (0,07%), Срби 13 (0,14%), Бошнаци 2 или 0,02% и останати 18 или 0,19%. Густината на населението е 20 жители на 1км². Во 2002 година населението живееше во 2987 домаќинства и 4327 живеалишта.¹⁰

Населби

На просторот на општина Демир Хисар ги има следните 40 населби: Бабино, Базерник, Бараково, Белче, Боште, Брезово, Вардино, Велмевци, Вирово, Големо Илино, Градиште, Доленци, Единаковци, Жван, Железнец, Журче, Загориче, Зашле, Кочиште, Кутретино, Лесково, Мало Илино, Мренога, Ново Село, Обедник, Прибилци, Радово, Ракитница, Растојца, Света, Сладуево, Слепче, Слоештица, Смилево, Сопотница, Стругово, Суво Грло, Суводол, Утово и Церово.

Во општината Демир Хисар минуваат пет регионални патишта и тоа:

- регионален пат Р416, Кичево – Битола во должина од 36 км;
- регионален пат Р417, врска Р416 кој се дели до село Големо Илино а за качување кон Илинска Планина не е недоизграден. Од страна на Општина Дебарца, од патот за Брежани се двои изграден пат во должина од 16 км до Илинска Црква (1544 м.н.в.);
- регионален пат Р512 врска Р416 – Ропотово во должина од 11 км;
- регионален пат Р516 врска Р416 – Крушево во должина од 9 км;
- регионален пат Р530 врска Р416 Ресен во должина од 14 км (недоизграден)

Населените места во општината меѓусебно се поврзани со локални патишта во должина од 160 км, од кои поголемиот дел се асфалтирани. Од овие показатели може да се види дека општината Демир Хисар задоволува со патна инфраструктура, но потребата од нејзина обнова постои, бидејќи истата на многу места е застарена и оштетена.¹¹

¹⁰ Попис на населението на РМ, 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1994, 2002 година. Во 2002 година во Единици на Локална Самоуправа (ЕЛС) Демир Хисар има вкупно 7178 жители, 2117 домаќинства и 2719 живеалишта, во ЕЛС Сопотница има вкупно 2319 жители, 870 домаќинства и 1608 живеалишта, Попис, 2002, ДЗС, Книга X, 2004, стр. 28-54

¹¹ Менде Солунчевски (2015) Учеството на демирхисарските воени старешини и војници во војната во 2001 година во Република Македонија, Демир Хисар, 2015 година, стр. 22-23

Карта 4. *Населени места во општина Демир Хисар*

Стопанство

Во стопанството доминира земјоделието – полделство, сточарство, живинарство, потоа метална индустрија, текстилна, градежништво, а од нестопанството трговија, образование и култура. Во последните неколку декади општината се соочува со повеќе економски проблеми, кои продуцираа и иселување на младо работоспособно население. Најголем дел од стопанските објекти се лоцирани во градот Демир Хисар, додека пак од земјоделските објекти – сточарски фарми, живинарски фарми, млинови, рибници, погон за откуп и сушење на лековити билки и печурки и слично лоцирани се во поголемите населби со повеќе население. За тоа во која населба каков стопански, трговски и друг објект има е прикажан во прегледот за населби.

2. Краток историски осврт

Предисторија, метално време и антички период

Поимот Демир Хисар доаѓа од турските зборови „демир“ што значи железо и „хисар“ што значи тврдина. Постарото име „Сидеро кастрон“ е старогрчко име со зборови кои се однесуваат на градиште или тврдината. Ова градиште или тврдина (античка утврдена населба со име Кидрае) се наоѓала на возвишението над село Железнец, во изворишниот дел на Црна Река (античко име Еригон).

Сепак, врз основа на над 200 археолошки локалитети распространети низ атарите на сите демирхисарски села, може да се констатира дека животот во Демир Хисар егзистира во континуитет уште од неолит (локалитет во атарот на село Журче) до денес. Особено забележителни се локалитетите во атарот на селата Бабино, Големо

Илино, Градиште, Единаковци, Жван, Железнец, Журче, Зашле, Мренога, Обедник Прибилци, Растојца, Сопотница, Суводол и други¹²

Оваа област во античкиот период била дел од регионот Девриоп или *Deriopolos*. За активниот живот во текот на антиката ни говорат големиот број монети и други артефактите откриени на повеќе археолошки локалитети на утврдени населби (Кидрае, Брианиј и други).

Средновековен и османлиски период

Животот продолжува и низ средновековието претставен преку бројни населби (најпознат бил град Добрун продолжение на антички Брианиј и Железник продолжение на античкиот Кидрае), многу цркви, некрополи, рудници, топилници, разни монети и многу други артефакти. Особено значаен е периодот на Самуиловото владеење и периодот на книжевната и уметничко – резбарската дејност на богата преписувачка и уметничка (фрескосликарска и зографска) дејност.

Во оваа дејност особено се истакнале манастирските комплекси Св. Јован Претеча (Јован Крстител) во близина на село Слечче (подигнат во 11 век, возобновен во 14 век, Слеченски книжевен и сликарско резбарски центар од 11 до 16 век), Св. Атанасиј Александриски во близина на село Журче (подигната во 12 век, живописана во 17 век, манастирско ќелијно училиште и библиотека во 17 век), Св. Никола Топлички (изграден во 14 век, живописан во 16 век) се наоѓа помеѓу селата Жван и Слоештица, и манастир Св. Петар во близина на село Смилево (возобновен во 19 век).

Доста податоци за историјата на Демир Хисар добиваме од турскиот период (1395-1912). Бројни податоци има за ајдутството и комитството, а особено од периодот на Брсјачката или Демирхисарската буна или заговор (1880-1889). Чиј крај е трагичен бидејќи имало жртви, прогон и затварање на значителен број жители од Горен Демир Хисар.

Деветнаесеттиот век за демирхисарци е познат и по активното печалбарство кое ќе принуди активно да „печалбарат“ повеќе илјади мажи печалбари работејќи како пекари, фурнации, кафеции и слично низ Османлиското царство и соседните држави „Влашко“, Србија, Грција, а подоцна во Бугарија и други држави.

Важен настан во историјата на Демир Хисар се Смилевскиот Конгрес на кој било донесено решение за почеток на вооружени отпор на востаничко – ослободително движење кое треба да започне на 2-ри август, на ден Св. Илија - Илинден. За време на Илинденското востание во 1903 година, на просторот на Демир Хисар речиси целото население на различен начин било вклучено во востанието, над 1000 лица биле востаници, други биле ангажирани како позадинци. Востаниците од селата Бабино, Велмевци, Слоештица и Жван создале пунктови каде се собирала храна и секакви други материјали кои биле потребни за идни дејствија, а за повредените востанички имало импровизирани болници и збегови за селани кои избегале од своите села, а имало и скривници каде се чувало оружје и муниција. Во текот на востанието на просторот на Демир Хисар се случиле вооружени судири со турската војска во селата Смилево, Брезово, Боиште, Ракитница, Прибилци, Доленци, Жван, Журче и други места. Во борбата за слобода или смрт загинале стотици мажи и жени, а биле целосно запалени и опожарени селата Смилево, Брзово, Прибилци, Ракитница, Бабино, Сопотница и други. Значајни револуционери кои оставиле траен белег во историјата на Демир Хисар се: Даме Груев, Јордан Пиперката, Веле Марков, Ѓорѓи Сугарев, Блаже

¹² Повеќе за ова види: Туристичко – археолошки водич за демирхисарско, Бабино, 2015, стр. 56

Крстев – Биринчето, Никола Врба, Ѓорѓи Ристев – Рало, Илија Делија, Христо Узунов, Никола Петров Русински и други.

Илинденското востание предизвика масовна емиграција во соседните градови, но и соседните земји и во Америка и Австралија.

Балкански војни, прва светска војна и периодот меѓу двете светски војни

Втора трагична историска епопеја за Демир Хисар се балканските војни и првата светска војна (1912-1918). Особено трагична е првата светска војна поради поминување на дел од воениот фронт. Голем број млади демирхисарци биле насилно распоредени во српски или бугарски војски при што се создала состојба брат со брат да бидат непријатели. Крвави борби се водени во атарот на селата Света, Единаковци, Вардино, Суводол, Слечче и Жван.

Животот на демирхисарско меѓу двете светски војни (1918-1941) е познат по масовното одење на печалба, со што се предизвика внатрешна миграција село – град и надворешна миграција од село во странство.

Демир Хисар за време на Втората светска војна

Демир Хисар за време на Втората светска војна (1941-1944) беше под окупација на Бугарија, која стационираше воени единици во селата Жван, Смилево, Ракитница, Боиште, Мургашево, Слечче и Велмевци.

Организиран отпор и прва борбена активност против окупаторската војска била на одредот „Дамјан Груев“ со напад на село Смилево на 2 август 1942 на Илинден. Во Смилево била завземена општинската зграда, запленета архивата и потоа пред населението од селото бил одржан народен митинг и прославен Илинден. Втора поважна вооружена акција во Демир Хисар била на 7 август 1942, кога било нападнато село Прибилци и била завземена општинската зграда, запленета општинската архива и одржан народен митинг пред населението.

Демир Хисар и Република Македонија во состав на СФР Југославија

На 2 септември 1944 год. Демир Хисар бил ослободен од окупација. За време на НОБ од Демир Хисар зеле учество над 1600 борци. Од нив погинале 50 лица. Во текот на 1944 година во сите села се формирале органи на народната власт: Народноослободителни одбори, (НОО) како и Народноослободителен фронт (НОФ).

Првиот буквар на македонски јазик излезе од печат во 1944 година. Во овој период започнува и реализација на настава на македонски јазик и во сите села се отвораат четиригодишни училишта на мајчин јазик. Народот започна да се движи, да слави денови на ослободувања, да дава внимание и посетува споменици (околу 30 споменици на околу 100 паднатите револуционери и борци во Илинденското востание и во НОВ), да оди да учи – возрасните на аналфабетски курсеви, децата во основни училишта, додека повозрасните во средни училишта во Битола, Кичево, Прилеп или други места. Голем број младинци одеа на работни акции за расчистување на градовите и селата од урнатините кои беа создадени од фашистичките окупатори.

Во 1945 год. покрај општинска административна зграда и полициска станица се отвори и Здравствена станица, а во 1946 г. беше основано Шумското претпријатие „Бигла Демир Хисар“ (со 56 работници). Во 1946 г. се отвориле прво шестолетки, а во 1947 година и седмолетки во селата Боиште, Вирово, Жван, Сопотница, Журче, Слечче и Смилево.

Во тој период (1950 г.) се издава посебен закон за илинденска споменица им се оддава почит и на носителите на илинденска споменица, кои во Демир Хисар ги имало над стотина лица живи учесници во Илинденското востание, како и на голем број борци во Народно ослободителната војна.

Селата по колективите одвај живуркале со обработка на земјоделството. Бидејќи сточарскиот фонд со Селските работни задруги (СРЗ) бил уништен, а поделството не било на добра висина бидејќи немало нагнојување на нивите во доволна мерка, ниту пак доволно земјоделски алат и механизација.

Во периодот по војната патиштата низ Демир Хисар биле очајни. Патот што водел од Битола низ Демир Хисар за Кичево бил послан со кршен набиен камен. Поправка на патот правеле патари – вработени од државата на одредени места и имале за задача да ги пополнуваат дупките и да го рамнат коловозот. Сите останати селски патишта биле оставени на селаните сами да се грижат.

Веднаш по ослободувањето во 1944 година, од 6 август се донесе и првата уредба за територијална распределба на Федерална Македонија, која беше во составот на ДФЈ/односно ФНРЈ. Македонија е поделена на следните четири области Скопска, Битолска, Штипска и Кичевско - Дебарска (која на 21 октомври 1944 е укината). Областите натака се делат на околии и општини. Нешто подоцна во трите области (Скопска, Битолска и Штипска) во ранг на околиски НОО се издигнати следните градови: Скопје, Куманово, Тетово, Велес, Битола, Прилеп, Охрид, Штип и Струмица. Демир Хисар влегувал во состав на Битолската област.

Во текот на 1945 година територијата на ФМ/НРМ со закон била изделувана на 7 окрузи (со седиште во Скопје, Куманово, Штип, Струмица, Велес, Битола и Охрид). Окрузите се делат на околии, а околииите во месни народни одбори. Демир Хисар влегува во Битолскиот округ и во околија Битола. Најголем дел од селата 30 на број од Демир Хисар припаѓале на Околија Битола, а останатите села на околија Крушево, Кичево и Прилеп.

Во 1947 година со Законот за административна територијална поделба на НРМ, административните околии ги опфаќаат подрачјата на реонските народни одбори и градски народни одбори кои опфаќале подрачја на градовите и подрачја на селата. Демир Хисарска околија била со седиште на околискиот народен одбор во село Слепче, а општината била поделена на 18 седишта на месни народни одбори на кои им припаѓале од едно до три села. Оваа поделба се задржала до 1950 година и веднаш била дополнета, и како таква се одржала до 1952 година. Со промените, административно - територијалните единици опфаќале околии, градови, градски реони и места (подрачја на градски и месни народни одбори). Околииите прво биле поделени на НОО, а после на Месни народни одбори и најпосле во 1954 г. на околии и општински центри.

Во периодот 1952 – 1955 година НРМ имала повеќестепенa административна поделба. Републиката била поделена на околии, потоа на градови, градски општини и општини. Во Битолската околија влегува подрачјето на Демир Хисар кое било поделено на 4 општини, и тоа: општина Демир Хисар во која влегувале 17 села, општина Доленци со 8 села, Жван со 8 села и Смилево со 3 села. Неколку села (Загориче, Утово, Зашле, Кочиште и Велмевци) влегле во соседни општина на Демир Хисар (Лопатица, Долно Дивјаци и Мало Црско).

Во периодот 1955 – 1957 година НРМ, односно Социјалистичка Република Македонија имала првостепенa и второстепенa административна поделба. Првостепената административна поделба била составена од околии, кои биле вкупно 7, а второстепената административна поделба била составена од општини кои биле 86 на број. Општина Демир Хисар со 36 села влегува во состав на Битолска околија. Селата Кочиште и Растојца влегле во општина Крушево, Велмевци во општина Кичево, а Света во Кривогаштани.

Во 1957 г. со посебен указ на НРМ започна да се унапредува земјоделието и шумарството. Во тие години Демир Хисарската општина имаше 8562 ха во приватен сектор, а 540 ха во општествен сектор. Општествениот сектор го обработувале земјоделските задруги во Кутретино, Вардино и Сопотница. Повеќе од површините биле засадувани со пченица, тутун, градинарски култури, лозје и овоштарници.

Во периодот 1957 – 1965 година СРМ имала првостепена и второстепена административна поделба. Првостепената административна поделба била составена од околии, кои биле вкупно 7, а второстепената административна поделба била составена од општини кои биле вкупно 73, подоцна 61 бидејќи биле укинати 12 општини. Општина Демир Хисар имала 37 села, селото Мургашево било именувано Демир Хисар како општински центар. Селото Света припаѓало на општина Кривогаштани, селата Кочиште и Растојца во Крушево и село Велмевци во општина Кичево.

Во педесеттите и шеесеттите години формираат се осумгодишни училишта во селата Боиште, Вирово, Доленци, Жван, Сопотница, Журче, Смилево и општинскиот центар Демир Хисар. Во другите села со поголем број ученици имало 27 подрачни четиригодишни училишта, а во селата кои заради иселувањето на населението останале без ученици училиштата биле затворени.

Во период до 1963 до 1974 година во Демир Хисар започнуваат да се градат и индустриски и културни објекти од општествен карактер. Прв објект бил Монополот со своја управа и со зграда за откуп на тутунот. Всушност тоа беше најголемото претпријатие кое беше именувано „Југотутун“ – претпријатие за производство и обработка на тутунот. Веќе во вториот период на обнова Монополот поседуваше дури и седум објекти и приличен број вработени. Други фабрички објекти биле погон на „Херој Тоза Драговиќ од Охрид и „Декитекс“. Во општинскиот центар Демир Хисар се изградиле пошта, стоматолошка амбуланта, аптека, ветеринарна станица, банка, детска градинка, повеќе продавници, угостиелски објекти, еден мотел, дом на култура со библиотека, пирана, градежни стоваришта и слично.

На почетокот од 60–тите години започна електрификација на селата и само за две години сите села добија електрична енергија. Во 1964 година започна со работа рудникот за железна руда „Демир Хисар“ или рудник „Жван“ во Сопотница, а во 1979 година и фабрика за производство на челични сачми за пескареење и челичен гранулат. Во времето од 1955 до 1970 година се сообраќаше железничката линија од Бакарно Гумно до Сопотница, наменета да пренесува руда, патници и друг вид стока.

Во 1965 година во СРМ бил донесен нов закон со кој биле укинати околиците и како единствена административна поделба останале само општините, на број 32 општини кои останале до 1996 година. Општина Демир Хисар имала 38 населени места, селата Кочиште и Растојца припаѓале на општина Крушево а Велмевци на општина Кичево.

Демир Хисар во независна Република Македонија од 1991 година па наваму

Во периодот 1996 – 2004 година со процесот на децентрализација на Република Македонија бројот на општини изнесувал 123 општини, меѓу кои и општина Демир Хисар со 23 населени места (распоредени во Долни Демир Хисар на територија од 212 км², со 7610 жители) и општина Сопотница со 17 населени места (распоредени во Горен Демир Хисар на територија од 261 км² со 2319 жители)

Во Демир Хисар во периодот од 1991 година наваму егзистираат следните основни осумгодишни училишта: „Гоце Делчев“ во Демир Хисар, „Даме Груев“ во Смилево и „Браќа Миладиновци“ во Жван, и едно средно училиште, „Крсте Петков Мисирков“ во Демир Хисар.

Во 2004 година била извршена нова територијална реорганизација со која бројот на општини бил утврден на 84 (во 2013 година имало повторно измени со што бројот на општини се намалил на 80). Претходните две општина Демир Хисар и Сопотница се споиле во една општина Демир Хисар, со 9497 жители, попис 2002 година, со површна од 473 км², 480 км² и со 41 населено место (во 2004 година општината имала 9288 жители, а според процена на 31.12.2016 г. имала 8177 жители), состојба која и денес егзистира.

Во последните две децении започнаа да се вршат реконструкции и да се популаризираат манастирските објекти како верски и туристички атракции, а се врши и туристичка сигнализација, градба на рибници и можности за развој на селски туризам. Во периодот од 1945 година до почетокот на шеесеттите години од минатиот век, како претседатели на тогашната локална власт, во различни периоди, функцијата ја извршувале неколку личности. Според службен податок од 1947 година со кој се потврдува, дека лицето Пејко Стојан Пејковски (1906-1991) од с. Жван, како претседател на Околискиот народен одбор, бил избран за претседател на Околиската изборна комисија. Пејковски бил еден од првите претседатели на Околискиот народен одбор, односно подоцна Демирхисарската околија и Општина Демир Хисар.

Од првиот претседател до денес со Општина Демир Хисар раководеле околу дваесет претседатели на собрание и градоначалници.

II. КРАТОК ОПИС НА НАСЕЛБИТЕ ВО ОПШТИНА ДЕМИР ХИСАР

1. БАБИНО

Селото Бабино е сместена во горното сливно подрачје на Црна Река – на источните огранки на Плаќенска Планина. Тоа значи дека е лоцирано во дол во кој протекува Мала Река. Селото е ридско на надморска височина од 750 м. Од патот Битола – Кичево е оддалечено околу 2 км., а од центарот-град Демир Хисар 18,5 км.

Географските координати на селото се: 41°17'58" N – северна географска широчина; и 21°04'47" E – источна географска должина. Атарот на селото зафаќа простор од 19,9 км², (864 ха, без неплодното земјиште и населбата, Види: Табела 11.), од кои шумите заземаат површина од 477 ха, на обработливо земјиште отпаѓаат 226 ха, на пасишта 161 ха. Од север се граничи со Железнец, од исток со Доленци и Жван, од југ со Слоештица и од запад до Базерник и Мало Илино. (Види: Административна карта на Општина Демир Хисар)

Официјалното име на селото е *Бабино*, неговите етници: *бабинец* (м.р. ед.), *бабинци* (м.р. мн.), *бабинка* (ж.р. ед.), *бабинки* (ж.р.мн.), а ктетикот¹³ е *бабински пр. Бабинска Река*, додека народно се именуваат: *бабинец, -ка, -ци*,

Бабино се споменува и во првиот попис од Турците во 1467/68 г. и во вториот од 1568 г. Во 1468 г. запишани се имињата на следниве жители во пописните турски дефтери Бабино се споменува и во пописните турски дефтери од XV век (1467/68 г.), лист 31: Дојчин, син на Стајко; син на Дојчин; Михо, негов брат; Димитри, син на Новак; Рајчин, негов брат; Продан, негов брат, Рајко, син на Јован; Миле, син на Којо; Петко, негов брат; Стојко, син на Драгиша; Трајко, син на Никола; Душман, син на Грубан; Раде, син на Јован; Божик, син на Дојчин; Петко, негов брат; Пејо, син на Новак; Стале, син на Богдан; Радош, негов брат; Рајо, син на Грубан; Милош, сиромав; Стојан, син на В'лкан; Мелко, негов брат; Бојан, син на Драле¹⁴. Во 1468 год. селото имало 27 семејства, и 2 неженети, или вкупно 137 жители¹⁵. Плаќале данок на приход од 2005 акчиња за: пченица, јачмен, улишта, данок за свињи, за воденици, за лозја, за бостан, за свадбарина и испенце (данок кој го плаќале само христијаните) и тоа 725 сребрени турски пари.¹⁶ Бабино било село, во непосредна близина имало мезра.

¹³ Во текстот се употребени лексички поими кои ги имаат следниве етимолошки значењата: *етник* – назив на жител, крај или земја (на пр. Македонец е *етник* на Македонија), *ктетик* – припадник на една област (битолски), синтагматска група од два или повеќер збора што во реченицата прават една целост; супстанцијација лингв. Претворување на други зборови во категорија на именски зборови; суфикс -грам. Зборообразувачка наставка (морфема), јазичен елемент со кој, со додавање на општиот дел од зборот се градат нови зборови.

¹⁴ Во Опширниот пописен дефтер број 993 и 988 од 1468 г. (Пописот опфатен од лист 1-10 на Дефт. бр. 993 и од лист 11 -97 на дефт. број 988). М. Соколовски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ*, Скопје, 1971, стр. 157/8 За другите села се менуваат само страниците.

¹⁵ Според статистичката пресметка просечно во едно семејство живееле по 5 члена, неженетиот бил единец, додека семејствата на вдовиците се множиле со 4 лица.

¹⁶ Во Опширниот пописен дефтер број 993 и 988 од 1468 г. (Пописот опфатен од лист 1-10 на Дефт. бр. 993 и од лист 11 -97 на дефт. број 988). М. Соколовски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ*, Скопје, 1971, стр. 157

Селото било тимар на Омер, син на Илјас, и претставувал брат од пашата. Бегот на селото секоја година учествувал во војна. Самиот како буруме, носел со себе: целебија 1 и голем шатор 1.

Бабино во 1568 г. имало 140 жители. Полето им било убаво – родно, плодно. Најмногу жнееле јачмен и пченица. Имале и воденици, поставени на Бабинска Река.

Името на населбата Бабино се споменува и во Слеченскиот кодик од XVI век.

Слика 1.
Пчелар со своите пчелни семејства

Во 1900 година Бабино имало 430 жители, во 1931 година 560 жители. По Втората светска војна, како резултат на миграција село – град, бројот на жители почнува да се намалува. Така, во 1948 година бил 547 жители, во 1961 г. 451 ж., а во 1971 година 320 ж.,

во 1981 г. на 194 ж., во 1994 година на 70 жители¹⁷. Бабино имало околу 80 куќи, од кои поголемиот број не се во функција, т.е. не живеат семејства во нив. Во 2002 година бројот на жители се намалил на 34, додека во 2015 г. на околу 10 постојани жители, додека пак бројот на привремени жители во летниот период се зголеми на 100-200 жители. Куќите во Бабино ѕидани се со кршен камен со карактеристична темна кафејава боја. Покриени се со ќерамиди, освен мал број со камени плочки, додека помошните објекти се покриени со ржаница. Куќи од постар тип не постојат поради тоа што се срушени или распаднати. Наредени се во еден ред, покрај патот кој е прилично тесен, колку да собере една воловска кола со литри, наполнета со снопје.

Слика 2. *Бабино - панорама*

Селото има полјоделско-шумарски карактер. Во центарот на селото се наоѓа споменик на паднати борци во Илинденското востание и НОБ, и спомен плоча на учителот Максим Поповски. Тука е и селската продавница која повеќе години е затворена.

¹⁷ Демографските движења на руралните демирхисарски населби се прикажани на посебни табеларни прегледи по години и села кои се составен дел на делот „Населбите во Демир Хисарската Општина“, заради подобра прегледност. (Авторите).

Слика 3 и 4. *Стариот и новиот споменикот во Бабино*

Во Бабино има библиотека „АЛ-БИ“ со преку 20.000 наслови разновидна литература. Првите книги биле донесени во 1882 година од Багдат, Техеран, Дамаск, Истанбул, Анкара на персиски, статотурски и арапски. Во библиотеката има и книги на старословенски јазик, како и бројни вредно документи и ракописи. Во состав на библиотеката има театар на отворено, мала етнoлошка поставка, а во дворот спортски реквизити за деца, неколку маси, клупи и со простор за скара. Бабино е познато како село со најмногу книги и учители.

Слика 5. *Библиотека „Алби“ на Стево Стеваноски*

Христијански празник на селото е Св. Никола, летен¹⁸ (02.06). Тогаш на сретсело се собира голем број народ. Секоја фамилија има своја куќна слава. На 8-ми јуни за време на „Духовден“ се одржува народен собир „Бабински средби“. Од Бабино има голема емиграција во странство и во македонските градови.

Слика 6. *Црква Св. Никола*

Црквата Св. Никола – е главна селска гробјанска црква. Црквата е градена во 1858 год. од кршен камен, реновирана околу 1928 г. и повторно дограден трем и препокривана каде била оштетена во 60-тите години на XX век. Црквата е покриена со ќерамиди и камени плочки над апсидата. Над влезот на црвата се наоѓа натпис со податоци за времето на градењето – 1858 год. Исто така, постои натпис над влезната врата на кој пишува дека црквата е зографисана во 1888 год. од зографите браќата Јосиф и Јаков Радевиќ. Во

¹⁸ Во Македонија, Св. Николај Мирликиски - Чудотворец повеќе се празнува денот на неговото упокојување 19 декември попознат како Свети Никола - Зимен, сепак внимание му се посветува и на денот на пренесувањето на моштите на св. Николај од Мира Ликиска во Бари Италија на 22 мај (1087 година), празник меѓу народот попознат како Св. Никола - Летен. Некои семејства дури и цели села со литии и други обреди споменот на пренесувањето на моштите на св. Николај го празнуваат на 2 јуни, а тој ден според православниот календар на МПЦ – ОА е посветен на св. мч-ци Талалеј, Александар и Астериј.

непосредна близина на црквата се наоѓа камбанаријата, која во долниот дел е сидана со камен. Околу црквата се наредени гробиштата.

Топлички манастир. - Се наоѓа на просторот помеѓу селата Бабино, Жван и Слоештица во месноста „Топлица“. Манастирот се наоѓа во атарот на село Бабино. Храмот на Топличкиот манастир е сложена архитектонска целина составена од главна црква или наос (машка црква), нартекс (женска црква) на западната страна и северен параклис¹⁹ Доградениот дел од јужната страна е во урнатини. Конаците на манастирот, исто така, се урнати. Според написот на западниот ѕид на влезот, црквата е живописана во 1537 година. Црквата е еднокорабна градба, зајакната до внатре со два пиластри на северниот и на јужниот ѕид и покриена со полукружен свод. Има тристрана апсида внатре со две ниши од северната и јужната страна. Црквата е сидана со кршен камен. Надвор и отворите се од обработен бигор. Најпрво црквата била покриена со камени плочи, но подоцна, кон првата половина на XX век препокриена со ќерамиди. Сидането е извршено со кршен камен во варов малтер. Има влез од надворешна страна на западниот ѕид и директна врска со наосот преку отвор на јужниот ѕид. Подот е од камени плочи. Фреско-живописот во црквата е целосно сочуван.

Слика 7. *Манастир Св. Никола Топлички*

Над селото во 2011 година пуштена е во употреба мала протечна хидро централа. Во селото има 4-5 пчелари кои заедно имаат над 300 сандуци. Во селото повремено работи и продавница, особено во летниот период од годината.

Слика 8.

Ресторан и рибник „Бабино“

¹⁹ **Наос, нартекс, параклис, апсида, апсиода и олтар** – претставуваат делови од црквата. - **Наос** (машка црква – дел каде стојат мажите) е дел од црквата каде што стои ликот на божеството на кое е посветен храмот. - **Нартекс** (женска црква – простор за жените за време молитва) каде што стојат жените за време молитвата, одвоен е со столбови и аркади од главната просторија (наосот), именувано како црковно предворје. - **Параклис** – архитектонски мала црквичка прилепена до голема црковна зграда или вклопена во неа, или капела за посебни намени како на пр. Гробница на црковни великодостојници, крстилница, и за др. потреби. - **Апсида** – надворешниот дел на олтарот, кружен простор на црква или на друг вид градба, насводен со полукупола. - **Апсиода** – мала хорска капела. - **Олтар** – место во храм каде што се врши главниот дел на богослужението (во православните цркви одвоен со иконостас).

Рибникот „Бабино“ располага со над 5 милиони единки на риба и производство од 50 тони риба годишно. Во склоп на рибникот работи и ресторан со капацитет од 50 маси и 300 – 350 седишта, со затворен простор и отворена летна бавча. Најчесто се служи речна риба и рибни специјалитет, но и скара. Околината на рибникот и ресторанот е во убава, уредена и чиста природна средина збогатена со флора (разна ливадска и планинска вегетација) и фауна (мини зоо - кокошки, мисирки, зајаци и мини аква пар од река и езеро). *Слика 9. Мини езеро во рибник „Бабино“*

2. БАЗЕРНИК

Базерник е планинско село кое се издига од 950 до 1020 метри надморска височина и низ кое теча Мала Река. Има прилично голем атар од 13,0 км², (1276 ха, без неплодното земјиште) од кои шумите зафаќаат најголема површина со 734 ха, пасиштата 370 ха и обработливите површини се најмалку застапени со 172 ха. Атарот се граничи на север со Мало Илино, на североисток со Бабино, на југ со Слоештица, и на запад се издига до сртот на Плаќенската Планина каде што се допира со село Брежани во просторот на Општина Дебарца. Базерник од центарот-град Демир Хисар е оддалечено 22 км.,а од Битола 51 км. Географските координати на селото се: 41°16'56" N – северна географска широчина; и 21°02'53" E – источна географска должина.

Официјалното име на селото е *Базерник*, неговите етници: *базерничанец* (м.р. ед.), *базерничани* (м.р. мн.), *базерничанка* (ж.р. ед.), *базерничанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *базернички пр. Базернички вар*; додека народно се именуваат: *басерничанец, -нка, -ни*, Селото за првпат се споменува во пописот од 1468 г. спроведен од турската власт. Базерник во дефтерот е запишано со името Бачрник. Жители биле: Боговец, Белче, син на Добри; Гин, сиронав; Димитри; Герг, син на Степан; Којо, син на Кесар; Дреник; Лазар, Корче; Нетко Добри. *Лист бр. 62*. Ненче, син на Петре; Којко, син на Смаќе; Јорго, син на Добрин; Велко, син на Добрин; Ѓурица, син на Стефан; Богој; вдовица Богослава; Петко, син на Дојчин; Божик, син на Дојчин; Бојо, син на Приморец.

Во дефтерот е запишано дека селото имало: 28 семејства, неженети 1 и вдовици 1, или вкупно 20, односно 145 жители. Приход заедно со испенцето имале 4.330. акчиња. Населението се занимавало со земјоделие, но имало и занаетчии – дрводелци кои правеле земјоделски алати и прибор за домаќинството од дрво (*лопати, вили, набодни, сврдли, рачки за секири, коси и сорови, па правеле колца, литри за коли, други правеле разбои, вретена, родани, мотоила, фурки, лажички, вилушки и сл.*) а имало и кумурции, варции, колари и друго. Се распределувал данокот според одредено хане.

Селото било тимар²⁰ на Туруд и Хисар. Заедно го уживале (тимарот) и на смена учествувале во војните. Оделе во војна самите како буруме и носеле: цебелија (оклопник) 1, гулам 1 и мал шатор. Во 1568 год. Базерник имало 86 жители

Од ридско-планинските села оделе на печалба и биле пекари – месачи на леб, симиди и други ситни работи за јадење. Вршеле и услуги со печење на ручеци – готвени тави од граѓанството. Обично до втората половина на XX век, некаде до 60-тите години се месело леб во домаќинствата, а се носело на печење во маалските фурни. Од село Базерник се одело на печалба низ Србија, дури и во Белград. Имало и такви кои останувале за навек и никогаш не се вратиле во својата македонска земја. Населбата е мала, со брзо опаѓање бројот на жителите. Во 1900 година 350 ж., во 1914 г. 395 ж., во 1948 г. 412 ж., за потоа бројот на жителите да почнува постепено да опаѓа, во 1953 г. 360 ж., во 1961 г. 244 жители, додека во 1994 г. бројот се намалил на 83, а во 2002 година на 52 жители.

Во 2015 г. во Базерник, бројот на население изнесува 20 постојани жители; додека пак, во текот на летото бројот на временни жители се зголеми неколкукратно повеќе. Во селото има малку стока, неколку коњи и магарина.

Празник на селото им е Св. Атанасиј - Атанасовден (15 мај) кога цело село славило. Во селото денес има неколку кумурции, лица кои се вработени во шумското стопанство. Поранешното училиште во селото повеќе децении се распаѓа.

Куките се сидани со кршен и речен камен во кал, покриени со ржаница. Во последниве децении куките се препокриени со керамида, додека поголем број се урнати поради иселување од нив.

Слика 10. *Црква Св. Атанасиј*

Црква Св. Атанасиј - спаѓа во прилично големите храмови во овој крај. Таа е селска гробјанска црква. Претставува еднокорабна градба, покриена со свод. Има петгостра апсида. Северниот и јужниот сид се зајакнати со пилистри, поврзани меѓу себе со лакови. Влезот во црквата е од јужната и од западната страна, каде подоцна бил дограден трем. Црквата има двоводен покрив од керамида и камени плочи над апсидата. Сидана е со кршен камен со употреба на делкан бигор на отворите и венецот на апсидата. Фасадите се обработени со фугирање, а подот со мане и плочки. Црквата е живописана во 1891 – 1895 година од еден од браќата Атанасовиќ од Крушево. Иконите на иконостасот потекнуваат од истото време и се изработени од истиот зограф. Базерничани се побожен свет. Било каде да се иселени на Атанасовден доаѓаат во селото за да му дадат почит на светецот и на селото.

²⁰ Тимар било најниска категорија на феудално лено што се доделува во прв ред на истакнати личности во воените походи. Лено претставувало мерка на составот на тимарот, т.е. на подарената земја, пасишта и шума.

3. БАРАКОВО

Бараково е мало рамничарско село од збиен тип со над дваесетина куќи. Се наоѓа на источниот дел на Општината Демир Хисар, од левата страна на Црна Река. Селото е рамничарско на н.в. од околу 600 м. Од Демир Хисар е оддалечено 5,3 км, а од Битола 32 км. Атарот е мал и зафаќа простор само од 1,8 км², (177 ха, Види: Табела 11), обработливите површини зафаќаат 98 ха, пасиштата 78 и само 1 ха под шуми. Атарот на Бараково се граничи, на север и запад со Журче, на исток со Единаковци, на југ Вардино, на запад и југо запад со Граиште. Географските координати на селото се: 41°15'02" N–северна географска широчина; и 21°13'36" E–источна географска должина.

Слика 11. *Панорама на Бараково*

Во опширниот пописен дефтер од 1468 год. за Битолската каза е запишано со ојконимот *Баракова*. Во истиот дефтер се запишани имињата на следниве жители: Којо; Агријан; Ненко; Никола; Тодор, син на Мочиш; Дабижив, син на Рале; поп Тодор, и вдовица Мара. Сите биле носители на 6 семејства и 1 вдовица или вкупно 20 жители. Приход имале и плаќале 321 акчиња.

Селото претставувало дел од тимарот што му припаѓал на Мехмеди, син на Али (изразен) во пари од сума 500 сребрени пари. Плаќале данок за лен, коноп, свилена буба, за лозја и др. Селото се споменува и во дефтерот од 1568 г. со 28 жители.

Бројот на население во 1900 година изнесувал 72 жители, во 1914 г. 95 ж., во 1925 г. 69 ж., и во 1931 година 64 жители. По Втората светска војна населението во селото се зголемило на 119 ж., во 1953 на 125 жители (максимален број), за потоа, како резултат на миграција село – град, бројот на жители да започне да се намалува, прво на 118 ж., во 1961, па на 94 ж. во 1971 г., 90 ж. во 1981 г. и 84 ж. во 1994 г. Според пописот од 2002 година селото имало 67 жители, а во 2015 година 50 жители.

Во летниот период од годината бројот на жители во селото се зголемува на над 100 жители. Во селото има и споменик на паднатите борци во НОБ. Во селото од поодамна е затворено училиштето. Населението се занимава со земјоделие, одгледување на тутун, пченка, пченица, градинарство, а од сточарството со одгледување овци и крави. Од селото најмногу од населението е иселено во Битола, Прилеп, Скопје, како и во САД, Австалија и на други места.

Празникот на селото е 21 септември (Мала Богородица). Бараковци имаат една црква Рождество на Пресвета Богородица (Мала Богородица).

Црквата Рождество на Пресвета Богородица е подигната во 1942 година на стари темели од некогашен храм. Во основа претставува еднокорабна градба покриена со низок двен свод. Покривот е од

ќерамиди двоводен. Фасадите на црквата се фугирани и освен јужниот ѕид кој е малтерисан. Венцот на црквата е од камени плочи. На западната страна, во продолжение на храмот има трем. Во дворот на црквата има камбанарија. До црквата поминува железничката линија Прилеп – Сопотница, која повеќе децении не е во функција.

Слика 12. *Црква Рождество на Пресвета Богородица*

4. БЕЛЧЕ

Белче е рамничарска населба од 610 до 650 м.н.в., со над 30-тина нови куќи, непосредно сместено до град Демир Хисар и на главниот пат што води од Битола за Кичево. Од Демир Хисар е оддалечено околу еден километар. Од Битола е оддалечено 30 км. Атарот е сосема мал достигнува до 3 км² (284 ха, без неплодно земјиште). Во структурата обработливото земјиште зафаќа 89 ха, пасиштата 59 ха и шумите 136 ха. Селото во основа има поделелски карактер, а се одгледуваат домашни животни и птици. Белче, од север се граничи со село Прибилци и Сладуево, на исток со Граиште, и на југ и запад со село Слечче. Географските координати на селото се: 41°14'41" N – северна географска широчина; и 21°12'03" E – источна географска должина.

Официјалното име на селото е *Белче*, неговите етници: *белчанец* (м.р. ед.), *белќанци* (м.р. мн.), *белчанка* (ж.р. ед.), *белчанки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *белчански*.

Погрешно е тврдењето дека, Белче е ново село настанато при крајот на Османскиот период, туку напротив, се споменува уште во првиот и вториот турски дефетер. Така, во 1468 година регистрирани се следниве жители: Степан, син на Дабе; Белко, син на Добрико; Јован, син на Трајко, Бело, син на Жоре (Журе), Степан, син на Богојче, Никола, син на казанџија; поп Трајче, Милан, син на Петко; вдовица Радислава, вдовица Стана. Бројот на семејства изнесувал 9 и 2 вдовици или вкупно 53 жители. Вкупно плаќале данок од 9.510 акчиња. Во 1568 година селото броело вкупно 88 жители.

Слика 13. *Село Белче*

Во 1900 година, Белче имало рамно 100 жители, во 1914 г. 78, па во 1925 г. 89, а во 1931 година 92 жители. По Втората светска војна, како резултат на доселување на население од Горен Демир Хисар, населбата постојано се зголемува од 154 жители во 1948 година, 170 ж. во 1961 г., на 175 ж. во 1971 г., па 199 во 1981 г. потоа па 208 жители во 1994 година, во 2002 г. имало 245 ж., а во 2015 г. има над 250 жители.

Од 1951 година селото е електрифицирано, а од 1978 година има водовод и асфалтен пат. Во селото има живинарска фарма (во мирување), продавница, 1 превозник, 1 лимар и автомеханичар и друго.

Празник на селото им е Св. Никола Чудотворец – Арбанашки, летен (22.05). Слава, на светецот која покрај во Белче се слави и во село Крстоар, битолско и Боротино, прилепско.

Слика 14.

Живинарска фарма „Белче“

Во последниве децении од XX век и првите децении од XXI век во Белче се населуваат жители од други демирхидарски села. Така, во Белче има доселеници од петнаесетина села, и тоа од: Вирово, Мренога, Слоештица, Мало и Големо Илино, Журче, Радово, Загориче, Света, Единаковци, Базерник, Боишта, Бабино, Брезово, Ракитница, Слоештица, Кочишта и други села.

Иселени од Белче има над 30 домаќинства и тоа најмногу во Битола, Скопје, Демир Хисар, а од странство во Австралија, САД, Канада, Шведска, Германија и сл.

Црквата Св. Никола - изградена е околу 1925 год. на стари темели и претставува еднокорабна градба покриена со низок дрвен свод. Сводот е двоводен од ќерамиди. Апсидата е полукружна од камени плочи. Од надворешна страна има четири пиластри поврзани со аркади и декорација од тули. Фасадите на црквата се фугирани. Во продолжение на западната страна има трем. На венецот е употребен делкан камен, отворите, ќошињата и апсидата. Сводот на црквата е од камени плочи. Во дворот на црквата се селските гробишта.

Слика 15. **Црква Св. Никола**

5. БОИШТЕ

Боиште е планински село кое се наоѓа на Плаќенска Планина од 910 до 958 метри надморска височина, и низ селото тече Боишка Река. Боиште го зафаќа западниот дел на Општина Демир Хисар, и неговиот атар се издига на Плаќенска Планина. Атарот му е прилично голем со зафатнина од 21,7 км² (2110 ха, без неплодното земјиште), од кои шуми 1176 ха, пасишта 495 ха итн. На север се граничи со Церово и Лесково, на исток со Стругово, на југ со Обедник и Смилево и на исток со село Лева Река (Општина Ресен). Покрај пасишта и шума има и обработливо земјиште,

посебно покрај Боишка Река. Боиште спаѓало меѓу најбројните по жители села во општината, секако до 70-тите години на XX век. Географските координати на селото се: 41°11'44" N – северна географска широчина; и 21°06'06" E – источна географска должина. Од центарот Демир Хисар е оддалечено 26,6 км.

Официјалното име на селото е *Боиште*, неговите етници: *бојштанец* (м.р. ед.), *бојштанци* (м.р. мн.), *бојштанка* (ж.р. ед.), *бојштанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *бојштански пр. Бојштански средби*.

Во 1467/8 г. Боиште било именувано со називот **Селце** и друг назив **В и ш т а** (според записот по секоја веројатност поимот виште со време се претворил Боиште, или како друга претпоставка запишувачите наместо „Б“ ја запишале графемата „В“, со испуштаење на самогласката „о“. На науката не ѝ е познато како од овие ојконимии бил изведен називот Боиште²¹. Боиште е деминутивна форма на антропонимот Бојмир или Бојо кој бил првиот жител на ова село.

Во 1468 г. се регистрирани следниве семејства и неженети жители на Боиште: Димитри, син на Мосока (?); Бард, сиромав; Гон, син на Кокорта; Годор, син на Степан; Петре, син на Папешка; Ненче, син на Дуклаш; Михо, син на Спасе; Петко,

син на Ковач, Гего (или Гиго) Арбанаш; Микше, син на Добрин; Раде, син на Добрин; Калиле, син на Стале; Којо, син на Петре; Димитри, син на Петре; Димитри, син на Тоде; Петре, син на Беле; Рајко С-б-х-ј-а-р; Никола, син на Козлар; Петко, син на Петре, Ненче, син на Радихна; Пројко, син на Добрин; Лазор Чаме; Никола, син на Добре; Васко, стар; Добре син на Петрушин; Димитри, син на Белобрад; Бошко, син на Арбанаш; Димитри, син на Душман; Бошко, брат на Богче; Герг, син на Баштре; Илија, син на Добрин; вдовица Тодора, вдовица Баја (Боја). Селото имало 30 семејства; 2 вдовици, 2 неженети или вкупно 32²².

Слика 16. *Споменик во Боиште*

Вкупно 152 жители, и Боиште било со вкупно приход со испенцето 1.460²³. Во 1558 г. селото Боиште имало 33 семејства и 2 неженети или вкупно 167 жители. Очигледно селото не нараснало, нити се намалило во текот на стотте години.²⁴

²¹ Наша претпоставка е дека називот Вишта е близу до Боишта.. Второ: немаме сознанија од кој датум се употребува Боиште. Во време на отоманскиот период, посебно при одржувањето на Смилевскиот конгрес селото Боиште се споменува како соседно село на Смилево. Исто така се споменува и по Балканските војни како и за време на српскиот период од 1918 – 1941 год. село што припаѓало на Струговската општина. (Забел. авторот)

²² Опширни пописни дефтери бр. 993 и 988 од 1468 г. за Битолската нахија (nahye-I Manastir), стр, 233

²³ **раја** - немуслиманско население во некогашна Турција, закрепостено и обременето со даноци без никакви права. На нив можело да се врши атак и тортура без да се одговара пред власта. Посетата на турските арачлии и жандармите на селските населби, населени со раја завршувале со крвави пресметки - колежи, палежи и убиства на суров начин - со отсекување на главата, со сечење делови од човечкото тело, со обесчестување, со влечење на човекот врзан за коњ што трча и ред разни страшни измачувања. Рајата била македонското население - не се бележела како турски жители, освен како средство за користење - за обработка на земјата и одгледување на стоката.

Боиште во текот на 20-ти век, го достигнува својот максимум, но и минимум на жители. Имено, во 1900 година имало 650 жители, во 1925 г. 750, а во 1931 година достигнува максимум од 765 жители.

По Втората светска војна, како резултат на емиграционо движење бројот на жители се намалува од 686 ж. во 1948, 495 жители во 1961 г., до 180 жители во 1981 година, и 22 жители во 1994 г. Според пописот од 2002 година во селото живеат 7 жители. Во последнава 2015 г. има само 2 жителя. Сепак, во летниот период од годината во селото доаѓаат повеќе луѓе т.н. „викендаши“.

Во селото има споменик на паднати борци во НОБ. Селски празник на селото е 6 мај Ѓурѓовден и Петковден. Селото има три цркви. Св. Ѓорѓи, Св. Петка и Св. Атанас.

Црквата Св. Ѓорѓи градена во две фази – првиот дел околу 1850 год. Има правоаголна основа со седмострана апсида, архитравно покриена. Аписадата е градена од делкан бигор како и венецот, отворите и кошињата. Покривот е решен на две води, од ќерамиди (првобитно од камени плочи). Фасадите се фугирани. Црквата има таваница од штици со опшивни лајсни. Фрескоживопис има само на северниот и јужниот ѕид изработен во 1878 година.

Слика 17. Црква Св. Ѓорѓи

Црквата Св. Петка. - Има полукружна апсида. Сидана е со камен во кал. Покривот е двоводен од ќерамиди (прво била покриена со камени плочи). Фасадите се фугирани. Црквата не е живописана

Црквата Св. Атанас – е археолошки локалитет од среден век. Црквата е новоизградена врз стари темели и со мали димензии.

6. БРЕЗОВО

Брезово сместено е меѓу стрмните ридишта на: Осој, Присој и Габер и заема дел од Горни Железник²⁵, непосредно под планината Љубен. Селото Брезово е 47 км оддалечено од Битола и 22 км од Демир Хисар. Брезово е сместено во дол поради што има збиена структура и изделено на повеќе маали, и низ село тече Брезовска Река. Населбата е сместена во горното сливно подрачје на Црна Река. Селото е планинско на н.в. од 840 до 1.100 м. Вкупата површина на атарот изнесува околу 20,8 км², (1982 ха, без неплодното земјиште, Види: Табела 11.) најмногу простор заземаат пасиштата 1213 ха, шумите 326 ха, и 443 ха обработливо земјиште. Според тоа, селото има поделско-сточарска и занаетчиска функција.

²⁴ Соколовски, Методија, *Табеларен преглед на составот на населението, по Битолската нахија во 1468 и 1568 год.* - Битола и Битолско во XV и XVI век, 49 – 55 стр.

²⁵ Железник е ојконим на просторот од Демир Хисар што се простира од топонимот Врвот до Турла и од Света до Боиште, кое покасно со доаѓањето на Словените се викало Брсјачија. Ојконимот Железник се употребувал за време на рановизантискиот период. Демир Хисар е простор кој природно е одделен од другите западни простори во Македонија. Се одликува со посебни климатски, стопански, етно-културни и социјални одлики. Народот е македонски со православна христијанска вероисповест.

Географските координати на селото се: 41°20'31" N – северна географска широчина; и 21°07'37" E – источна географска должина. Брезово на север се граничи со атарот на село Зашле и Цер (Општина Кичево, претходно Општина Другово), на исток со Кочиште и Радово, на југ со Сопотница и Доленци, и на запад со Доленци, Железнец и со Велмевци.

Официјалното име на селото е *Брезово*, неговите етници: *брезовец* (м.р. ед.), *брезовци* (м.р. мн.), *брезовка* (ж.р. ед.), *брерзовки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *брезовски пр. Брезовски средби на хуморот*,

Брезово²⁶ се споменува уште во 1468 г. во пописните турски дефтери. Во пописниот дефтер се запишани следниве жители: Јано, син на Васо; Никола, син на Мано; Ѓурко, син на Васил; Никола, син на Васо; Стојко Васо; Ѓоре, син на Стојко; Давид, син на Генеди; Којо, брат на Давид; Радослав Мирослав; Доно (или Дујо), син на Мирослав; Никита, син на Мирослав; Радослав, син на Иванко; Нене, сиромав; поп Ненче; Стале, син на Нетко, син на Раде; Раде, син на Опанко; Бојо, син на Опанко; Милош, син на Опанко; Петко, син на Тодор; Тодор, син на Радослав; Димитри, син на Тодор; поп Димитри; Ивко, син на Трајко; Пејо, син на Трајко; Милош, брат на поп; Пејо, син на Миле; Јаков, син на поп; Никола, син на Јаков; Јован, син на поп; Тодор, син на Стајко; Раде Центер; Влајко Ковач; Рајче, брат на Стефан; Радослав, брат на Никола; Никола, син на Тодор; Тодор, син на Никола; Ненко, син на Тодор; Димитри, син на Ѓорго. Вкупно имало 35 семејства и 4 неженети, или вкупно 179 жители. Додека во 1568 год. имало 217 жители. Сите биле задолжени со 3.085 акчиња за приход од пченица, јачмен, бостан, за одгледување свињи и најмногу за и спенцето од 975 акчиња.

Брезово е познато и по Брсјачката буна, која се кренала 1878/80 год. во која зеле учество сите демирхисарски војводи и комити. Во текот на Илинденското востание од Брезово се бореле тројцата војводи: Никола Врба, Сотир Христов - Војвода и Костадин Војводата - Капиданот и на сите им се подигнати спомен плочи.

Брезовци правеле добри живеалишта, Куќите им се на квадратна основа и висина од приземје и еден кат, се разбира кај поимотните жители. Сидани се со камен по целата висина, со ретка примена на бондрук конструкција. Повеќето зачувани куќи покриени се со камени плочи. Во селото има три сопоменици, етнолошка збирка - во

старото училиште (споменик на паднати борци во НОБ, на Јордан Пиперката, средновековна кула). Во 1981 год. селото имало 120 куќи, денес дел од нив се напуштени и руинирани.

Слика 18.

Панорама на Брезово

²⁶ Живко А. Поповски - Цветин (2003): Брезово, вчера, денес, утре, Брезово

Најголем број од жителите се занимавале со производство на вар. Максималниот број на варници достигнал околу 40. Друго занимање им било сточарството и пчеларството. Помошни објекти (тремови, плевни, пондили а други ретко се среќаваат. Улиците им се прилично тесни.

Слика 19.

Сидана варница подготвена за печење

Слика 20. *Споменик во Брезово*

Во селото имало и дрводелци кои изработувале алати за обработка на волната (фурки, родани, разбои,) алати за обработка на земјата (вили, лопати дрвени, набодни, витли и др.), предмети за домашна употреба (лажици, вилушки, ночви, таруни, сукала, штици за леб, котрита и друго).

Бројот на печалбари во турскиот период изнесувал над 30, а најчесто се одело во Романија – Влашко, па во Србија, Бугарија и Америка. Вкупно иселени семејства од селото има над 150 (во Битола, Скопје, Кичево, Прилеп, Крушево, но и во Демир Хисар, Сапотница, Белче, Оризари), од кои над 30 се во странство (Србија – Јабука, Белград, Нови Сад, Крагуевац, Суботица, па во Австралија, Америка, Германија, Австрија, Шведска, Франција и др.). Во 1968 година селото е електрифицирано, од 1970 година има асфалтен пат, водовод од 1995 г. Во селото има и неколку јавни чешми. Во 1961 г. селото броело 510 жители, додека во 1994 г. бројот се намалил на 69, во 2002 година се намалил на 62 жители, а во 2015 год. на 50 жители. Селото е скоро целосно емигрирано – раселено, но во летниот период бројот на некогашното население се зголемува и до над 100 жители. Празник на селото им е Св. Никола летен. Бројот на варници од 35 се намалил на 10, а со тоа и бројот на камиони од 30 на 10. Во селото има три споменици и етнолошки музеј. Во Брезово работи и една продавница. Во селото има малоброен сточен фонд на крави, кози, живина, а има и сандуци со пчели. Селото има три цркви: Св. Никола, Св. Ѓорѓи и Св. Илија.

Црквата Св. Никола е селска гробјанска црква и се наоѓа во центарот на селото

Црквата Св. Ѓорѓи, според натписот над влезната врата градена е 1835, обновена 1888 год. Во основа таа е еднокорабна градба, покриена со полукружен свод. Сидана е со крежен камен со употреба на делкан бигор на отворите и венецот. Фасадите се фугирани и варосани. На источната страна има мала седмострана апсида. Живописана е од зограф Атанас од Крушево. Покривот на црквата е решен на две води, покриена е со ќерамиди (додека на апсидата има камени плочи). Црквата има влезови на јужната и западната страна.

Црква Свети Илија – еднокорабна, покриена со свод. Има мала тристрана апсида. Сидана е со кршен и речен камен, со употреба на делкан бигор на влезот на западната страна. Покривот е од ќерамиди и е на две води. Горниот дел на апсидата од надворешна страна е срушен. Подот на црквата е од бетон. Малтарот од фугите на фасадните ѕидови е отпаднат. Фрескоживописот според стилско и иконографски карактеристики потекнува од XVII век.

Слика 21. *Црква Св. Ѓорѓи*

Слика 22. *Црква Св. Илија*

7. ВАРДИНО

Вардино е рамничарско село со терен од 660 м. кој постепено се издигнува до 790 м.н.в. Од Демир Хисар оддалечено е 4,5 км, додека од Битола околу 33 км. Вардино е развиена селска населба. Полето му е во должината на Црна Река.

Атарот на селото зафаќа околу 8,8 км² (854 ха). Од него обработливото земјиште има површина од 234 ха, пасишта – 222 ха, додека шуми околу 398 ха. Во основа селото има мешовита земјоделска сточарска функција. Селото се граничи, на север со Бараково, Единаковци и Света, на исток со Древеник од Општина Битола, на југ со Суводол, на запад со Граиште. Географските координати на селото се: 41°14' 10"N – северна географска широчина; и 21°14'33" E – источна географска должина.

Населението се занимава со одгледување на тутун, пченка, пченица, градинарство, а од сточарство има овци, крави, живина и сл. Селото Вардино изобилува со чиста и бистра вода, со свеж воздух и со природна убавина.

Ојконимот Вардино потекнува од антропонимот Вардин (о) во село, првиот доселеник Словен во ова место, по име Вардин. Официјалното име на селото е *Вардино*, неговите етници: *вардинец* (м.р. ед.), *вардинци* (м.р. мн.), *вардинка* (ж.р. ед.), *вардинки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *вардински пр. Вардински манастир, вардински тутун и друго*.

Се споменува уште од XV век во пописните турски дефтери. Во 1468 г. во село Вардино биле регистрирани следниве жители: Стајко Жеран; Тодор, син на Поменко; Дамјан, син на Милош; Марко, сиромав; Влајче, син на В'лкашин; Пејо, син на Драгија; Стајо Кончар; Димитри, син на Новак; Горче, син на Домник; Бојчин, син на сиромав; Рале, син на Павло; Душман, брат на Костадин; вдовица Калина; Радивој Тихомир; Ратче, син на Влајко; Димитри, син на Радивој; Ралин, син на Радивој; Трајко

Радивој; Новак, брат на Денче; Јаков, син на поп; Пејо, сиромав²⁷; Јован, син на Никола; вдовица Стана; поп Годор; Јован, син на Јонче; Рале, син на Ѓорго; Пејо, син на Станислав; Никола, син на Пламенко; Стојко Душман; Петко, син на Радивој; Михо, син на Никола; Раде, син на Годор; Пејо, син на Новак; Душман, стар²⁸ син на В'лкашин; Радивој, сиромав; Мелко, син на Стајко; Стале, син на Миладин. Вкупно: 33 семејства, 2 неженети и 2 вдовици, односно вкупно 37 со 179 жители, сите христијани. Во Вардино имало поп и храм. Жителите најмногу плаќале данок за пченица 640, за јачмен – 400 ушур за лозје 1000, додека за испенце 900 или вкупно 13.244 акчиња годишно.

Селото Вардино по првиот попис било тимар на Мустафа, син на Хамза. Притежавал берат од пашата и војска одел еднаш годишно и тоа со целебија (оклопник) 1, гулам (облекло) и шатор. Со него одела војска од 10-12 мина.

Во 1568 г. во опширните пописни дефтери за Битолската нахија селото Вардино е запишано дека имало со 121 жител, сите христијани.

Во 1900 година Вардино имало 200 жители, во 1914 година 406 жители, во 1925 г. 465 ж., и во 1931 година точно 500 жители. По Втората светска војна, Вардино во 1948 година имало 802 жители, за потоа во 1953 г., како резултат на миграција, бројот на жители да се намалил на 692 ж., на 543 ж., во 1961, па 491 ж. во 1971 г., односно на 419 ж. во 1981 г. и на 327 жители во 1994 година.

Слика 23. *Панорама на Вардино*

Интензивен процес на иселување е од 1960 година па наваму, така од селото се иселени над 80 семејства. Најмногу од нив се иселени во Битола, Демир Хисар, Скопје, Охрид, Велес, Трновци, но и во Австралија, Германија, Шведска.

Во последниве години во с. Вардино има пржилница за кафе, какао и други зрнести растенија именувана „Пела“. Вардинското кафе, како и другите производи се барани на пазарот, поради квалитетот.

²⁷ Сиромав, со овој поим биле именувани најсиромашните кои немале покрив на главата, немале семејство и обично биле индвалидизирани (криви, слепи, глуви и сл.) а за кои се грижеле селаните со сожалување (авторите).

²⁸ Стар – ако е со мала буква е придавка, а со голема буква е лично име.

Слика 24. *Пржилница за кафе „Пела кафе“*

Во селото има и споменик на паднатите борци во НОБ.

Во селото има подрачно училиште, продавници и два верски објекти. Во Вардино има и овци, крави, коњи и кози, но и трактори (секое домаќинство), косачки, камиони, комбиња и сл. Од 1958 година во селото е доведена електрична енергија, од 1988 година водовод, а од 1988 година и асфалтен пат.

Од селото има повеќе лица кои емигрирале во странство. Има интелегенција (економисти, лекари, професори и други видови на наобразба кои се вработиле во Демир Хисар, Битола и други македонски градови. Во селото има и споменик на паднати борци во НОБ.

Слика 25.

Црна Река, помеѓу Вардино и Бараково

Од Вардино има емигрирано во голем број земји во светот, и преселено во повеќе градови во поранешна Југославија. Во 1961 г. селото броело 543 жители, а во 1994 г. 327 ж., во 2002 г. 266 жители, сите христијани од македонска националност. Во 2015 година селото има 250 жители.

Вардинци посебно обрнуваат внимание да бидат гостопримливи и ведри, секогаш насмеани и расположени. Најголем број од населението, 50-70 лица се иселени во Битола и други градови во РМ, како и над 30 лица во САД, Австралија, Хрватска и др.

Празник на селото е Св. Никола, летен (22.05). Во селото има еден манастир и две цркви: Св. Тома (Шути манастир) и црквата Св. Никола, и црква Св. Константин и Елена (03.06).

Слика 26.

Манастир Апостол Св. Тома

Манастирот Св. Апостол Тома (Шути манастир). – се наоѓа во планинското подрачје помеѓу селата Вардино и Мургашево. Лоциран е на непристапен терен – обраснат со бујна вегетација. Во непосредна близина на манастирот во 1981 г. немаше видливи знаци на некои поранешни помошни простории –

конаци и др. иако во селото постои паметење дека тоа бил развиен манастир, на што укажува и неговото име. Црквата е сместена во манастирскиот простор т.е. во

средината, е голема и претставува триконос со нартекс и има релативно големи димензии. Сидана е со кршен камен во варов малтер. На источната страна има сидови кои се високи повеќе од 2 м. Во црквата, во 1981 г. не се сочувани остатоци од живопис или некој натпис по кој би се одредило времето на градбата и зографисувањето. Според основата и начинот на градењето се претпоставува дека црквата е изградена во периодот од 15 и 16 век.

Слика 27. Црква Св. Никола

Црквата Св. Никола по големина е еднокорабна градба покриена со дрвен трапезоиден свод. Покривот на црквата е двоводен со црвени ќерамиди. На источната страна се наоѓа полукружна апсида со голем правоаголен отвор за осветлување на внатрешноста. Фасадите се фугирани. Црквата е живописана само на дрвениот свод, односно на таванот од штици, според стилот секако дека живописот потекнува од XIX век на сводот е прикажан Исус Христос Вседржател и на западната страна се наоѓа композицијата „Страшен суд“ како и ликот на патронот на црквата се оштетени за време на доградување на тремот. Дограден трем има на западната страна од црквата. Во црковниот двор се селските гробишта..

Црквата Св. Константин и Елена од скоро време е изградена. Се наоѓа над селото.

8. ВЕЛМЕВЦИ

Велмевци е демирхисарско село, сместено на југозападниот дел на Општината Демир Хисар, кое од центарот е оддалечено 28 км. Лоцирано е во Горен Демир Хисар во областа Краста. По карактер селото е планинско, сместено на 950 м. н.в. со атар што зафаќа простор од 18,3 км² (1803 ха, без неплодното земјиште). Во атарот преовладуваат шумите на 1104 ха, на пасишта отпаѓаат 624, ха, додека, најмалку 75 ха отпаѓа на обработливото земјиште.

Атарот му се граничи на север со Прострање (во Општината Другово, денес Општина Кичево), на исток со Железнец и Брезово, на југ со Железнец и Големо Илино, на запад се искачува на Илинска Планина, до врвот Лиска (1909 м.), односно со село Велмеј (Општина Дебарца). Географските координати на селото се: 41°20'47" N – северна географска широчина; и 21°05'36" E – источна географска должина.

Официјалното име на селото е *Велмевци*, неговите етници: *велмешанец* (м.р. ед.), *велмешани* (м.р. мн.), *велмешанка* (ж.р. ед.), *велмешанки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *велмешки пр. Велмешки мајстори и занаетчи*.

За потеклото на името Велмевци постојат повеќе легенди. Според една легенда, дека потекнува од селото Велмеј или Старо Велмеј – Охридско; втора, дека, потекнува

од машкото име Велуш, кој го основал ова село. Трета легенда, дека потекнува од старословенскиот збор „велми“ што значи „најголем“, „многу силно“, „голем“ и сл.²⁹

Велмевци се споменува во пописот од 1467/68 година, под името „Велмеј“ со 15 семејства и 2 неженети или вкупно 77 жители. Имињата на семејствата на први жители кои се споменети во пописот се: Велко, брат на Ковач; Димитри, син на Иве; Тодорче, син на Воислав; Белче, син на Стојко; Добре, син на Калуѓер; Воислав Степан; Брајан, син на Радослав; Гон, син на Жан; Ѓорго, син на Гон; Ѓорче, син на Тихо; Петко, брат на Воислав; Петко, брат на Калуѓер; Димитри Жан; Јованче Панчар; Пејо, син на Данче; Рале, син на Данче; Рапче, син на Петре. Населението плаќале испенце 820 акчиња. Велмевци се споменува и во пописот од 1568 г. кога имало 25 семејства и 16 неженети или вкупно 141 жители.

Слика 28. *Панорама на Велмевци*

Бројот на жители во 1900 година изнесувал 738, во 1914 година 725, во 1925 година 775 и во 1931 година 791 жител. По втората светска војна, бројот на жители во Велмевци започнува да се намалува, и тоа од 619 жители во 1948, преку 511 ж. во 1953, па 227 ж. во 1961 г., 124 ж., во 1971 г. на 87 ж. во 1981 г. и 69 жители во 1994 година.

Според природните услови селото има шумско-поледелски карактер. Селото во текот на 19 и 20 век било исклучиво печалбарско, чиј максимален број на печалбари го надминал бројот од 250 машки лица. Најповеќе од печалбарите се занимавале со пекарство. Велмешани на печалба оделе низ разни места во Турската Империја, а најчесто во Влашко, потоа во Бугарија, Србија, Хрватска, а покасно и во Америка, Австралија, па дури и во Шведска, Франција и други европски држави.

Голем број на пекари од Велмевци изградиле и свои фурни, така нивниот број достигнал до 88 фурни, од кои најмногу биле лоцирани во Битола (20), Прилеп (20), Ресен (10), Кичево (2), Демир Хисар, а по една/две имало и во Кукуречани, Богомила, Воѓани, Старавина, Прибилци, Београд, Ниш, Крагуевац, Краљево, Параќин, Суботица, Софија, Горна Цумаја, Враца, Дабник, Дубница, Самоков, Букурешт, Плоешти, Бајлеж,

²⁹ Никола (Венко) Димитров – Павлески (2009): Велмевци – предци и наследници, Велмевци, стр. 54-56 (стр.392)

Крајова, Гуштарани, Цовричево и Кавала во Грција, Казан во Русија, Виена во Австрија, Илионис и Детроид - САД, Сиднеј - Австралија, Трелеборг - Шведска и др.³⁰

Од занаети кои се практикувале во селото биле: пекарскиот – фурницкиот, ковачки, самарциски, терзиски, кумурци и сл. При крајот на 19 и во текот на 20 век, во селото егзистирале 6 воденици, 4 дуќани (самарција, ковач, терзија и дограмација), 8-9 меани и бакали, 3 фурни, а имало и неколку арабаии. Во 1946 година во Велмевци регистрирани се 85 лица како пекари, 92 лица земјоделци, 25 шумски работници, 4 учители, 3 чиновници, 3 бакалции, 4 ковачи, 4 шнајдери, 4 столари, 2 патари, 2 бозаии, 2 крчмари, 1 свештеник, 1 шофер, 1 трговец и 1 техничар.³¹

Во такот на 19 и првите три децении од 20-ти век во Велмевци, недела бил пазарен ден, а пазарот се одвивал на сретсело. Во најголемиот развој, (во 1897 година кога селото имало 783 жители и над 100 куќи, како и во 1937 година со 840 жители, 130 куќи и 145 домаќинства), во Велмевци имало: 12.000 овци, 1000 кози, 200 глави крави, 50 севгари волови, 150 коњи, 100 магариња, 100 свињи, 1500 парчиња живина, се одгледувала и свилена буба, а имало и овоштарници (јаболка, круши, сливи, цреши, црници и карадutki), како и пчелари (со 200 - 300 кошници и сандаци), 10 казани за ракија, (а покасно и 20-40 казани), 2 варници и неколку кумурци.³²

Првото училиште во селото проработило во 1884 година и тоа како црковно или ќелијно, а во 1905 г. во црковниот двор на црквата Св. Илија, било изградено и првото училиште. По втората светска војна, училиштето прераснало во основно училиште и го носело името на народниот херој „Мите Богоевски“ (чији родители биле по потекло од Велмевци). Училиштето максимален бројот на ученици достигнува во 1945/46 година од 130, и во 1947/48 година од 139 ученика, за да потоа, како последица на емиграцијата село - град, бројот на ученици постепено се намалува, и во 1962 година училиштето престанува со работа.³³

Во населбата се одвивал и богат културно забавен и спортски живот. Така, повеќе години егзистирала пеачка и фолклорна машка и женска група и фудбалски клуб „Славија“.

Во селото има изградено два споменика: еден на војводата Јордан Пиперката и уште три комити кои херојски загинаа во 1903 година (се наоѓа над селото на ридот - месност Церешна), и втор споменик на Јанкула Јосифовски паднат борец во НОБ.

Слика 29. Споменик на Јордан Пиперка

Празник на селото е Св. Илија (02.08.), а се празнува и Св. Огнена Марена (30.07.) и Раѓање на Пресвета Богородица или Мала Богородица (21.09.). Други семејни селски слави кои се почитуваат во селото се: Св. Пречиста, Св. Арангел, Св. Никола и други.

Во Велмевци има четири цркви: Св. Илија (1838 г., иконостас изработен во 1873/4 година), Св. Богородица (XVII век, иконостас изработен во 1875 г.), Св. Петка (1999 г., осветена 2000 г.) и параклис Св. Марена (2006 г.). Од неодамна и света вода Св. Илија – женска вода.

³⁰ Исто, стр. 103-108

³¹ Исто, стр. 184-185

³² Исто, стр. 90 и 112-113, 194-197

³³ Исто, ст. 202-210

Селото Велмевци е познато и по првата фудбалска топка која е донесена во 1909 година. Додека пак, првиот фудбалски клуб „Пелагонија“ бил формиран во 1921 година, а во 1941 год. бил преименуван во „Славија“, и под тоа име постоел до 1977 г.

Слика 30-34. *Црква Св. Пророк Илија; црква Св. Богородица – „Богоројче“; црква Св. Петка; параклис Св. Огнена Марена и параклис Св. Пророк Илија – женска вода*

Слика 35.

Реновирана стара куќа

Велмешани се познати и како добри ловци, и тоа со традиција повеќе од еден век. Добри се и по производство на ракија, се одлични пекари, фурниции и пчелари.

Во селото продавницата од неодамна е затворена. Во селото има кози, сандуци пчели, неколку казани за ракија и една фарма со крави.

Во последниот попис во 2002 г. регистрирани се 7 жители, а во 2015 г. 22 жители. Меѓутоа, во летниот период од годината бројот на жители во селото се зголемува и над 100, а за празниците Огнена Марија и Илинден бројот надминува и над 300 жители. Најголем број велмешани се населени во Битола, Кичево, Скопје, Прилеп, Ресен и други градови, а ги има и во странство: САД, Канада, Австралија, Франција, Шведска, Хрватска и други држави.

Од пред неколку години во месноста Ласејца работи каменолом.

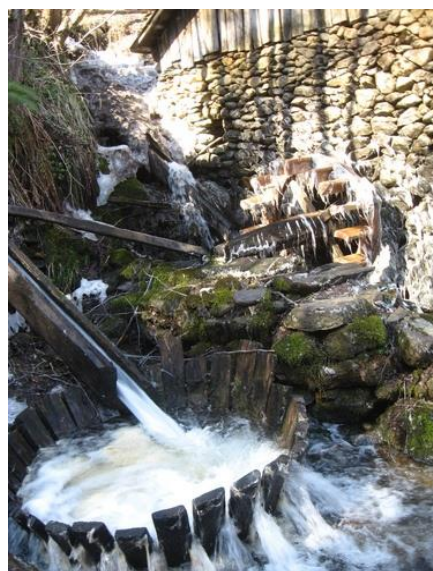

Слика 36. ***Каменолом „Трансмет“***

9. ВИРОВО

Вирово се наоѓа на западниот дел на Општината Демир Хисар чиј атар се издига до сртот на Плаќенска Планина, каде што се допира со подрачјето на Општина Ресен. Селото е ридско од збиен тип на 840 м.н.в, и низ село тече Вировска Река. Атарот на селото зафаќа површина од 17,5 км², (1728 ха, без неплодното земјиште) шумите се најраспространети со 978 ха, пасиштата со 515 ха, и најмалку обработливото заемјиште со 235 ха. Атарот се граничи, на север со Слоештица и Мренога, на исток со Лесково, на југ со Церово, и на запад со селата Горно Крушје, (во Општина Ресен), и селата Свиништа и Плаке (во Општина Охрид). Географските координати на селото се: 41°13'59" N – северна географска широчина; и 21°05'24" E – источна географска должина. Од центарот – градот Демир Хисар е оддалечено 22 км.

Вировци се вредни луѓе и се занимаваат со валање на шајачна облека, вршејќи притоа и други занаети: дрводелци, сидари, бојаци, гурбетџии и сл. Официјалното име на селото е *Вирово*, неговите етници: *вировец* (м.р. ед.), *вировци* (м.р. мн.), *вировка* (ж.р. ед.), *вировки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *вировски* пр. *Вировски валавци*.

Слика 37. Традиционален начин на производство на кумур Слика 38. Валавници

Вирово Горно – рудник³⁴ се споменува во XV и XVI век. Вирово е хидронимско име и потекнува од апелативот вир, чешма. Втора определеност на ојконимот Вирово е дека потекнува од деминутивната форма *Виро* изведено од антропонимите *Виргилиј*, *Вирман*, *Висарион* итн. Од нив, покрај *Виро* се изведени *Вирко*, *Вирле*, *Вирон* од Висарион.³⁵ Има претпоставка дека селото го добило ојконимот од преголемите вирови, извори кои се употребувале за валање на дивтици, волнените јамболи и други ткаенини. Ојконимот Вирово е антропонимски од деминутивната форма на личното име Виро со наставка–во со значење: 'селата се места каде се доселиле фамилиите на патронимот Виро и тие се Виро+во село, место на првиот жител Виро' или 'Вирово – село на фамилијата од Виро'

³⁴ Апелативот *рудник* на авторите не им е познат. Според претпоставка дека некогаш имало руда која била експлоатирана од Отоманската империја, додека пред тоа од Римската империја (забел. авторите).

³⁵ Станковска, Јб. Речник на личните имиња... 1992, 63

Во турските дефтери запишани се Долно Вирово и Горно Вирово. Биле соседни села, сместени во долот, кои покасно, кон XVII век се соединиле.

Во 1468 г. селото ги имало следниве запишани жители во Горно Вирово; Ѓорѓи, син на Протугерот; Никола, син на Ненче; Гин, син на Павел; Михо, син на Ѓураш; Јандре; Стајко, син на попот; Акричан, син на Вирман; Ѓорѓи, син на Блатари; Оливер син на Виргилиј; Радич, син на Раче; Којо, син на Раче; Ѓон, син на Кесар; Ѓон, син на Бонде; Брагослав; Никола, син на Гин, Петко, син на Боин; Петро, син на Кокола; Смил, син на Боин; Бошко, син на Пеше, Мартин, син на Стајо; Петко, син на Илија; Ѓон, син на Крајо; Михаил, син на Ковачот; Димитри, син на Ѓурица; Степан Врач (Врац), Стане, син на Боин; вдовица Кираца; вдовица Мара; Гиче, син на Ѓон.

Вкупно имало 27 семејства, 2 вдовици или се на се 29 семејства со вкупно 143 жители. Данок плаќале вкупно 2.739 акчиња. Најмногу плаќале за валање на волнени ткаенини и дивтици. Горно Вирово имало многу повеќе вирови отколку Долно Вирово каде биле сместени валавиците. Саделе: пченица, рж, јачмен, граор, бостан, лен; одгледувале: свињи, овци. Најмногу се занимавале со валавичарството и бојаџиство.

Вирово Долно е запишано во општинскиот дефтер, а ги имал следниве жители: Миле, син на Михо; Рале, син на Михо; Петре, брат на Рале³⁶; Гон, сиромав; Јорг, син на Ѓоргич; вдовица Мара; вдовица, жена на Петко; Богдан, син на Драгослав; Драгош, син на Новак; вдовица Радослава; Петко, син на Дико; Рале, син на Новак; Новак, син на Радослав; Петре, син на Ковач; Симон, сиромав; вдовица Калина; Станислав, син на Добривој; Ѓорче, сиромав. Семејства 15, неженети 2, вдовици 4 или вкупно: 21 или се вкупно 93 жители.

И во пописот од 1568 г. се споменуваат Вирово Горно и Вирово Долно. Во Вирово Долно живееле 43 жители, додека во Вирово Горно 134 жители или вкупно: 177. Тоа значи дека селото нараснувало.

Селото плаќало 1.475 акчиња од кои 480 за пченица, за воденици и валавици, па за улишта, за свињи и ушур за свадбарина и нијабет. Било познато по занаетчиство – валавичари и обработувачи на дрво.

Значителен број жители од Вирово активно учествувале во илинденското востание и НОБ. За тоа говори подигнатата спомен плочата на илинденци и борци во Народно ослободителната борба (НОБ).

Вирово во 1900 година имало 350 жители, во 1914 година 525 жители, во 1925 година регистрирани се 492 жители, и во 1931 година 668 жители. По Втората светска војна, бројот на населението започнува да се намалува па така, во 1948 година регистрирани се 653 жители, во 1953 година 630 ж., во 1961 г. 461 жител, па во 1971 г. 435 ж., во 1981 г. 345 ж., во 1994 г. 217 жители. На последниот попис од 2002 година регистрирани се 151 жител сите македонско население.

Во 2015 год. селото брои 90 жители. Дел од населението сè занимава со традиционален начин на производство на кумур, дел со валање на јамболии, а повеќе семејстава се занимаваат со пчеларство, собирање и сушење печурки, шумски плодови и чаеви. Сепак, поради валавичарскиот занает, вировци се познати низ целиот Битолски регион, но и пошироко.

³⁶ Од анализата на имињата и определбата на жителите во едно село може да се констатира дека најголемиот број биле во крвно сродство – брат, син, внук и др. Тоа значи дека селото потекнувало од една до две или три фамилии (Забел. авторите)

Во селото уште од 1938 година работи основно училиште. Денес тоа е подрачно на ОУ „Браќа Миладиновци“ - Жван. Од стопански објекти во селото има две продавници и една валавница.

Во 1981 г. селото имало приближно 80 куќи, денес дел од нив се распаднати. Куќите се ѕидани со кршен и речен камен, со доста стрмни покриви препокриени со ќерамиди, додека порано покриени биле со ржаница или камени плочи. Дел од куќите имаат еркери со косници. За ѕидање се употребувала и непечена тула – плитар.

Селото има три верски објекти од кои 1 црква и два мали манастира Св. Петка и Св. Воведение на Пресвета Богородица. Црква која се наоѓа во центарот на селото е посветана на Св. Никола Мирликиски, летен, кој е и празник на селото. Селаните се големи верници, било каде да се во светот го празнуваат патронот на селото Св. Николај Мираклијски. Во селото се слават Илинден, Петковден и Митровден, Пречиста и други.

Црква Св. Никола – Во основа е еднокорабна градба со зајакнат свод со четири ребра видливи од долната страна. Има петтострана апсида со пиластри на аглите кои во горниот дел формираат фриз од слепи аркади. Црквата е ѕидана од кршен камен со употреба на делкани камења на отворите, венцот, апсидата и ќошињата. Има двоводен покрив од ќерамиди и плочи над апсидата. Фасадите се обработени со фугирање. Во поново време на западната страна има доградена камбанарија. Црквата не е живописана. Има иконостас со икони од XIX век, според записот над вратата од проскомидијата на претставата Архангел Михаил каде е запишана 1878 година кога е на изграден црквата, а обновена е во 1999 година.

Слика 39. *Црква Св. Никола*

Црква – манастир Св. Петка, се наоѓа во горниот дел на селото опкружена со убава природа. Таа е мала со четириаголна основа. Во дворот на црквата има камбанарија. Вториот манастир е посветен на Св. Воведение на пресвета Богородица (Пречиста).

Слика 40. *Црква Св. Петка* Слика 41. *Спомен плоча на паднати борци од Илинден и НОБ*

10. ГОЛЕМО ИЛИНО

Големо Илино е планинско село кое се наоѓа на 980 метри надморска височина и низ село тече Илинска Река. Атарот на селото зафаќа вкупна површина од 20,6 км² (1880 ха, без неплодното земјиште), од кои најповеќе припаѓа на шуми 925 ха, па на пасишта 628 ха и најмалку на обработливо земјиште 327 ха. Се граничи со Велмевци на север, Железнец на исток, Мало Илино на југ, и на запад атарот се искачува високо на Илинска Планина, до „Илинска црква“, каде се допира со атарот на село Брежани, во Општина Дебарца. Географските координати на селото се: 41°18'50" N – северна географска широчина; и 21°00'07" E – источна географска должина. Селото Големо Илино од градот Демир Хисар е оддалечено 27,4 км.

Големо Илино името го добило по личното име на првиот доселеник Илин – Илин+о село. Официјалното име на селото е *Големо Илино*, неговите етници: *илинец* (м.р. ед.), *илинци* (м.р. мн.), *илинкака* (ж.р. ед.), *илинки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *илински* пр. *Илински Чешми*.

Селото е посебно интересно со прекрасниот поглед, клима, бистра вода која со двете рекички што течат низ него носат посебна свежина и атракција.

Големо Илино било дервенциско село. Жителите го чувале патот што води од Демир Хисар кон Дебар. Името потекнува од личното име Ило (Ил'чо) основачот на селото т.н. првиот дервенција кој чувал стража и откако службата му била стална го довел и своето семејство. Од Големо Илино се одделило Мало Илино, по секоја веројатност неколку семејства кои си формирале посебно село. На Мало Илино главен коџабашија долго време бил поп Богослав. Во селото живееле и некои си: Добромир, Цветко, Радун и Србин (лично име)³⁷ кои биле дервенции и притежавале оружје од пашата. За работата одговарале дури и пред кадиите. Првите жители на Големо и Мало Илино се наведени во пописот во 1468 г. За Големо Илино биле следниве: Којо, Станче; Којо, син на Јонче; Костадин, син на Јонче; Стрезо, син на Влае; Велко, син на Лике; Миладин, син на Добрин; Ѓорче, син на Бојан; Богдан, син на Бојан; Ивко, син на Шарко; Дујко Паскач; Павле, син на Јон; Ратче, син на Лазор; Никола, син на Иве; Рајко, син на Паскач; Рајчо, седлар; Борислав, брат на Петре; Братослав Ценгер; Петре, брат на поп; поп Божик; Михо, син на Јован; Ивко, син на Радослав; Величко, син на Тоде; Петре, негов брат; Ѓорѓи, негов брат; Ратко, син на Ѓорѓи; Дапко, син на Ч-л-д-с; Раде, син на Петко; Добре, брат на Рале; Раденко, син на Величко; Никола, син на Брадко; Герг, брат на Никола; Димитар Србин; Миле, син на Добрин; поп Цветко син на Бело. (Жителите за Мало Илино, се споменати во делот за населбата Мало Илино- НВД)

Регистрирани се 56 семејства, 3 неженети, или вкупно 59 со 292 жители. Што покажува дека, за тоа време било големо село. Додека пак, во 1568 година бројот на жители се намалил на 202 жители, по се изгледа поради иселување на дел од нив во новото село Мало Илино. Двете села имале привилегија при плаќање на данок со тоа што биле дервенции – цариници, го чувале преслапот. Сите заедно плаќале само 910 акчиња. Двете села и натаму се споменуваат како едно село се до Балканските војни.

Во турскиот период се одело на печалба во Влашко, околу 30/50 лица, а потоа во Америка (Чикаго). Работеле - пекари, фурниции, занаетчии и физички работници.

³⁷ Според пописот на личните имиња во Македонија (посебно) во просторите каде биле кралеви и цареви (пр.: Воклашин, Душан, Марко и сл.) тоа многу на Македонците да се крштеваат со т.н. царски имиња.

Покасно се оди во Србија (Крагуевац, Ниш, Белград и Нови Сад), па во Хрватска (Загреб, Ријека) и Бугарија (Софија, Благоевград).³⁸

Во 1900 година Големо Илино имало 640 жители, во 1914 година 382 жители, во 1925 г. 498, во 1931 година 628 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. има 618 жители, во 1953 г. 604, во 1961 г. 412, во 1971 г. 296 ж., во 1981 г. 208 ж. и во 1994 година 91 жител. Бројот на жители во 2002 година се намалил на 52 жители, а во 2015 година 25 жители.

По втората светска војна, а особено од 1956 год., и од 1965 г. па наваму, од селото иселени се над 120 семејства. Најмногу од нив се во Битола, Скопје, Прилеп, Демир Хисар, Охрид, Ресен, Струга, но и во Долно Оризари, Сопотница, Прибилци, Кравари, Горно Оризари, Белче, Црнеец, Суводол и сл. Од странство илинчани има во Австралија, САД, Канада, Шведска, Австрија, како и во поранешните југословенски републики Србија (Белград), Хрватска (Загреб) и други.

Во 1981 година имаше околу 50 куќи за живеење, ѕидани од кршен камен во кал. Поголем број на куќите биле на приземје, но има и такви кои имаат и досидан кат, со балкон. Во старо време куќите прво биле покриени со ржаница, но покасно, со текот на времето препокриени со ќерамиди. Во селото има и десетина нови куќи и викендици убаво опремени.

Слика 42. *Стара куќа со типична архитектура* Слика 43. *Нова куќа – викендица*

Големо Илино од 1969 година има електрична енергија, од 1978 година водовод, а во 1988 година и асфалтен пат. Во селото двете продавници и воденицата не се во функција, а има и незначителен број овци, кози, коњи, магариња, кошници за пчели и др. Под село има и мала протечна хиродцентра.

Големо Илино има две цркви – едната посветена на Св. Петка, а другата на Св. Никола. Селски слави и прослави се: Петковден (27.10), Илинден (02.08), Св. Никола летен и Св. Петка (08.08). Во горниот дел од селото има извор на минерална вода кој досега не е комерцијализиран. На 02.август на Илинден во просторот на Манастирот Св. Илија, горе на Илинска Планина се организира голем народен собир и културно уметничка програма: „Илински средби“, која е посетена од голем број луѓе.

Црквата Св. Петка, (1874 година), градена врз темели на постара градба според иконографските карактеристики припаѓа на градба од XVII век. Покасно внатрешниот дел бил малтерисан и варосан. Фрагментарно е сочуван фреско-

³⁸ Никола В. Димитров, Демогеографска анализа на миграционите процеси во југозападниот дел од Република Македонија, докторска дисертација, ракопис, Скопје, 2001 г.

живописот во конката на апсидата кој е со посебни стилско-ликовни вредности. Општо црквата има историска и уметничка вредност.

Слика 44. *Црква Св. Петка*

Слика 45. *Црква Св. Никола*

Црквата Св. Никола во Големо Илино е подигната на ридот, во непосредна близина на селото. Според написот на јужниот ѕид, црквата е изградена во 1824 година, а живописана во 1896 година од зоградот Серафим. Покривот е изработен од ќерамиди и е двоводен. Храмот, во основа, претставува еднокорабна градба, покриен со полукружен свод. Дел од покривот на западната страна и апсидата се покриени со камени плочи. На северниот и јужниот ѕид од внатрешната страна има пилистри поврзани со лакови во горниот дел. Фасадите од четирите страни се фугирани. Во последниве децении, на западната страна е дограден трем.

Секако дека црквата е посебно интересна градба што говори за едно време, кога населението, иако не било во состојба да гради храмови, нашло сили и можности и тоа два храма да изгради.

Манастир Св. Илија е изграден 1990 година. Се наоѓа високо на падините на Илинска Планина над селото Големо Илино и Мало Илино. Сместен е на надморска височина од 1544 метри на зарамнетиот дел на планинскиот превој и на самата граница помеѓу општините Демир Хисар и Дебарца. Секоја година на Илинден се одржува голем црковен – народен собор и прослава со многубројни посетители до селата Големо Илино, Мало Илино, Брежани, Велмевци и други села од Демихисарско, Дебарца и од други места. Манастирот, покрај црквата го сочинуваат и два конаци.

Слика 46. *Манастир Илинска Црква*

11. ГРАИШТЕ

Граиште е рамничарско село со околу 20-тина куќи, градени во поново време, но има и градби од поранешни времиња. Граиште се наоѓа на 3,5 км оддалечено од Демир Хисар, додека од Битола на 32 км.

Географските координати на селото се: 41°14'13" N – северна географска широчина; и 21°13'11" E – источна географска должина. Селото се наоѓа на околу 640 м.н.в. Атарот им е многу мал и зафаќа простор од 3,6 км² (333 ха, без неплодното земјиште). На него има обработливо земјиште од 218 ха, на пасишта отпаѓа 70 ха, додека шуми има малку 45 ха. Атарот на селото се граничи: на север со Сладуево, Журче и Бараково, на исток со Вардино, на југ со Демир Хисар и на запад со Слечче и Белче.

Во народот постои верување дека името е добиено поради местоположбата на селото во непосредна близина на високиот рид на кое некогаш имало град. Градиште е археолошки локалитет од раноантичко и доцноантичко време. Во изворите покрај Градиште фигурираат и имињата на Браунион, Трипола и Добрун.

Официјалното име на селото е *Граиште*, неговите етници: *граиштанец* (м.р. ед.), *граиштанци* (м.р. мн.), *граиштанка* (ж.р. ед.), *граиштанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *граиштански пр. Граиштански мост*.

Во пописниот дефтер од 1468 година се споменуваат следните лица: Перун, син на Б-л-ш-а-н; Лазор, сиромав; Брајан, син на Раде; Пејо, син на Јован; Миле, син на Брајко; Добрин, син на Петре; вдовица Рада; Петан, син на Богдан; Пејо, син на Петан; Андреја, Грубан; Стале, син на Димитри; Милош, син на Добре; Миле, син на Пројо; Драгослав Ковач; поп Јаков; Стојан сиромав; Богослав ш-в-ч; Пејо, син на Милан; Богдан, син на Димитри, Голуб, сиромав; Дујо Димитри; Никола, син на Радослав; Новак, син на Добре; Јовче, сиромав; вдовица Стана, вдовица Станислава. Вкупно биле 22 семејства, 1 неженет и 3 вдовици, или се вкупно 25 семејства со 123 жители. Според пописот од 1568 с. Градиште се намалило на 38 жители. Населенето се занимава со земјоделство, одгледува градинарски култури, пченка, и секако тутун.

Во 1900 година имало 180 жители, во 1914 година 208, во 1925 г. 211, во 1931 г. 180 жители. Додека пак, по Втората светска војна, гледано според пописи, бројот на жители се движел од 141 жители во 1948 г., преку 312 ж. во 1953 г. па 311 ж. во 1961 г., 275 ж. во 1971 г., 260 ж. во 1981 г. 164 ж. во 1994 година до 145 жители во 2002 година. Бројот на жители во 2015 година во Граиште изнесува над 90 жители.

Во селото училиштето е затворено во 2008/9 година. Во селото има две продавници. Најголем број од иселениците се во Битола, Скопје и други градови, како

Слика 47. Манастир Св. Апостол Тома

и во САД, Австралија, Нов Зеланд и други држави. Од село Граиште има прилично интелектуален свет преселен во Демир Хисар, Битола, Скопје и емигрирано во европските држави и воневропските земји. Граиштани имаат селска црква Св. Леонтиј, што претставува и слава на селото Св. Леонтије (01.јули). Други цркви се Св. Петка и манастир Апостол Св. Тома (19.10.).

Манастирот Св. Апостол Тома (Шути манастир). – се наоѓа на тромеѓето на Градишкиот, Вардинскиот и Мургашкиот синор или Демирхисарски синор. Повеќе текст за манастирот посветен на Апостол Тома, има во делот за село Вардино.

Црква Св. Леонтие – изградена во 1927 година, секако на стари темели од некогаша

црковна градба. Се наоѓа во северозападниот дел од селото, на возвишение коешто и дава доминантна местоположба. Црквата, во основа, претставува опишан крст со полукружна апсида и плиток дрвен свод. Сидовите на црквата во внатрешноста и на фасадата се малтерисани и варосани бело. Покривот е двоводен – покриен со ќерамиди. Во дворот на црквата се наоѓаат и селските гробишта.

Слика 48. *Црква Св. Леонтие*

12. ДЕМИР ХИСАР

Демир Хисар е единствена урбана населба која истовремено е општински центар, односно седиште на Општината Демир Хисар и се наоѓа во источниот дел на општинската територија, на десната страна на Црна Река. Пред да се здобие со оваа функција, на местото на Демир Хисар, постоела турска населба, под името Мургашево. Населбата е рамнинска, на надморска височина од околу 640 метри и лежи на главниот пат од Битола за Кичево. Градот Демир Хисар од Битола е оддалечен 28,3 км.

Географските координати на селото се: 41°13'16" N – северна географска широчина; и 21°12'10" E – источна географска должина. Атарот е мал и зафаќа простор од 5,5 км² (438 ха). На него обработливото земјиште зазема површина од 204 ха, на шумите отпаѓаат 137 ха, а на пасишта 97 ха. Во однос на земјоделството, населбата има полјоделска функција. Атарот се граничи: на север со Слечче и Граиште, на исток со Суводол, на југ со Суводол, Кутретино и Стругово, и на запад со Стругово и Слечче.

Во турските опширни пописни дефтери за Битолската нахија од 1468 год. е регистрирано селото *Демир Хисар*, напишано со ојконимот како Т-м-у-р Х-с-а-р³⁹. Во тој попис се регистрирани 125 христијански семејства. Во дефтерот за истата нахија од 1568 г. е забележано исто така селото *Демир Хисар*.⁴⁰ Во еден судски документ за давање пари под лихва на вакафот на Ахмет - паша во 1607 г. се запишани како должници и жителите на *Демир Хисар*, а во еден судски документ од 1622 г. *Демир Хисар*⁴¹ се споменува како седиште на кадија.⁴² Во судски документ Во една пресуда

³⁹ Соколовски, 1973, 173

⁴⁰ Соколовски, 1975, 50

⁴¹ **Демир Хисар** од село после 1900 г. станува област со опфат на повеќе од 41 село. Областа Демир Хисар го добила името од Турците која во буквален превод значи Железна тврдина. Како и околните области и Демир Хисар била населена пред доаѓањето на Словените. Кон VII век областа е населена од Березитите (Брсјаците) и била именувана Брсјачка област или Железник поради рудното богатство кое се експлоатирало уште во Римското царство. Се именува и со името Железник поради железната руда.

на тужба од Ничо од с. Гопеш од 1633 г. е запишано и „Петко Јован, зимија од село Демир Хисар“.⁴³ Во судски документ од 1641 г. Демир Хисар е запишано како име на нахија: „Еврејнот Аврам гарантира за свештеникот поп Томе, кој е сега митрополит на нахијата Демир Хисар која спаѓа во казата на град Битола“⁴⁴. Во списокот на селата од Битолската каза од 1705 година се споменува и селото Демир Хисар⁴⁵. Во турски документ од 1741 г. во кој се дава попис од Битолската каза е запишано и името на селото Демир Хисар.⁴⁶ Селото Демир Хисар е регистрирано во Битолската каза од 1764 год. и во друг документ од истата година неговото име е запишано како име на реон: „за реонот Демир Хисар“⁴⁷.

Ојконимот Демир Хисар настанал во турската јазична средина, веројатно најпрвин името се однесувало на реон, а после тоа името се префрлило и на селото. Првиот дел „Демир“ е турски збор и означува железо, а железо се именува во турскиот јазик и со „тимар“, поради што селото е запишано и со Тимар Хисар. Вториот дел е „Хисар“ и означува „тврдина“ или *Демир Хисар* означува „железна тврдина“.⁴⁸

Жителите на Демир Хисар се именуваат: м.р. *демирхисарец*, ж.р. *демирхисарка*, а ктетикот е *демирхисарски*. Првите жители се занимавале и со дervenциство кои го контролирале патот од Битола преку Демир Хисар за Кичево.

Селото *Демир Хисар* било прилично развиено, гледано според бројната состојба на жителите. Тие биле: Ѓурко, син на Којо, негов брат; Петко, негов брат; Ѓорго, син на Душман; Милош, негов брат; Петко, негов брат; Ѓорго, син на поп: Јин, негов брат; Рале, син на Толе; Новак, негов брат; Ламбо, негов брат; Рајче, син на Грубан; Мано, син на Рајче; Милош, негов брат; Петко, син на Бојко; Ѓоре, негов брат; Стале, син на Јанко; Крајо; Ламбо, син на Крајо; Продан, негов брат; Рајко, негов брат; Петко, син на Храње; Новак, негов брат; Јонче, син на Новак; Иве (или Јове), син на Благој; Пејо, негов брат; поп Васо; Продан, син на Петко; Нене на Ѓорго; Манол, негов брат; Никола, син на Милан; Бојко, негов брат; Јонко, негов брат; Унко, син на Бојко; Манко, син на Милан; Тодор, син на Доне; Јоско, брат на Тодор; Петко, негов брат; Душман, син на Димитри; Петко, негов брат; Доне, син на Новак, Бојко, негов брат; Богдан, син на Влаво; Смугре, син на Богдан; Грдан, негов брат; Ламбо, син на Јанко; Нико, син на брат; Боне, негов брат; Степан, негов брат; Ралин, син на Сугач, Ѓорго, негов брат; Бошко, син на Ѓорго; Стајо, син на Петко; Тодорче, негов брат; Бојко, син на Стариот; Гојко, негов брат; Којо, син на Бојко; Денко (или Дико), негов брат; Ерле, негов брат; Нетко, син на Раче; Владо, син на Нетко; поп Герг; Михо, син на поп; Дафко, негов брат; Бојко, син на Стајко; Петко, син на Бојко; Димитри, негов брат; Јован, негов брат; Богдан, син на Ѓоре; Стајко, негов брат; Петко, негов брат; Стајко, син на Продан; Дујко, негов брат; Витан, син на поп; Никола, син на Ѓорго; Васил, негов брат; Бојо,

Демир Хисарската област (Железник) била именувана и од македонските револуционери и од Турците. По балканските војни се споменува како Демир Хисарска околија, а после со намалувањето на околиците и влегувањето во Битолската околија се споменува како подрачје на Битолската област. Областа каде биле населени Березитите (Брсјачите) именувана е Березитија или Брсјачија. Демир Хисар претставува само еден дел од Брсјачијата. (Историја на македонскиот народ, кн. III) ИНИ, Скопје, 1969 г.).

⁴² Турски документи, 193, 5, 88

⁴³ Турски документи од 1966 г., 639

⁴⁴ Турски документ 1972, 93

⁴⁵ Матковски, 1973, 22

⁴⁶ Матковски, 1979, 88

⁴⁷ Матковски, 1980, 8. 22

⁴⁸ Станковска, Ј. (1995), Македонска ојконимија, Скопје: Метаморфоза, 75.

негов брат; Годор, негов брат; Стајо, син на Хранислав; Михо, син на Стајо; Драгослав, син на Хранислав; Бојко, син на Стамад; Годор, негов брат; Бојко, син на Белче; Стајко, негов брат; Сушман, син на Станиша; Ѓоре, син на Бранислав; Станиша, син на Велјан; Калин, негов брат; Витан, син на Димитри; вдовица В'лкосава, Димитри, син на Стојче; Димитри, син на Грдан; Бојко, син на Јоско; Ѓорго, син на Куманче; син на поп; Душман, негов брат; Димитри, негов брат; Петко, син на поп; Ѓорго, син на Ѓорго; Ѓорго, син на Јорго; Ѓуро, син на Петко; поп Цветко; Степан, син на Добромир; Ѓорго, син на Стојче; Божик, син на Ѓорго; Пејо, негов брат; Петко, син на Куманче; вдовица Оливера; Јован, син на Богослав; Јован, син на Владислав; син на Јован; Ламбо, син на Ѓорче; Јорго, син на Стајо; Калко, син на Добре; Милош, Милош, негов брат; Пејо, син на Јоргич; Станиша, сиромав; Дујко, син на поп; Јадро, син на Стале; Ѓоре Бојко; Рајко, син на Бојко; Витан, син на Ѓурко; Новак, син на Раче. Сите наведени жители чинеле 115 семејства, 8 неженети и 3 вдовици. Вкупно гледано Демир Хисар имал вкупно 118 семејства со 595 жители.

Селото било задолжено со 8.957 акчиња (турски сребрени пари). Од нив се плаќало за: пченица 3.200, јачмен – 700, лозје – 700, улишта – 60, за свињи – 110, за бостан – 110, за воденици: 500 за нијабет – 50, а најмногу за испенце⁴⁹ – 3.087 акчиња што го плаќале исклучиво христијаните кои погрдно биле именувани од Турците каури⁵⁰. Сето тоа се плаќало еднаш годишно. На арачлиите (извршителите) им помагале војнуците (била една чета војнуци од с. Слепче која им помагала, а за тоа добивала процент). Тој што немал да плати данок бил најстрого казнуван, дури и куќата му се палела. Се споменува и тоа дека дел од населението биле и добри пчелари. По карактер мирни и исполнителни на обврските. На селото се правеле големи тортури поради местоположбата и доброто земјиште – плодна почва, пасишта и шуми.

Во 1568 г., бројот на жители значително се намалил и се споменуваат само 134 жители. Во 1900 г. се регистрирани 240 жители веќе во селото имало само христијански жители, за по Илинденското востание наполно да замре. На тоа место останал само еден ан и неколку куќарчиња со сосема мал број на жители.

По втората светска војна, со пописот од 1948 година Демир Хисар повторно се појавува со 543 жители, за да потоа во сите пописи што следат бројот на население постаојано се зголемува. Така, во 1953 г. се регистрирани се 902 жители, во 1961 г. 1129 жители, во 1971 г. 1828 жители, во 1981 г. 2283 жители, во 1994 г. 2447 жители, и конечно во последниот попис во 2002 година регистрирани се 2593 жители.

Демир Хисар веќе седумдесет години е општински центар, а повеќе од две децении го има статусот на град. Значи, урбан центар со сите карактеристики на урбанистичко планирање, асфалтни улици, сообраќајна сигнализација, улично осветлување, канализација, водовод, електрична енергија, колективни станбени згради

⁴⁹ Испенце е данок што го плаќале христијаните во Османската Империја и тоа сите способни и тоа сите способни лица што биле регистрирани во дефтерот. Секој способен христијанин плаќал по 25 акчиња, вдовиците плаќале по 6 акчиња, додека сиромасите не плаќале никаков данок, дури и кметот одредувал да им се помогне. На инвалидизираниите лица селото им давало помош за живот.

⁵⁰ **Гебр (Gebr)** перс. збор со значење „неверници (припадници на Исус Христос)“ синоним на арапскиот збор „кафир“, во македонскиот јазик познатиот збор „**каур** - **каурин**“, кај Персиците означува следбеник на Заратустровата вера. Овој израз во превод значи „немуслиман“ – христијанин, бидејќи токму само за нив се однесува, зашто Евреите и Циганите во дефтерите се предаваат со одделни изрази. Има Турци кои зборот *каурин* го преведуваат многу погрдно отколку може да се замисли. Каур или гаур - значело на старо арапски *крават пес* по кој сите фрлаат камења и го бркаат. Но таа етимологија не е доволно проверена.

и сл. Во градот Демир Хисар, покрај општинската зграда (во која се лоцирани локална администрација со повеќе одделенија и администрација на неколку министерства), потоа се наоѓаат едно средно училиште („Крсте Петков Мисирков“), едно основно деветгодишно училиште („Гоце Делчев“) и една ЈУ детска градица („2 Септември“). Во градот се лоцирани и повеќе јавни претпријатија и установи, и тоа: јавно комунално претпријатије „Комуналец“, Јавна здравствена установа (ЈЗУ) „Здравствен Дом“, ЈЗУ „Психијатриска болница“, подржужница на Шумско стопанство „Бигла“, Територијална противпожарна единица „Демир Хисар“, пошта, стоматолошки ординации, над стотина продавници, угостителски објекти, фризерски салони, неколку стопански објекти (фабрички погон на “Херој Тоza Дреаговиќ” од Охрид, фабрички погон “Дехитекс”, и др.), неколу спомен обележја, споменик на НОБ и илинден и др.

Во бројот за население и населби за Општина Демир Хисар за 2002 година се ставени и селата Велмевци, Кочиште и Растојца кои во претходните пописи биле во рамките на општините Кичево, па потоа на Другово (Велмевци) и Крушево (Кочиште и Растојца). Во територијалниот опфат на општина Демир Хисар егзистираат 40 населби или месни заедници и еден град или урбана заедница. Во 1948 година Општина Демир Хисар имала 20.011 жители, од кои во центарот Демир Хисар живееле 543 жители или само 2,7% од вкупното население. Во 2002 година, Општината имала вкупно 9497 жители, од кои Македонци 9179 (96,6%), Албанци 232, Турци 35, Роми 11, Власи 7, Срби 13, Бошњаци 2 и Останати 18 лица. Во градот Демир Хисар живееле 2593 жители (27,3% од вкупното општинско население), од нив 2473 Македонци (95,4%), 62 Албанци, 22 Турци, 11 Роми, 7 Срби, 6 Власи, 2 Бошњаци и 10 Останати лица.

Слика 49. Општина Демир Хисар

Според процена на 31.12.2014 год. Општина Демир Хисар имала 8377 жители.⁵¹ Додека пак, во 2015 година бројот на население во градот изнесува околу 2500 жители.

⁵¹ ДЗС, Прогнози на населението на 30.06.2014 и 31.12.2014 според полот и возраста, по општини и по статистички региони (НТЕС 3 – 2007 година), Статистички преглед: Население и социјални статистики 2.4.15. 821 Скопје, јули 2015

Не случајно ова место, Демир Хисар е ставено за општински центар бидејќи повеќе од половината од населбите во општината се оддалечени до 15 км, а тоа се селата Белче, Слечче, Кутретино, Суводол, Граиште, Сладуево, Стругово, Вардино, Бараково, Загориче, Утово, Прибилци, Единаковци, Журче, Обедник, Сопотница, Ново Село, Суво Грло, Жван, Света, Радово, Растојца и Смилево.

Во периодот на педесеттите – шеесетти години од 20-ти век, во Демир Хисар имало околу 40 разни субјекти од трговија и занаетчиство, и тоа: 7 бакали, 5 бифина, 3 косачи, 2 бербери, 2 валајчари, 2 кондурации, 2 ковачи, 2 бојации, 2 молер, 2 шивачи, 1 лимар, 1 дограмација и друго.

Во 2015 во општинскиот центар Демир Хисар, од листата на решенија фирмарина за 2015 година се регистрирани 325 субјекти, од кои само во центарот се 185. Најголем број субјекти се од трговијата, и тоа над 50 колонијални продавници, 30 разни други продавници (текстил, кожа, железарија, електро материјали, градежни материјали и др.), 12 од областа на угостителството (ресторани, гостилници, бифина, скара, сендвичари, бар, слаткарница, пекара, бурекцилница и сл.), 4 автосервиси, 2 авто перални, 4 аптеки, 4 бербери, 8 фризери, 10 разни автотранспортни и шпедитерски превозници, 10 занаетчии (дрводелец, столар, лимар, електричар, бојација, кројач, зидаро теслар, стаклорезач и сл.), потоа 4 осигурителни компании, 2 бензиски пумпи, 2 банки, по едно студио, лотарија, обложувалница и др. Во Центарот, има една пошта, здравствен дом, болница за душевни болести, ветеринарна станица, основно училиште, средно училиште, детска градинка, шумско препријатие, откуп на билки и шумски плодови, тутунски комбинат, станица за технички преглед со здружение на возачи, противпожарна станица, дом на култура (*сала за приредби, литературен клуб, културно друштво, библиотека*), радио, спортска сала, фудбалско игралиште, автобуска станица, градски пазар, хотел „Младост“ (*во мирување*), 3 мотели („Чичко Таљо“, „Европа“ и „Маит“ – *со маркет и бензинска пумпа*) и друго.

Во Демир Хисар работи една јавна установа детска градинка „2-ри Септември“. Основана во 1978 година.

Во Демир Хисар работи едно основно училиште „Гоце Делчев“, формирано во 1948/49 година. Ова училиште се состои од едно централно деветгодишно училиште во Демир Хисар и подрачни училишта и тоа во Стругово, Суводол, Вардино, Света, Журче, Единаковци, Прибилци и Слечче. Во 2000/01 година престана со работа подрачните училишта во Загориче, а во 2008/09 год. и во с. Граиште.

Слика 50. *ООУ „Гоце Делчев“*

Во Демир Хисар работи едно средно училиште „Крсте Петков Мисирков“. Основано е 1975 година како Училишен центар за средно образование.

Во текот на годината во Демир Хисар се организираат разни манифестации од кои најважна се: „Богојавленски свечености – Водици“ 19.јануари, 02.август Илинден, 08 септември – ден на ослободување на Демир Хисар и други.

Слика 51. *СОУ „Крсте П. Мисирков“*

Слика 52.
Споменик на НОБ

Слика 53. *Црква Св. Никола, гробјанска црква*

13. ДОЛЕНЦИ

Доленци е село кое се протега од приближно рамен кон ридест терен, лоцирано во дол на Брестачка и Брезовска Река. Старото селото најпрво било сместено на местото викано Стари Куќи. Низ полето на Доленци се протега Црна Река, чија вода се користи за наводнување на градинарските култури. Од Демир Хисар е оддалечено 17,7 км.

Сепак, селото се смета за ридско со надморска височина од 700 до 750 м. Географските координати на селото се: 41°18'51" N – северна географска широчина; и 21°05'49" E – источна географска должина. Вкупната површина на атарот на Доленци изнесува 10,6 км². (од кои 800 ха аграрна, без неплодното земјиште и површината на населбата, Види: Табела 11.). Од 800 ха аграрна структура на атарот, 561 ха се шуми, 218 ха се обработливо земјиште и 21 ха се под пасишта.

На север се граничи со Брезово, на исток се граничи со Сопотница, на југ со Жван и Бабино, на југозапад со Бабино, на запад со Железнец. Доленци во времето кога била развиена населба имала 4 маала: Горно Маало, Сретсело, Долно Маало и кај Брезоштица.⁵²

Официјалното име на селото е *Доленци*, неговите етници: *доленчанец* (м.р. ед.), *доленчани* (м.р. мн.), *доленчанка* (ж.р. ед.), *доленчананки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *доленски пр. Доленски лозја*. Потекнува од деминутивната форма *Доле* изведена од *Добривој, Добромир, Радол, Радомир, Теодор* итн. Можно е името да биде изведено од личното име *Долго*, придавска форма долг – стсл. долг XV век. бидејќи селото било населено по должината на долот.

Првата населба од село Доленци именувана Стари Куќи била основана на западниот дел од ридчето Задел во местото викано Мечкин Дол. Од првото село „Стари Куќи“⁵³ селаните се преселиле во месноста во долот поради заштита од пљачкашки групи кои доаѓале од Кичевско, а таму биле префрлани од Албанија, наоружани го напаѓале мирното население, го убивале и му ја земале стоката и другите производи. Од тие причини жителите на селото, т.е фамилијата на Доле слегла подолу крајот од долот до патот за да може да комуницира со жителите од другите села. Така „новоформираното село Доленци припаѓало на фамилијата од Доле“ кои биле само 5 семејства и тоа семејствата на Којчини, на Радослав, на Гин/Михо и на Којо кои во 1468 год. плаќале данок од 296 акчиња. Така, жителите од *Стари Куќи* биле населени точно до патот кој ги поврзувал градовите Битола со Кичево и целата Брсјачија т.е.

⁵² Никола Наумовски (1998), Доленци низ вековите, Доленци

⁵³ Поимот 'Стари Куќи' за нас е исто како ојконимот 'Старо Село'. Двата поима се ставени од пражителите од тие села кои се преселиле во други села. Поимот старо е придавка од ср. што означува напуштено село. Порано имало многу селење од едно во друго место и поранешното, напуштеното место го именувале со придавката 'старо'. За апелативот село имаме спомнато дека е од стсл. збор *sel, а првобитно тоа со значење село била подвижна населба и означувало 'место кое било сопственост на феудалниот господар на кое тој според својата волја населувал кметови'. Покрај тоа значење во стсл. јазик село означувало 'селиште' а подоцна го добива своето значење 'оградена селска населба' за кој поим служела лексемата в'с којашто, подоцна кога именката. Село се здобила со тоа значење се изгубила апелативниот систем бна нашиот јазик (Скок 1973, 218). Придавката старо во Старо Село се содржи и во други ојконимии не само во Старо Село, ами и во *Стари Град*. Се јавува и во други ојконимии како на пр. *Стара Мезра, Старо Коњарево, Старо Лагово, Старо Нагоричане, Стари Дојран* и др. Апелативот село е присутен скоро во сите. словенски јазици како и во македонската антропонимија. Се среќава и во личните имиња: Селимир и неговите деривувани имиња: *Селен, Селиман, Селица, Селко, Селман, Сељо*, во српски имиња: *Селибор, Селеш, Селица* и др (Љ. Станковска, *Македонска ојконимија*, кн. Прва, 1995, стр. 284).

областа Демир Хисар или уште именувана со ојконимот Железник (поради железната руда што се вадела од Горни Демир Хисар).

Во 1468 г. за ова село се регистрирани, споменатите жители или носители на семејства: Којчин; Радослав; Гин; Михо; Којо. Или вкупно: 5 семејства со 25 жители. Вкупно приход имале 296 акчиња од кои најмногу отпаѓале на пченица и 125 на испенце. Доленци било мало село и претставувало мезра на некој си бег Исмаил. Меѓу првите тој заминал за Турција. Бил учен – школуван во Париз – Франција. Специјалист за воени науки. Се прикажувало дека достигнал и до мушир (генерал). Со некои жители од селото често се допишувал. Во 1568 г. имало само 144 жители. Според сеќавањата на повозрасни жители, родени во XIX век, се смета дека првите запаметени фамилии кон XX век: Дамјановци, Миленковци, Наумовци, Балевци, Богдановци, Кокошаровци и Трпчевци. Од година во година селото се зголемувало со бројност на жители. Во 1889 година С. И. Веркович споменува дека Доленци имало 42 домови, 143 машки и 136 женски лица.⁵⁴ Во последниот век населението од селото се зголемува и тоа во 1897 имало 47 куќи - 270 жители, во 1900 г. имало 330 ж., во 1914 г. 310 жители, во 1925 г. - 334 ж., во 1931 г. 317 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. 442 жители, во 1953 г. – 97 куќи со 464 жители, во 1961 г. 402 жители; во 1971 г. 67 куќи со 318 ж., 1981 г. 75 куќи со 242 ж., 1994 г. имало 80 куќи со 81 жители⁵⁵. Во 2002 година бројот на жители изнесува 97, а во 2015 година 50 жители.

Низ вековите Доленци важело за населба од развиен тип. Населението се занимавало со кумурциство, варциство, лов, риболов, пчеларство. Биле добри земјоделци и сточари.

Слика 54.
Панорама на Доленци

⁵⁴ Веркович, С.И., Топографическо-этнографические очерки, С. Петербург, 1889 г.

⁵⁵ Наумовски, Н. (1998) *Доленци низ вековите*, 41 стр. Според искажување на авторот со поимот куќа биле именувани домаќинства или фамилии. Покрај другото, според авторот карактеристично е за ова село дека до 1953 селото постигнало најголем растеж, додека после тој попис имало пад на бројот на жителите поради силната емиграција во странство и миграционите движења во македонските и југословенските градови, додека кога беше целосна поранешна Југославија. Од Доленци се преселувале дури и во Белград, Загреб, некои во Љубљана, таму каде ќе најделе работа и егзистенција на своите семејства. Од селото Доленци има голема интелигенција која е растурена низ цела Македонија и светот. Од нив има: лекари и специјалисти по одредени болести, офицери, дури и генерали, економисти, професори – дури и универзитетски, доктори на одделни научни области, индустријалци, занаетчи и др. професии од скоро секој вид – сидари, гостилничари, фурниции, печатари, спортисти и др. видови на професии. Сите тие ги имаат напуштено родните огништа и веќе го имаат заборавено нивното родно огниште кое со векови и векови не бил згаснат огнот во нивната куќа (Забел. од авторите од 11 IX 2014 год.).

Селото има поделско-шумска функција, а тоа значи дека населението се занимавало со обработка и продажба на дрво и сеење на житни растенија и садење зеленчук. Во Доленциу имало училиште уште од 1914, а подобро организирана настава по Првата светска војна. До пред некоја година во селото работело училиште до IV одделение.

Слика 55.
Училиштето во Доленци

Доленци има средно умерена континентална клима со карактеристично 4 годишни времиња: пролет, со свежи денови, лето со долги и жешки денови, есен со умерени топло сонце и понекогаш студени поројни дождови, додека зимата започнува со снег и студ.

Од 1952 година селото има електрична енергија, во 1965 добива вода, а во 1973/74 година и асфалтен пат. Во селото има и јавна чешма.

Слика 56. *Варница*

Слика 57. *Двокатна стара куќа*

Непосредно до селото минува сообраќајницата Битола – Кичево која е најстарата балканска трансферзала, користена уште од Римјаните, Србите, а после и од Турците. Селото е оддалечено од Битола 45 км., од Кичево 32, од Демир Хисар селото го делат 17 км. Црна Река извира на 4 км. северозападно од селото, Брезоштица доаѓа од с. Брезово и минува низ селото и полето, додека Брестечка река минува низ селото и се влива, а потоа продолжува биз рамничарскиот крај. Брезоштица го дели селото и полето на два дела. Во селото има повеќе чешми и помали кладенчиња. Повеќе извори има на источната страна од селото. Црна Река има благ пад низ полето, поради што од доленчани е направена посебна вренглија.⁵⁶

⁵⁶ Вренгија – градење на река за навраќање вода по јаз за воденица, по канал, место каде што се затвара водата брана на река за навраќање на друго место.

Во почетокот на XX век куќите им биле градени од плитар, а покриени со ржаница, додека други со камени плочи. Покасно се граделе куќи од камен, во поново време од печена тула со малтер, а покриени со ќерамиди. Портите се затворале со дебели жезла наречени канци, или со сурме, направено од мало плитко гредче. На почетокот од XXI век се градат и модерни градби на неколку катови, со електрифицирани и асфалтирани улици.

Слика 58.

Авторите со најстариот доленчанаец (роден 1922 г.)

До пред неколку децении во селото работеше фабрика за сточна храна, една шлеп транспортна фирма, 5-6 варници, 4 дрвари и неколку пчелари. До пред извесно време во селото работеа и две колонијал продавници, 1 воденица, постојано имаше медицинска сестра и два пати неделно доаѓаше општ лекар.

Во селото има и споменик на паднатите борци во НОБ. Споменик плочата се наоѓа на сред село на селската чешма. Во селото има две цркви: Св. Богородица и Св. Атанасиј – мало црквиче (31.XII). Слава на селото е Голема Богородица (28.08).

Слика 59. *Споменик на паднати борци во НОБ*

Црквата Успение на Пресвета Богородица. – Црквата претставува еднокорабна градба со полукружен свод и мала тристрана апсида. Првата градба на овој храм е околу 1851 г. на стари темели од некогашна црква, а постарата црква била мала и продолжена кон запад. Сводот на поновиот храм е изработен од дрво. Фасадите на ѕидовите од црквата се фугирани, додека покривот со две води, е изработен со ќерамиди. Црквата, покрај храмот има трем и камбанарија прилично висока. Постариот дел од црквата е живописан.

Слика 60 и 61. *Старата и новата Црква Успение на Пресвета Богородица*

14. ЕДИНАКОВЦИ

Единаковци е рамничарско село од 620 до 670 м.н.в., со претежно нови куќи. Сместено на источната страна од Општина Демир Хисар на оддалеченост од 8,5 км. Низ атарот на селото тече Црна Река. Географските координати на селото се: 41°15'41" N –северна географска широчина; и 21°14'49" E –источна географска должина. Атарот е мал и зафаќа простор од 8,7 км², (829 ха), од кои обработливото земјиште зафаќа 345 ха, пасишта 306 ха, и шумите со површина од 178 ха. Единаковци на север се граничи со Журче, на исток со Света, на југ со Вардино и на запад со Граиште.

Официјалното име на селото е *Единаковци*, неговите етници: *единаковец* (м.р. ед.), *единаковци* (м.р. мн.), *единаковка* (ж.р. ед.), *единаковки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *единаковски* на пр. *единаковски девојки*.

Единаковци се споменува во 1468 год. во турските општински пописни дефтери за Битолската нахија каде е запишано со формата Единаковци⁵⁷. Во тој попис селото било запишано со 40 семејства и спаѓало во редот од средно развиени села. Се споменува и во Слепенскиот кодик од XVI век. Со формата Единаковци селото е забележано во списокот на данокот за домаќинствата во Битолската каза од 1636 година.⁵⁸ Името на селото Единаковци има антропонимско потекло. Во неговата основа лежи исчезнатото лично име Едро од стсл. придавка едр – *брз, цврст, подвижен, јадар, крупен, XV век*. Од Едро се именувале членовите на неговата фамилија Единаковци, како на пр. Од Бакре – Бакревци, од Јован Јовановци, Димитар – Димитровци и сл. Членовите од семејството Едровци биле брзи, силни, подвижни, јадри, крупни и ги штители жителите од другите фамилии во селото. Според тоа селото си го добило името по нивниот антропоним – личното име на нивниот основоположник. Биле одлични риболовци и птичари. Саделе и бостан.

Од *Едро* е изведено личното име Едрејко, Едреј, Едрихна, а тоа значи дека ојконимот Единаковци има антропонимско потекло од личното име Едро. Од семантички поглед ојконимот Единакови означува „село кое му припаѓало на човекот, основоположникот кој го носел антропонимот Едро“. Едро е стсл. збор и означува крупен, едар човек. Се ставало лично име на деца за кои се сметало дека ќе бидат едри, крупни и здрави.⁵⁹

Во 1468 г. во с. Единаковци биле прилично регистрирани жители во ова село: Стајко, Раде; Михачко, син Радин; Доброслав Димитри. Димитри син на Бардо; Никола ковач; Мелко, син на Раде; Димитри, син на Раде; Ратко, син на Бојо; син на Доброслав; Стојо, син на Пејо; Бојо, син на Доброслав; Мано, син на Доброслав, Стајко, Калуѓер; Милош, син на Стајко; Богдан, син на Раде, Донче, син на Петко; Раде, син на Дончо; Донче, син на Петко; Калиман, син на Доброслав, Радослав, син на Продан; Радослав Рајче, Хеанислав Мелко, Петко, син на Тодора; Бердо, син на Богдан; Стерио Охриѓанецот; вдовица Тодора; Бердо, син на Богдан; Доброслав Раде; Јован, син на Никола; Пејо, син на Раде; Михаил, син на Стале, Пејо, син на Стале; Никола, син на Михо; Крајче, син на Стајко; Петко, брат на Стале; Грд, син на Драле, Петре, син на Петко, Дончо, син на Рајче, Никола, син на Боин; Степан, син на Богдан; Пејо, син на Никола; Стале, син на Седан; Пејо, син на Ратко; Мано, син на Никола.

⁵⁷ М. Соколовски, 1973,147

⁵⁸ Турски документи 1969, 61.

⁵⁹ Љ. Станковска, Речник на личните имиња кај Македонците, 1992,115

Бројот на семејства бил 40, 2 неженети и 1 вдовица, или вкупно 41 семејство, со жители: 206. Во 1568 г. имало 125 жители.

Единаковци е прилично со добра местоположба – со добра клима, со Црна Река во непосредна близина. И во другите наредни векови селото опстојувало, кои и во денешни времиња има жители. Така, во 1900 година имало 300 жители, во 1914 година 379 жители, во 1925 г. 378 ж., во 1931 година 429 жители. По Втората светска војна, во 1948 година имало 580 жители, во 1953 г. 639 жители, во 1961 година 588 ж., па во 1971 г. бројто на жители нешто се зголемил на 595, па во 1981 г. се намалил на 552 ж., во 1994 г. на 384 жители, во 2002 година 338 жители, и во 2015 година селото се зголемува на над 350 жители.

Селото од 1961 година има електрична енергија, од 1984 г. водовод, а од 1987 г. и асфалтиран пат. Селото има поледелско-сточарски карактер. Во селото имало училиште и тоа уште во дваесеттите и триесеттите години на 20 век, додека веднаш по завршувањето на војната, по ослободувањето започнало да работи училиштето на македонски јазик. Денес во селото работи подрачно училиште до петто одделение.

Во селото има откриено остатоци од доцноантичкиот период. Старите куќите биле градени со непечена тула (плитар), и кои лесно биле разрушени. Новите куќи се градени од поново време и од камен. Во селото е изграден споменик на паднатите борци во НОБ.

Од Единаковци има иселено над 120 домаќинства, и тоа најмногу во Демир Хисар, Битола, Скопје, Охрид, Прилеп, Ресен, Гостивар, Крушево, Пробиштип, Велес, Радовиш, Валандово, Тополчани, Пресил, Добрушево, Долно Оризари и на други места. А во странство над 70 лица и тоа најмногу во Австралија, САД, Германија, Белгија, Франција и други држави.

Во Единаковци има и млин за мелење пченично брашно „Жито Брест“. Во селото има две колонијал продавници. Населението се занимава со одгледување на тутун, градинарство, одгледување на овци, крави, живина и сл. Селото е земјоделски активно и има повеќе трактори, каминони, косачки, балерачи, комбајн и друго.

Слика 62. Млин „Жито Брест“

Селска слава на селото е Св. Никола, летен. Во селото има црква посветена на Св. Николај Миликиски Чудотворец.

Црквата Св. Николај е изградена во 1884 година. Претставува еднокорабна градба со полукружен свод и полукружна апсида со четири плитки ниши од надворешна страна. На северниот и на јужниот дел од внатрешната страна има по два пилистри кои продолжуваат на сводот и служат како ребра за зајакнување. Покривот е двоводен со плочи. Делкани камења се употребени само на влезот од црквата. На западната страна црквата има трем и камбанарија. Црквата е живописана во 1884 година од зографот Коста Анастасович од Крушево. Црквата е возобновена во 2004 година.

Слика 63. Црква Св. Никола

Слика 64. *Демирхисарското Поле, гледано од село Единаковци*

15. ЖВАН

Жван е ојконим изведен од антропонимот Жван – првиот доселеник со својата фамилија и фамилиите на роднини и пријатели. Рамничарско село сместено покрај главниот пат што води од Битола за Кичево. Сместено е веднаш до Црна Река и атарот им е богат со поделелски култури и жито. Жван од Демир Хисар е оддалечен 14,5 км.

Жван е сместено од 650 до 690 м.н.в. Географските координати на селото се: 41°17'13" N – северна географска широчина; и 21°07'07" E – источна географска должина. Атарот зафаќа простор од 9,3 км² (859 ха, без неплодното земјиште и површина на населбата). Обработливото земјиште зафаќа поголем простор од 249 ха, пасишта има 154 ха, додека шумите зафаќаат најголем простор од 456 ха.

Официјалното име на селото е *Жван*, неговите етници: *жванчанец* (м.р. ед.), *жванци* (м.р. мн.), *жванка* (ж.р. ед.), *жванчанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *жвански пр*. Жвански грав.

Жван е познато демирхисарско село по плодно земјиште и секогаш административно седиште на општина или месна заедница. Секогаш во селото имало пошта и ан. Жван било хаса¹⁶⁰ имало и воденици - половина година за што се плаќало данок само за 1 камен по 160 акчиња. Со формата Жван селото е запишано и во 1636 во списокот на домаќинствата на Битолската каза⁶¹. И К'нчов, и Цвиик населението од тоа село го именуваат Жван или Цван. Името на с. Жван има антропонимско потекло. Во неговата основа лежи исчезнатото лично име Жван. Личното име Жван треба да означува „да биде говорник“. Ојконимот Жван настанал од првобитната атрибутска

⁶⁰ Хаса-мал недвижен имот: ниви, ливади, лозја, бавчи. Бил во склоп на тимарот. Тимар-помал феудален имот што се давал на истакнати службеници од турската царштина - валии, кадии, офицери и др.

⁶¹ Турски документи, 1969 г.61

синтагма Жван и означува Дол, Рид. Во семантички поглед ојконимот означува „село кое му припаѓало на Жван“⁶².

Слика 65. *Панорама на Жван*

Во 1468 година за село Жван се регистрирани следниве жители: Стојко Витан; Ѓорго Вита; Бодан Виран; Јандро Богдан; Јандро Витан; Богдан Герг; Петко Герги; Душман Герг; поп Миладин; Дафко, поп; Ѓорго, сиромав; Никола Добривој; Ѓорго Преселец; Никола Добрин; вдовица Тодора; Богдан Добрик; Пејо Богдан; Петко Рале; Бошко место Стефан; Богдан Радослав; Тодор Продан; Димитри Пејчин; Рале Пејчин; вдовица Арменка⁶³ Добрешко Петко; Стале Ковач; вдовица Рада; Пејо Мирче; Мирче Поменко; Стајко Мирче; Богдан Мирче; Пејо Рале; вдовица Елена; Ѓурко Тодор; Оливер Тоде; Витан Тодор; Јандро Богдан; Димитри Поменко; Раде Димитри; Петро Данчо; Миладин Данче; Никола Степан; Доврослав Никола; Степан Никола; Богдан Стајчин; Миле Богдан; Драго Стајчин; Димитри Влава⁶⁴ Петко Марко; Димитри Прибил; Никола Станин; Пејо сиромав; Станиша Раин; Богдан Ѓурко; Степан Ѓурко; Петко Ѓурко; Тодор, сиромав; Васил Ѓорго; Милче Манко; Никола Манко; Степан сиромав; Димитри Јандро; Богдан Мирко; Јован Мирко. Вкупно семејства во Жван имало 60, потоа 1 неженет, и 4 вдовици, или вкупно 64 семејства, а изразено во жители имало 317. Селото било од развиен тип. Данок се плаќало: за пченица (100 товари): 1.600 акчиња (сребрени пари); за јачмен: 300; за ’рж: 140; за вино: 500; за улишта: 100; данок за свињи: 72; ушур (данок) од овошје: 30; ореви (2 товара): 20, данок за свадбарина и нијабет: 100; испенче⁶⁵ (данок за каури) 1.625 - Вкупно: 4.647 акчиња (сребрени пари). Во ова село имало појава на отворање анциство – два ана работеле. Се занимавале со лозарство и умееле да направат вино. Од медот правеле медовина. Покрај селото имало прилично овошје од кое најмногу ореви. Одгледувале разна стока

⁶² Љ. Станковска, Македонска ојконимија, кн. Прва, 97

⁶³ **Арменка**, изведено од Армен, Еременц, етноним Ерменин, човек од Ерменија, XV в.

⁶⁴ **Влава**, Влах, деминутив од Влашиј, итн. XV век.

⁶⁵ **Испенце** (посебен данок што го плаќале само гебр - припадник на Христос).

и живина. Во 1568 г. Жван имало 230 жители⁶⁶ и било тимар на некој си бег Исмаил кој го добил со учество и истакнување во борбеноста во руско-турската војна. Имал берат од пашата.

Во 1900 година во Жван живееле 340 жители, во 1914 г. 366 ж., во 1925 г. 451 ж., во 1931 г. 492 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. 779 ж., во 1953 г. пораснал на 907 жители, во 1961 г. 904 ж., во 1971 г. 781 ж., во 1981 г. 699 ж., во 1994 г. 506 жители.

Секогаш ова село било административен центар за т.н. Горни Демир Хисар. Претставувало скоро од секогаш развиен рурален центар со отворени анови, воденици, продавници и разни занаети.

Во Жван работи основно училиште. Жван на далеку е познат по производство на жвански грав и други зрнести и градинарски растенија. Сееле пченица, рж, јачмен, пченка. Одгледуваме разновидна живина и птици.

Во Жван до пред десетина години имаше здравствена амбуланта и повеќе продавници. Основно училиште во селото има од крајот на првата светска војна, српскиот период, кога селото било и општински центар. Жван речиси во период од еден век секогаш имал продавници, меана, ан, културен дом, земјоделска задруга, младински фудбалски клуб, хор и др.

Во Жван има два споменика, еден подигнат во чест на загиналите востаници од демирхисарско и на војводата Јордан Пиперка и втор споменик – спомен плоча на селската чешма, во чест на паднатите борци во Народно ослободителната борба (НОБ).

Слика 66. Споменик на загиналите востаници од демирхисарско и на војводата Јордан Пиперка

Слика 67. Споменик на паднатите борци во НОБ

⁶⁶ Во Опширниот пописен дефтер број 993 и 988 од 1468 г. (Пописот опфатен од лист 1-10 на Дефт. бр. 993 и од лист 11 -97 на дефт. број 988). М. Соколовски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ*, Скопје, 1971, стр. 157/8

Слика 68. *Насади на грав, пченка, пипер и друго во Жванско Поле*

Во 1961 г. селото броеше 904 ж., додека во 1994 г. бројот се налил на 506 жители, во 2002 спаднал на 428 жители. Во 2015 г. селото брои над 300 жители. Бројот на иселени семејства изнесува околу 100. Најмногу иселени домаќинства има во Битола, Скопје, Кичево, Ресен, Охрид, Штип, Струмица, Радовиш и други места, а од странство во Австралија, Германија, Србија, Нов Зеланд, Шведска и други земји.

Слика 69. *ОУ „Браќа Миладиновци“*

Новата училишната зграда на ОУ „Браќа Миладиновци“ е изградена во 1961/62 година. Училиштето има четири подрачни училишта во Сопотница, Мренога, Слоештица и Доленци.

Во 1950 година селото е електрифицирано, во 1970 г. добива водовод, а во 1975 година добива и асфалтен пат. Во селото има 2 јавни чешми, 2 воденици, пошта, има основно училиште, две продавници со кафеански дел, 2 шпедитерски превозника, а амбулантата, аптеката и сушарата за тутун се затворени.

Слика 70. *Колонијална продавница „Дамбас комерц“ - Жван*

Од сточарски фонд има крварска фарма, кози, коњи и живина. Речиси секое домаќинство има трактор, а во селото има и еден камион. Од Жван има прилично голем број интелектуалци кои живеат во македонските градови, но и голем број емигранти во европските држави и прекуокеанските земји.

Селска слава на с. Жван е Света Петка, (08.08). Селото има три цркви, еден манастир и висок крст со параклис: Св. Димитрија, Св. Петка, Св. Илија и манастир Св. Архангел Михаил.

Слика 71. *Црква Св. Димитрија*

Црквата Св. Димитрија или „латинска црква“ претставува мала еднокорабна градба со свод од тристрана апсида. Сидана е со кршен камен во варов малтер. Фасадите и се фугирани, додека покривот од керамиди и камени плочи и тоа само над апсидата. На северната страна на црквата и во внатрешноста има нанос од земја. Според сочуваниот натпис на влезот на внатрешната страна, црквата била живописана во 1624 година. Поголемиот дел од живописот не постои.

Црква Св. Петка – гробјанска селска црква. Се наоѓа на височинка којашто доминира над селото покрај левата страна на патот кој води кон Демир Хисар. Претставува еднокорабна градба со полукружен свод и тристрана апсида. Градена е во две фази има карактеристична издолжена основа и висока апсида. Покривот е двоводен, од керамиди и лим над апсидалниот простор. Сидана е со кршен камен и со употреба на делкан бигор на отворите. Фасадите се фугирани и розово обоени. Северниот и јужниот ѕид на црквата од внатрешната страна се зајакнати со пиласти кои во горниот дел се лачно поврзани. На западната страна има изградено трем. Црквата е живописана од зограф Иван Мелников, веројатно во 1931 година. Се претпоставува дека постариот дел на црквата потекнува од пост - византискиот период. Покрај името на светецот црквата се викала Латинска, име што означува старост на храмот.

Слика 72. *Црква Св. Петка*

Слика 73 и 74. *Црква / манастир Св. Архангел Михаил и црква / манастир Св. Илија*

16. ЖЕЛЕЗНЕЦ

Железнец е прекрасно, живописно село, сместено во клисура по течението на Црна Река, на патот Демир Хисар - Кичево. Во Железнец од повеќе извори се формира Црна Река и поминува по должина на цело село. Од Демир Хисар е оддалечено 20,6км.

Селото е ридско, сместено на 740 м.н.в. Географските координати на селото се: 41°19'33" N – северна географска широчина; и 21°03'47" E – источна географска должина. Атарот на Железнец зафаќа површина од 12,8 км² (1048 ха) од кои пасиштата зафаќаат површина од 547 ха, шумите 350 ха, и обработливото земјиште само 151 ха. Селото на запад се граничи, со Брезово и Доленци, на југ со Бабино, на југоисток со Мало Илино, на исток со Големо Илино и Велмевци, и на север исто со Велмевци.

Официјалното име на селото е *Железнец*, неговите етници: *железничанец* (м.р. ед.), *железничани* (м.р. мн.), *железничанка* (ж.р. ед.), *железничанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *железничански пр. железничански извори*.

Ојконимот потекнува од личното ст.сл. име Железко, Железник⁶⁷. Има и претпоставка дека Железнец го добило името поради железната руда што се вади во непосредна близина. Во тоа село живееле рудари кои работеле на рудникот. Железнец е село кое му припаѓало на Железко кој прв се доселил во тоа место и основал семејство. Покрај него дошле и други негови роднини.

Слика 75. Средишниот дел на Железнец

Железнец се споменува уште во првиот пописан турски дефтери од XV век, односно во 1457/8 г. во кој се регистрирани 16 семејства. Селото е сместено покрај Црна Река, од кое место извира таа река и веднаш се формира во голема река со темна боја поради содржината на железото што го има во водата. Следниве имиња на жители биле регистрирани во тоа време: Тодор Арбанаш; Којо, син на Арбанаш; Тодор, брат на Којо; Петко, брат на Горан; поп Цветко;

⁶⁷ Имињата *Железник*, *Железар*, *Железкар*, *желеско*. се со потекло од ст.сл. збор *железо*, а се става на дете да биде цврсто и здраво како железо. Во такво време има антопони на други места: Сребро - Сребре, Злате, Златана, како и и миња и на апелативите: Планинко – на планина.

Андреја, стар; Петко, брат на Михо; Јове, син на Арбанаш (во превод Црнец); Димитри, брат на Бојко; Никола, син на Калин; Симон; Петко сиромав; Горго Јован; Бојко, Арбанаш; Собре, брат на Мано (или Јано); Пејо, брат на Којо; Никола, син на Топал; Ненче, син на Пресоглав; вдовица Мара. Или вкупно 16 семејства, 1 неженет и 1 вдовица, односно вкупно 17 семејства, со вкупно 85 жители. Во 1568 г. селото имало 125 жители.

Во 1900 година Железнец имал 320 жители, во 1914 г. 293 ж., во 1925 г. 347 ж., во 1931 г. 356 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. бројот на жители изнесува 358, во 1953 г. 398 ж., во 1961 г. 311 ж., во 1971 г. 216 ж. во 1981 г. 133 ж., во 1994 г. 86 ж., во 2002 година 57 ж., и во 2015 г. само 15 жители. Во летниот период од годината во Железнец бројот на жители се зголемува и до над 50 жители.

Слика 76. *Извориштето на Црна Река*

Железнец е село сместено покрај регионалниот пат Битола – Кичево. Интересно село кое кога ќе се погледне ќе се помисли дека куќа над куќа стои (или куќа на куќа се потпира), а над нив се извишува бујна шума. *Железнец* е препознатливо со пет бујни карсни извори од кои се создава Црна Река, која уште од изворишниот дел е формирана како брза и полна река со вода и богата со риби. Најголем извор е врелото „Црна Дупка“, кој се наоѓа над селото и непосредно под патот Битола – Кичево, има уште два извори-врела во селото.

Слика 77-78. *Еден од изворите на Црна Река пред и по уредувањето*

Во селото коритото на Црна Река се исполнува со брза, пенлива и потемнета вода бидејќи од три-четири куќи од селото излегуваат уште еден-два и повеќе извора кои со бликот на вода веќе ја формираат Црна Река продолжува да ги носи водите низ Демир Хисарско и ги припојува кон себе седумте месни водотечија. После тоа ја свива своја става змијулесто низ Пелагонија, па минува низ тиквешко и се влива во река Вардар внесувајќи ги водите од Македонија во Егејското Море. Вода која лади, вода која е исполнета со живот, вода која пенливо ги излива сите маки и јадови од овој народ кој со

векови и векови воздивувал по својата земја, по своето море, по својата песна недопеана.

Селото има мешовита поделелско-сточарски и шумски карактер на егзистенција. Во 1981 година имаше 13 куќи, изградени на приземје и кат, сидани со кршен камен и кал. Неколку куќи имаат и бондручна конструкција и се малтерирани. Едни објекти се покриени и со рж, додека другите се препокриени со ќерамиди. Повеќе куќи имаат исфрлен чардак по целата должина на предната фасада кон реката, покриен на заткривени косници. Дел од старите куќи се заштитени со закон. Во последниве години во селото има изградено неколку викендици и обновени стари куќи.

Селото било најбројно во 1953 г. со 398 жители, додека во 1994 г. бројот се намалил на 86 жители, во 2002 г. на 57 жители. Бројот на иселени домаќинства изнесува над 70, од кои најмногу во Скопје, Битола, Прилеп, Тетово, Охрид, Кичево, Крушево, Штип, Демир Хисар, Сопотница и други места. А од странство во Србија (Крушевац, Ниш, Нови Сад, Сремска Митровица), Хрватска (Загреб), Црна Гора (Херцег Нови), Бугарија, Австралија и други држави.

Под село има мала хидро централа која се наоѓа на Кушња Река која доаѓа од Мало Илино. Во селото има над 500 сандуци пчели. Под селото на Црна Река има изградено и два рибника.

Слика 79. *Мала хидро централа*

Слика 80. *Сандуци за пчели*

Според кажување на постари жители во 1960 година, во Железнец имало над 3000 овци и друг сточен фонд, а денес нема ниту една. Селото е електрифицирано до 1960 година, водовод има од 1983, а асфалтен пат, приклучок до селото од 1996 година. Во селото до пред дваесетина години работеше сушара, имаше еден магацински простор и продавница. Во селото има подигнато споменик на паднатите борци во НОБ.

Селото ја слави Голема Богородица (28.08), а се слави и Св. Ѓорѓија (Ѓурѓовден, 06.05.). Во селото има една црква посветена на Пресвета Богородица.

Слика 81. *Споменик на паднати борци во НОБ*

Црква Св. Пресвета Богородица, која според натписот во камен на јужната фасада потекнува од 1852 година. Црквата е еднокорабна со полукружен свод и петгострапа апсида. Покриена е со ќерамиди, додека првобитно била со камени плочи. Сидана е со

кршен камен со употреба на делкан бигор на отворите, апсидата и венецот. Фасадите се фугирани. На северниот и на јужниот ѕид од внатрешната страна има по пет пилистри за зајакнување и поврзување на горниот дел од лакони. На западната страна од црквата има изграден трем. Во внатрешноста црквата има живопис за кој се претпоставува дека е двослоен или ретуш.

Слика 82. *Црква Св. Пресвета Богородица*

17. ЖУРЧЕ

Журче се наоѓа во непосредна близина на патот Демир Хисар – Крушево. Од Демир Хисар е оддалечено 10 км, додека од Битола 40 км и од Крушево 10 км. Сместено е на северо-источниот дел на Општината Демир Хисар. Селото е ридско од 700 до 780 м.н.в. Површината на атарот зафаќа 22,6 км² (2113 ха, без неплодното земјиште и површина на населбата). Шумите се протегаат на простор од 1.693 ха, пасиштата на 129 ха, и обработливото земјиште на 291 ха. Селото има поделско-шумарски карактер. Географските координати на Журче се: 41°16'03" N – северна географска широчина; и 21°14'04" E – источна географска должина.

Атарот на село Журче се граничи со дури 11 села, и тоа: Сладуево, Граиште и Бараково на Југ, Единаковци, Света, Пресил и Бирино (двете последни се крушевски села) на Исток, Острилци (крушевско село) и Ракитница на Север, Ново Село и Прибилци на Запад.

Официјалното име на селото е *Журче*, неговите етници: *журчананец* (м.р. ед.), *журчани* (м.р. мн.), *журчанка* (ж.р. ед.), *журчананки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *журчански пр. Журчански средби*.

Ојконимот Журче претставува деминутивна форма на личното име *Журо*, *Журан* (некој си овчар, доселен од с. Мартино – Мартинци). Можно да е изведен ојконимот од личното име Добрижил. Добрежел што во превод значи „добро да живее“ или „да живее вечно“. Формирањето на селото е пред околу 1200 години кога се доселиле на ова место кое било обраснато со диви коприви. Тоа значи дека има фитонимски карактер - името потекнува од една билка наречена *Жур* од фамилијата *Лук*. Но најверојатно е од личното име *Журче* – дем. Форма од *Журимир*. Именувано е според името на првиот жител *Журо*, *Журе*, *Журишка*, *Журав*, *Журимир*, *Журослав* што се доселил во ова село со своето семејство. Името Журче се споменува во Душановата грамота за манастирот Трескавец кај Прилеп од 1334/5 година каде е запишано Жоурче и по секоја веројатност ојконимот никогаш не бил сменет.⁶⁸

⁶⁸ Блаже Конески (1991) Македонските места и имиња, Студентски збор, Скопје, стр. 86

Селото се споменува во пописните турски дефтери од XIV век. Журче било хаса на бег. Во 1468 година е регистрирано во опширните пописни дефтери за Битолската нахија. Во 1467/8 г. ојконимот Журче се споменува под истото име како што се во употреба и во денешни времиња. Со формата *Жор'че* името на селото е запишано во Слешчанскиот кодик од XVI век. Жура да се поврзи со формата жур и морфемата грб: Грбавец, Грбавче, Грбе, Грбеш или со Ходул, Ходивој, Ходимир што значи „оди, се движи“⁶⁹ И оваа е една од претпоставките. Стсл. збор жур означува жур – глужд, журав – глуждав. Журче означува слаб, ковчест, цврст човек поради што го добил и личното име Журо, Журе. Ктетикот во месниот говор е *журечки синор* (м.р.), журечка река, (ж.р.), журечко сретсело (ср.р.) итн.

Првите жители на селото Журче во 1468 г. биле забележани следниве: Младен, син на Рајко; Ѓуристан, син на Тодор; Стале, син на Стајко; Дамјан, син на Тодор; Пејо, син на Данче; Јандре Калуѓер; Рејо, син на Андреја; вдовица Тода, Пејчин, син на Радослав; вдовица Јованица; Доброслав, син на Калуѓерица; вдовица, жена на Раде – Радевоица; Вдовица Доброслава; Пејо, син на Радман; Михо, син на Алекса; Мартин, син на Петко; Вдовица Арменка; Пејо, син на Ѓоре; Вдовица Оливера; Никола, син на Ѓуран; Димче, син на Димитри; Журе (Ж'ре) Журислав син на Богослав; поп Којо; поп Стојко; Пејчин, син на Стефан; Тодор, син на Ѓуроица; Младен, син на Димитри; Бошко, сиромав; вдовица Стојка; вдовица Дафина; Бојчин, син на Михо; вдовица Дафина; вдовица Калина; Бојсин син на Михо, Вдовица Тодора; Дојчин, син на Спасе; Петре Арбанаш; Богдан, син на Агрдан; Вдовица Стојка; Вдовица жена на Новак; Вдовица Богослава; Бранко Агријан; Станче, сиромав; Боривој, Богдан, син на Миладин; Марко, Кожувар; Драгослав Ѓурафин. Вкупно семејства 55, неженети 3, вдовици 16, или вкупно 342 жители. Во истата пописна година плаќале данок 5.224 акчиња. Најмногу плаќале за пченица 1.280 акчиња и 1.774 акчиња испенце (данок што го плаќаале христијаните работоспособни и вдовиците).⁷⁰ Селото имало повеќе цркви и еден манастир.

Селото било тимар на бег - Исмаил паша⁷¹ кој имал брат од пашата. Во 1568 г. селото имало 151 жител. Намалувањето било поради големите тортури што им се правело на населението од турските банди и арачлиите.

Во 1900 година селото имало 350 жители, во 1914 г. имало 490 ж., во 1925 г. 519 ж., во 1931 г. 589 жители. Селото, низ целиот период на постоење било средно развиен тип на населба.

По Втората светска војна, во 1948 г. бројот на жители изнесувал 739 жители, во 1953 г. 766 ж., за да потоа започне да се намалува, во 1961 година 704 ж., во 1971 г. 597 ж., во 1981 г. 527 ж., во 1994 г. 285 жители и во 2002

⁶⁹ Љ. Станковска, 1992, 121

⁷⁰ Борис Дамевски, (1998) Журче, Журче, деветстотини години словенска населба (генеологија – фамилии – семејства – лица), Илароон, Охрид, стр. 36 и пописни дефтери

⁷¹ Пашите биле единствени претставници на султанот во административната територија (пашалук). Покрај нив за мир во пашалукот одговарале кадиите и нивните помошници наемите. Данашмендите биле нивни писари кои им ги пишувале извештаите, испраќани до султанот, задолжително еднаш месечно. Во нив се пишувало за состојбата во пашалукот, за собраната летнина (жито, лозја, тазни култури, лен, коноп, свилена буба, за колку добиток имало и др. што би можело да биде опорезено. Воедно се известувало и за мирната состојба во пашалукот, за работата на локалната управа, за жандармеријата, војската, офицерите и се друго што било од интерес на султанот.

година се регистрирани 255 жители. Од нашите теренски истражувања, Журче во 2015 година има околу 150 жители. Во летниот период на годината селото се зголемува на приближно 350 жители, пред се, тоа се пензионери и други кои доаѓаат во селото на привремен неколку месечен престој.

Интересно за ова село е дека куќите се оддалечени една од друга и имаат простран двор, во средината стожер, а околу него разни помошни простории: плевна, трем, кош за пченка, амбари, котар, тие што се во близина на ридот, свињарник, фурна и бунар. Секоја куќа има свој бунар. Гумното со стожерот бил сведок на вршидба, исавот на фамилијата.

Во турскиот период населението се занимавало со сточарство – одгледување на овци и кози, а имало и семејства чии машки лица биле на печлаба по Балканот, а особено во Романија, Бугарија, Србија, Турција и Америка.

Во селото имало повеќе учители, попови, игумени, како и ковачи, касапи, самарџии, воденичар, готвачи, меанџии, гурбетџии, пекари, пчелари, кумурџии, кираџии, свирачи на грнета, тапан, виолина и др.

Во селото има споменик на паднатите борци во народно ослободителната борба (НОБ).

Слика 83. *Споменик на паднати борци во НОБ*

Најмногу иселени Журчани има во Битола, Скопје, Прилеп, Демир Хисар и други градови во Македонија, но и во странство во повеќе Европски држави, во Америка и

Австралија.

Селска слава им е Илинден, на 2 август, а се прославува и празникот на манастирот Св. Атанасија, како и Успение на Пресвета Богородица. Првото училиште во селото датира од 1920 година. По војната во селото работела и осмолетка ОУ „Кирил и Методиј“, кое е затворено во 1980 година. Во Журче има една продавница.

Во селото има две цркви и еден манастир: црква Св. Успение на Пресвета Богородица, црква Св. Илија и манастир Св. Атанасиј Велики. Сите храмови се во добра состојба.

Слика 84.

Црква Успение на Пресвета Богородица

Црква Успение на Пресвета Богородица – селска црква, претставува еднокорабна градба⁷² со полукружен свод и петострана

апсида. Подоцна западниот ѕид на црквата бил срушен и наосот продолжен. Новиот дел има плиток свод, а кон југ има трем покриен архитрално. Црквата е покриена со

⁷² Дапчев, Ѓ. (1994), *Демир Хисар – Евиденција на архитектонското наследство*, во сп. Културно наследство бр. 19-21/1992 – 1994, стр. 217 – 240. Авторот со посебен респект се однесува кон трудот на Дапчев Ѓорѓи, кој навистина дал драгоцен податоци. Но, во одреден број на храмови авторот изврши измена по посета на истите, бидејќи во изминатиот период има промени поради напуштање на населбите и некаде тотално разрушување на куќите и оштетување на храмовите (авторите).

ќерамиди и камени плочки на апсидата. Северниот и јужниот ѕид на постариот дел од внатрешната страна се зајакнати со пиластри кои завршуваат со лакови и образуваат по три слепи ниши. На ѕвот има ребра за зајакнување. Фасадите на црквата се фугирани и варосани. Црквата е живописана во 1885 од зограф Никола од Крушево. Во дворот на црквата се селските гробишта.

Слика 85. *Црква Св. Илија*

Црква Св. Илија е понова изградена во 1976 година. Во дворот на црквата има придружни објект – трпезарија и простор за одмор.

Манастир – храм Св. Атанасиј Александриски (Журечки манастир) Се наоѓа на 3 км. над с. Журче на северната страна од селскиот атар, во шумовитата планина, во близина на дол, по кој тече мала рекичка. Одбележувањето на верскиот празник Свети Атанасиј се слави на 31. јануари и 15. мај со голем народен собир. Манастирот е обновен и има добра економија.

Слика 86. *Манастир Св. Атанасиј Александриски*

Познато е дека Александриската црква е подигната во 1121 година и целосно е живописана во 1617 година. Според натписот кој се наоѓа над западната врата, потекнува од 1622 година. Во црквата се сочувани два натписа – првиот е напишан над влезната врата и од него дознаваме дека зографисувањето се случило во 1617

година. По својата архитектонска форма манастирската црква е малечка, со правоаголна основа и тространа олтарна апсида на источната страна. Манастирот по својот богат живопис е меѓу ретките манастири во Македонија и на Балканот. Во манастирот има монахини кои го опслужуваат поради што е именуван како женски манастир.

Во основа храмот претставува еднокорабна градба со полукружен свод. На западната страна има отворен трем, подоцна изграден, покриен со купола, на кој се надоврзува од трите страни, проширен, затворен трем покриен со кос покрив. Внатре црквата е со полуобличест свод кој се потпира на лаци, носени од пиластри, кои ја делат црквата на три травеја. Сета внатрешност на црквата е живописана со прекрасни фрески и целосно е зачувана. Од фреските во црквата особено внимание заслужува ликот на Св. Ѓорѓи Кратовски (млад златар од Кратово, кој на 11 февруари 1515 год. во Софија бил спален на клата, останувајќи доследен во своето православие). За големо изненадување единствено тој само во оваа црква е претставен, за разлика од другите постари цркви.

Покрај камбанарија има и клепало кое служи за повикување на монахините на света миса, литургија или друг вид на обреди и молепства. Тоа значи дека монахини имало и порано. Црквата е градена со кршен камен, без употреба на делкани камења. Фасадите се фугирани и варосани. Покривот на црквата е сложен, изработен од ќерамиди. Во дворот на манастирот се наоѓа манастирски конак со придружни објекти.

Манастирскиот конак во седумдесетите години е обновен и после приправан. Се наоѓа на северната страна на црквата. Има издолжена правоаголна основа во правец исток-запад и се состои од приземје и кат. Во оградениот манастирски двор има и други помошни простории: кујна, трпезарија, јужно од црквата плевна, па пондила, простор за копи со сено и слама, простран двор, калдрмиран. Стоката влегува од посебен дел – во форма на врата. Покрај крупната стока се одгледуваат и кокошки. На камбанаријата има ветромер. Бидејќи манастирот е смесетен во шумовит предел често патот се затрупува во зимно време со наноси од снег, па селаните се ангажираат да го исчистат патот и да помогнат според потребата.

18. ЗАГОРИЧЕ

Загориче е населба која се наоѓа на крајниот јужен дел на Општина Демир Хисар и атарот на југ му се граничи со Општина Битола, односно со село Лопатица. Токму поради што на главниот пат (од селото оддалечен над 1 км), на негов атар е сместен Шумарски ревер и Шумарската полиција. Јужно од населбата се простира полето низ кое тече рекичка која во летно време пресушува.

Географските координати на селото се: 41°11'12" N – северна географска широчина; и 21°11'45" E – источна географска должина. Загориче е оддалечено од Демир Хисар 6 км, додека од Битола 26 км. На исток и на север атарот им се граничи со Стругово, на југ со Утово непосредно блиско село, и дел со Лопатица преку некогашното село Чагор, на исток со атарот на с. Крагуј - некогашни села, (сега раселени)⁷³, и со село Кутретино.

Слика 87. *Панорама на Загориче*

Загориче се наоѓа на 675 м.н.в. и претставува рамничарско село, кое има мал атар од 4,8 км² (389 ха). Обработливо земјиште зафаќа 174 ха, шумите 173 ха, и пасиштата со 42 ха. Во основа селото има поделска функција со садење на зеленчукови растенија и тутунот. Загориче се граничи со само три демирхисарски села: Кутретино, Утово и Стругово.

Името му е антропонимско според личното име Загоро – стсл. збор гори или наспрема женското име Загора, Загорка. Официјалното име на селото е *Загориче*, неговите етници: *загоричанец* (м.р. ед.), *загоричани* (м.р. мн.), *загоричанка* (ж.р. ед.), *загоричанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *загорички пр. Загорички атар*. Ојконимот

⁷³ Жителите од с. Крагуј се иселиле пред илинденското востание заради крвави пресметки со жителите од муслиманското село Мургашево. Биле преселувани со Стругово и соседното Утово. (заб. авторите)

Загориче се споменува во 1468 г. и означува село каде прв се доселил Загорче. Личното име Загорче е од личното име Загоро - *Загорче* - деминутивна форма од *Заго*, *Захариј*, *Загоро*, наспроти женските лични имиња *Захарија*, *Зага*, *Заге*. Има и друго сказание дека селото го добило името по тоа што било сместено зад една гора – Задгора или деминутивно Задгориче. Со губење на гласот во изговорот.

Селото било тимар на бег, кој имал брат од пашата. Првите жители биле: Димитри, син на Станиша; Стале Ѓурица, Милош, син на Ѓурица; Стале, син на Сраниша; Стале Ѓурица; Милош, син на Ѓурица; Пројчин, син на Степко; Ѓоре, син на Степко; Бојчин син на Степко; Милош, Никола, син на Данчо; Пејо, син на Владислав; Герг, сиромав; Пејо, син на Дафина; поп Цветко; Величко, син на Раде; Пејо, син на Величко; Никола, Величко; Првче, син на Орло (?); Божидар Угрин; Рајко, сиромав, Захарие, поп⁷⁴; Степан, син на Станиша; Тоде, син на Раде; Дане, син на Раде; Данко, син на Тодор; Пројко, син на Данче; Бојко, син на Божидар; Данко, син на Ѓурко; Рале, син на Божидар; вдовица Вела; вдовица Тодора. Бројот на семејства бил 25, неженети 3, вдовици 2, или вкупно 27 семејства, со вкупно 130 жители. Сите биле задолжени со 2.172 акчиња. Од нив најмногу отпаѓале на пченица – 800, лен и испенце – 712 сребрени пари. Редовно се плаќал данокот. Низ селото течела рекичка. Во 1568 година Загориче имало 85 жители.

Селото било тимар на бег кој имал брат (еден вид на тапија) од пашата румелиски. Тој имал ќерка која се школувала во Франција. Била мажена за бегот од с. Утово, кое било мезра на имотот беговски од Загориче. Имал изградено и кула. Во селото после тоа се доселиле селани од горните планински демирхисарски села: Лесково, Боишта, Церово и други села.

Населбата е мала која во 1900 година имала 140 жители, во 1914 г. 76 жители, во 1925 г. 99 ж., во 1931 г. 118 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. 208 жители, во 1953 г. 225 ж., во 1961 г. броеше 247 жители, во 1971 г. 257 ж., во 1981 г. 299 жители, додека во 1994 год. 140 жители и во 2002 г. на 115 жители. Во 2015 г. бројот на жители изнесува 140 жители. Во текот на летниот период од годината селото привремено е населено со уште педесетина жители, па така вкупниот број се зголемува и до 200 жители.

Во Загориче подрачното основно училиште не е во функција. Селото заедно со селаните од Утово имаше изградена задружен дом и штала. Во последно време се претворени во простор за преработка на печурки. Од сточниот фонд има овци, крави, кози, кожи и живина. Дел од машките лица се вработени во ЈП МШ – подружница “Бигла“ – Демир Хисар, и во претпријатието за преработка и сушење печурки (кое е во мирување).

Загориче е електрифицирано во 1958 година, водовод добива во 1982 година а асфалтен пат во 1975 година. Селото има две продавници за колонијални стоки, воденица која до 1970 година работеше успешно, 1 автотранспортен превозник и 2 мали сточарски фарми.

Во селото има доселеници од Боиште, Лесково, Бабино, Журче и други демирхисарски села. Од 1960 година дел од населението започна да емигрира низ

⁷⁴ Повеќе селски населби од развиен тип имале дури и по два и повеќе попа кои го ширеле христијанството и вршеле богослужба во соседните села (заб. авторите)

државата но, и во странските држави, а голем број фамилии целосно се иселија. Бројот на иселени домаќинства изнесува над 30, од кои најмногу во Битола, Демир Хисар, Скопје, а од странство во Австралија, САД, Канада, Шведска, Србија и други држави. Населението се занимава со земјоделство - поделство (тутун, жито, градинарски култури), одгледување на добиток и живина. Речиси секоја куќа има трактор, приколка, автомобил и сл. Празник на селото е Св. Никола, летен. Меѓу селата Утово и Загориче има споменик на паднатиот борец во НОБ.

Црквата Св. Никола. Загориче заедно со село Утово имаат еден храм посветен на Св. Николај, сместен на мало ридче, непосредно до селото од јужната страна. На највисокото место е црквата и околу неа се селските гробишта на двете села. Црквата е мала, еднокорабна градба, окружена со плиток дрвен свод. Покривот е од ќерамиди, опширен со дрвени стреи, поткрепен од салонит и лим над апсидата. Фасадите се малтерисани и варосани. На северниот и јужниот дел од внатрешната страна црквата има по три плитки и полукружни засводени ниши. На западната страна има трем. Црквата има влез од западната и од јужната страна. Според написот над вратата на јужниот ѕид црквата е живописана во 1885 година од зографите – браќа Никола и Вангел. Покрај нив се пишани и ктиторите кои биле од Загориче и Утово.

Слика 88. Црква Св. Никола

До црквата, јужниот дел има висока камбанарија. Црквата со гробиштата се заградени со железна ограда. Има и електрично осветление во кое учествуваа со финансиски средства од селата Загориче и Утово. Реновирана е во 1934 г., а обновена со реконструкција на фреските во 1956 година. Покрај тоа двете села плаќаат и клисар (питроп) кој непосредно се грижи за имотот на црквата.

19. ЗАШЛЕ

Зашле е планинско село со 40–тина куќи, сместено на крајниот северен дел од Демир Хисар. Атарот на селото се допира со општините Кичево (*претходно Општина Другово*) и со Крушево. До селото се оди од главниот пат преку локален пат низ селата Доленци и Брезово. Географските координати на селото се: 41°22'21" N – северна географска широчина; и 21°08'37" E – источна географска должина.

Селото е планинско на н.в. од 1220 м. Атарот е релативно голем и се простира на површина од 19,1 км² (1897 ха). На него преовладуваат пасиштата на површина од 1.242 ха, шумска површина има на 515 ха, а обработливо земиште само 140 ха. Гледано според површината Зашлани практикуваат шумско-земјоделска и занаетчиска дејност.

Селото се граничи на север со село Пуста Река (од Општина Крушево), на запад со Долно Дивјаци (исто Општина Крушево), на југ со Кочиште и Брезово, на исток и североисток со село Цер (Општина Кичево). Од Демир Хисар е оддалечено над 28 км.

Ојконимот е изведен од антропонимот Зашле изведено од Завид, Зафир, Захарија итн. Официјалното име на селото е *Зашле*, неговите етници: *зашланец* (м.р.

ед.), *зашлани* (м.р. мн.), *зашланка* (ж.р. ед.), *зашланки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *зашлански*, на пр. *Зашлански пат*.

Зашле (Жажил) за првпат се споменува во 1467/8 г. со името Зашле или Жажил. Зашо е хипокоривник од антропонимот Жажил или Жажил кој не е од словенско потекло. Името Зашо се употребуваше и во првите децении од XX век. Зашо е хиопикорисник од личните имиња; *Завид, Захир, Захарија*. Од тие имиња се изведени деминутивите: *Заце, Заче, Заше. Зашко, Запле* (изведено од Зашо). Според тоа *Зашле* и хипокористик од *Завид, Захир* или *Захарија*⁷⁵ и тоа име е од првиот доселеник со фамилијата. Се употребува директно без никакви додавки. „Зашле е село каде се населило семејството на основачот по личното име Зашле“.

Во 1468 г. биле регистрирани следниве жители: Данко, син на Којо; Нене, син на Којо; Бале, син на Чоконда; Богавец, сиромав; Дабе, син на Брајан; Брајан, син на Јонче; Петко, син на Јонче; Станиша, син на Ковач; Петко, син на Ковач; Богдан, син на поп; Ненче, син на Панчар; Димитри Центер; Тодор, син на Драган; Пејо, син на Тале; Богдан преселец; Димитри, син на Дивјак; Иво, син на Горго; Ратче, син на Данче; Степан, син на ...(?); Горче, син на Калан. Данок плаќале 1476 акчиеа. Најмногу плаќале 480 за пченица и 575 акчиња за испенце.

И покрај што селото е планинско, сепак имало засадено и пченица, рж, јачмен. Плаќале по 575 за испенце. Селаните се бунеле за големата сума данок. Вкупно се регистрирани 21 семејство и 2 неженети, со вкупно 107 жители. Според пописот од 1568 год. селото имало 26 фамилии и 13 неженети или вкупно 143 жители. Како планинско село низ целиот период турската власт не давала сериозно внимание бидејќи данокот им бил сосема мал во споредба со данокот од другите села.

Во 1900 година имало 280 жители, во 1914 година 380 жители, во 1925 г. 410 жители, во 1931 г. 512 жители. По Втората светска војна бројот на жители се движел како што следува. Во 1948 г. 414 жители, во 1953 г. 453 ж., во 1961 г.

402 ж., во 1971 г. 202 ж., во 1981 г. 103 ж., во 1994 г. 48 ж., во 2002 година 42 жители, и во 2015 година само 20 жители.

Слика 89.
Панорама на Зашле

⁷⁵ Станковска, Љ.1992, 122,123

Селото е составено од збиена структура на куќи, на приземје и еден кат, сидани со кршен камен во кал и фугирани⁷⁶. Покривите од ржаница и јанеби плочи – во поново време заменети со ќерамиди или лим. По должината на предната фасада на катот е поставен чардак од делкани штици кои од едната страна продолжуваат скали за слегување до приземјето. Покривот на чардакот се крепи на дрвени столбови поврзани со лакови – дрвени од горниот дел. Тие служат и за поткрепување и за украс, заедно со штиците од чардакот кои се изработени на торно во тркалезна форма, или во правоаголен вид со посебни украсни вдлабнатини или украси. Над нив има широка греда, украсена со линии вдлабени во дрвото. Вратите и прозорите и рамките од прозорците се изработени од штици кои добро се затвораат со метален механизам. Има врати кои се затвора со посебна брава изработена кај ковачи или фабрички или некои од нив со посебно железно јазиче кое го поткренува малото клепало. Тоа се вика жапче (некаде зеипере) и не се заклучува. Долниот кат се употребувал, главно, за стоката и за чување на разни работи. Тука во една просторија која се викала керал биле сместени: буриња со вино, срчи со ракија, качиња со сирење и со месо после заколување на крмнакот, мал амбар, каци со сторена (закиселена) зелка, друга каца со пиперки – туршија и зелени домати кои ги викале патлицани, па тука биле сместени – бутинот за матење, качето со свинска маст (сало), качето со сирење. По сидовите се обесени тарун, штица за леб, до нив потпрени трпези кругни, текме за месење леб, соффри и сл. Во другата соба можело да се чува стока – крупна, обично стелни крави или биволи за да не ги оштетат другите говеда, или зоб за стоката. Таму има и амути, огламници, попрати, самари и слично.

Село Зашле покрај производство на квалитетна вар е познато и по сточарство – одгледувања на овци и кози, пчеларство и преработка на млеко, волна, кожа и друго. Селото од 1968 година има електрична енегија, а од 1996 г. и асфалтиран пат. До пред десетина години во селото имаше петнаесетина варници за печење вар, една колонијална продавница, а сега има фарма за овци и кози, и повеќе сандуци за пчели.

Пред повеќе од еден век, мажите од селото оделе на печалба во Романија – Влашко, Србија, Бугарија па Америка. По Втората светска војна, а особено од 1956 г., па од 1965 и од 1970 година, од Зашле се иселиле над 100 семејства. Најмногу ги има во Скопје, Битола, Крушево, Прилеп, Демир Хисар, Сопотница и др. А од странство, во Србија, Хрватска, Австралија, Шведска, Канада и сл.

Слика 90 и 91. Куќи во село Зашле

⁷⁶ Градбите од с. Зашле имаат скоро иста и слична форма и распоред скоро кај сите Горноселски села, поради што, преку овој опис сакаме да ги претставиме градбите на селата од Горниот планински Демир Хисар. (Авторите)

Во селото има неколку селски чешми. Во селото има споменик на паднатите борци во НОБ. Селското училиште е затворено повеќе децении. Во селото има црква посветена на пророк Св. Илија. Во просторот помеѓу Брезово и Зашле се наоѓа манастирот Св. Ѓорѓија. Празник на селото е Илинден, 2 август, а куќни слави се: Петковден, Пречиста и др.

Слика 92.

Споменик на паднати борци во НОБ

Црква Св. Илија. – Се наоѓа во центарот на селото. Таа е селска гробјанска црква. Сидана е од кршен камен и делкан бигор на отворите и венцот. Градена е некаде во 1888 година. Живописана од зографот Коста Анастасович од Крушево. Покривот е двоводен од ќерамиди и камени плочи над апсидата. Фасадите се фугирани. На северниот и јужниот ѕид има пиластри. На западната страна црквата има карактеристичен долг трем.

Слика 93. **Црква Св. Илија**

Манастир Св. Ѓорѓи – се наоѓа помеѓу селата Брезово и Зашле. Основан е во 1873 година. Во дворот има придружни објекти. Масовно е посетен на Ѓурѓовден - празник на манастирот.

Слика 94. **Манастир Св. Ѓорѓи**

20. КОЧИШТЕ

Селото е ридско на 730 м.н.в. Атарот зафаќа простор од 12,1 км² (1181 ха). На него преовладуваат шумите на 820 ха површина, пасишта има 186 ха, додека обработливо земјиште има 175 ха., пасишта 186 и најмногу шуми со 820 ха. Географските координати на селото се: 41°20'40" N – северна географска широчина; и 21°10'17" E – источна географска должина. Кочиште на север се граничи со Долно Дивјаци (Општина Крушево), на запад со Растојца, на југ со Радово, на исток со Брезово, на северо исток со Зашле. Од Демир Хисар е оддалечено над 16 км.

Официјалното име на селото е *Кочиште*, неговите етници: *кочиштанец* (м.р. ед.), *кочиштани* (м.р. мн.), *кочиштанка* (ж.р. ед.), *кочиштанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *кочиштански*, на пр. *Кочиштански лозја*. Населбата се наоѓа на крајниот северен

дел на Општината Демир Хисар, недалеку од патот Демир Хисар – Крушево, а порано селото припаѓало на Општина Крушево.

Слика 95.

Панорама на Кочиште

Кочиште (друго име Добрево), се споменува уште во 1468 г. во опширниот пописен турски дефтер за Битолската нахија со името *Кочишта* или *Добрево*. Името Добрево всушност е топонимизација на антропонимот *Добре* или *Добромир* на првиот жител основач на селото. Можна е претпоставката дека Кочишта исто би било настанато со топонимизација на антропонимот *Кочил* кое лично име се споменува точно во XV век. Личните имиња: *Кочан, Коче, Кочо, Кочи, Кочил, Кочин, Кочка, Кочман* се деминутивна форма кои настанале од *Константин* или *Костадин*, имајќи го предвид фактот дека Македонците се служеле многу со деминутивната форма при основање на личните имиња.

Кочишта спаѓа во древните македонски села, во кое, во 1468 година ги има следниве жители: Поп Степан; Мартин, син на Дедие; Гин, син на Горѓија; Стојко, син на Мартин; Леко, син на Дедие; Менко, син на Браје; Грд, син на Србин; Илија, син на Калојан; Пејо, син на П-л-м; Петко, син на Таше; Добре, син на Брајан; Стојко, син на Илија; Андреја, син на Ѓорго; Домник, син на Стариот; Сесие, син на Андреја; Васил, син на Гон; Нетко, син на Бежан; Гин, син на Гон; Небојша, син на Андреја; Ѓорго, син на Гин; Гон, син на Коста; Стојко, син на Гин; Андреја, син на Петре; Петре, син на Лазор; Трифун; Стојко Белобрад; Петре, син на Срме; Павле, син на Јеракар; Ѓорго, син на Димитри. Бројот на семејства бил 25, неженети 2, или вкупно 127 жители. Спаѓало во помалите села. Се занимавале со дрводелство, кумур и др. Приход заедно со испенцето имале 1.080. Плаќале данок во висина од 3.885 акчиња (сребрени пари). Сееле пченица, јачмен, бостан, лен, гаеле разни овошја произведувале свила, гаеле улишта. Плаќале данок за лен, за воденици и свадбарина. Во 1568 г. Кочишта броело 159 жители; во 1573 г. дошло до 48 семејства и 6 неженети, додека во 1620 г. се намалило на 12 семејства.

Во 1900 г. селото имало 120 жители, во 1914 г. 202 ж., во 1925 г. 103 ж., во 1931 г. 138 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. Кочиште имало 267 жители, во 1953 г. 284 ж., а потоа заради емигрирање се намалува во 1961 г. 274 ж., во 1971 г. 177 ж., во 1981 г. 110 ж., во 1994 г. 45 ж., во 2002 год. 38 жители и во 2015 година околу 30 жители.

Во Кочиште, во подоцните векови, 25 фамилии биле слезени од Зашле веднаш по заминување на Турците. Се смета дека еден дел од нив, од повозрасните прво живееле во Кочиште, но побегнале од Турците и кога било селото слободно (без Турци) се вратиле назад некаде кон 1914 – 1918 година. Во српскиот период имало доселување во Кочиште и од селото Долно Дивјаци.

Кочиштани биле добри обработувачи на дрвото, одгледувачи на стоката, одлични мајстори, посебно дрводелци. Умееле да направат од дрво:

кулинарски производи: дрвени лажици, вилушки, толчници, сукало, авани, мешалки, шаралници, паници, купа, мисур, водници, туралка (кутлача), склопци, масичка, столче, водник, трпеза, сукало, ноќви, бутин, турило, качиња, бочви, потреби за обработка на волната (разбој, вретено со фурка, родан, совалка, драг, мотоило), земјоделски алати (лопати, набодни, вител, собирче, рачки за секири, вили, мотики, српови, сорови, набодни, дрвена кола), колца, јареми, самари, рало, јарем и се друго што им било потребно тие го правеле. Правеле облекло од кожа и волна и обувки од кожа. Кочиштани, Зашлани и други горноселци биле вешти дрвосечачи, керестеции (бичкиции), умееле да симнуваат дрва со тркалање служејќи се со направа тие што ја правеле а се викало калчунце – дрцена подебела и подолга рачка која на крајот е закривена за да го поткрене трупецот.

Од Кочиште се иселиле над 70 домаќинства, и тоа во Битола, Скопје, Демир Хисар, Крушево, Прилеп, а во странство - во Австралија, САД и други европски држави.

Селото во 1970 година е електрифицирано, во 1975 година добива водовод, а во 1994 година добива и асфалтен пат. Во селото има и една јавна чешма со природна вода, има мал број кози, сандуци со пчели и др. Продавницата во селото е затворена од 2005 година.

Во селото има и споменик на паднатите борци во НОБ и една црква св. Никола.

Црква Св. Никола - Селската црква потекнува од 1850 година. Се слави Св. Никола, летен. Таа е мала црква, сидана со делкан камен во најново време реновирана. Во дворот на црквата се наоѓаат селските гробишта.

Слика 96 и 97. Споменик на паднати борци во НОБ и Црква Св. Никола

21. КУТРЕТИНО

Кутретино е рамничарско село со претежно нови куќи сместено на југоисточната страна на Општината Демир Хисар. Се наоѓа во непосредна близина на асфалтниот магистрален пат Битола - Демир Хисар – Кичево. Селото од центарот Демир Хисар е оддалечено 2,5 км, а од Битола 25 км.

Кутретино се наоѓа на 656 м. н.в. Географските координати на селото се: 41°12' 29" N – северна географска широчина; и 21°12'46" E – источна географска должина.

Кутретино има атар во големина од 3,9 км², (366 ха) што се простира меѓу струговскиот атар и атарот на Битолското и испустиеното село Чагор. Најмногу од

селскиот атар зазема обработливото земјиште од 179 ха, на шумите отпаѓаат 126 ха, а на пасишта 61 ха. Атарот се граничи на север со град Демир Хисар, на исток со Суводол, на југ со Загориче и Лопатица (Општина Битола) и на запад со Стругово.

Официјалното име на селото е *Кутретино*, неговите етници: *кутретинец* (м.р. ед.), *кутретинци* (м.р. мн.), *кутрдетинка* (ж.р. ед.), *кутретинки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *кутретински*, на пр. *кутретински фудбалски тим*.

Името Кутретино го добило по првиот жител што го населил местото со семејството кој го викале *Кутре*, *Кутретино*, *Кутрашин*. Личното име Кутретин е образувано од деминутивното име Кутре. Личното име Кутре е регистрирано уште во XIII век - добиено од придавката кутар. Покрај антропонимските имиња Кутреш, Кутрета познати се во македонската антропониимија и: *Кутра*, *Кутрул*⁷⁷ Соодветни лични имиња има и во антропониимијата на другите словенски народи како Кутрил, Кутре, Кутро и сл.⁷⁸

Името Кутретино се споменува ојконимот во турскиот опширен пописен дефтер за Битолската нахија од 1468 година со 31 христијанско семејство.⁷⁹ Името е запишано и во Слечанскиот кодик од XVI век со формата Кутретино. Неговото дијалектно и официјално име е Кутретино.

Во 1468 биле следниве жители: Никола, брат на Димитри; Димитри, син на Доброслав; Борис, син на Димитри; Радослав Доброслав; Мартин, брат на Никодин; Рајко Ковач; Стале, син на Милин; Грдан, син на Белче; Добре, син на Белче; Дојчин, син на Стале; Дано, брат на Ѓорго; Милош место Радој, Петко, син на Никола; поп Ѓоре, син на Миле; Робе, син на Кутре, Димитри, син на Мењлко; Иванише, син на Раде; Пејо. Димитри, син на Петре; Драгослав Миладин; Богослав Петре; поп Радослав; Рајко, син на Белче; Стале, брат на Рајко; Јован, син на Михо; Стајко Миладин; Димитри, син на Миладин; Димитри, син на Миле; вдовица Мила; вдовица Елена; вдовица Доброслава. Вкупно семејства 26, неженети – 2, вдовици 3, или се вкупно 31 со 147 жители. Во 1568 г. регистрирани се 64 жители сите христијани.

Одгледувале пченица, јачмен, просо, саделе лозја и правеле вино, се занимавале со гаење на пчели. Селото било тимар на бег, син на паша кој за четири години добро се покажал и му било доделено поголемо село за управување. Одеде редовно во војска. Притежавал воено офицерско облекло, околопник и шатор. Со себе носел и 12 војници.

Во 1900 година имало 52 жители, во 1914 г. 71 жител, во 1925 г. 109 жители, во 1931 г. 128 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. имало 159 жители, во 1953 г. 161 ж., во 1961 г. 164 ж., во 1971 г. 198 ж., во 1981 г. 179 ж., во 1994 г. 271 ж., во 2002 г. 301 жител, и во 2015 г. бројот на население во селото се зголемил на 350 жители. Ова село е едно од ретките кое постојано го зголемува бројот на жители.

Во селото има доселеници од повеќе демирхисарски села: Боиште, Церово, Вирово, Лесково, Мало и Големо Илино, Железнец, Брежани и др. Но од Кутретино има и десетина иселени домаќинства, и тоа Битола, Скопје а во странство во Австралија, Германија, Франција, САД, Канада и сл.

⁷⁷ Станковска, 1992, 150

⁷⁸ Заимов, 1988, 132

⁷⁹ Соколовски, 1973, 212

Селото има поделелски карактер – се засадуваат разни зрнести и крмни растенија, компир, грав, пченка, пипер, тугун (меѓу најмасовното и најбројното), зеленчукови растенија и др.

Слика 98.

Колонијална продавница

Во Кутретино има 2 продавници на колонијални стоки (предходно биле три), живинарска фарма (со неколку илјади несилки), 2 отпади, една столарска работилница, 1 автосервис и др.

Селото е електрифицирано во 1958 година, водовод има од 1968 година, а асфалтен пат од 1996 година. Во

селото работи подрачно основно училиште до V одделение (заедничко училиште со село Суводол). Кутретино од 1925 година е во постојан пораст со бројот на жители кој од 71 жители се зголемил на 159 жители во 1948 г., до 271 ж. во 1994 година, односно на 301 во 2002 г., на 350 жители во 2015 година, зголемување за околу 400 % или за 279 жители. Во селото се градат нови куќи, со сончеви колектори, во секој од нив има возен парк на автомобил, како и земјоделски машини трактор и друго.

Населбата има и два верски објекти, стара црква Св. Никола, црква Св. Константин и Елена (ја дели со соседното село Суводол). Со соседната населба Суводол заеднички се училиштето, црквата Св. Константин и Елена, селските гробишта, фудбалското игралиште. На теренот неможе да се забележи природна граница меѓу двете села, па заради тоа и функционираат како една.

Црква Св. Никола Мириклиски, Чудотворец - Црквата е мала еднокорабна, градена во поново време, на темели од стара градба.

Црквата Св. Константин и Елена е од понов датум. Во дворот се гробиштата, камбанаријата и придружен објект. Оваа црква и гробиштата се заеднички со село Суводол. (повеќе текст во делот за село Суводол)

Слика 99. Црква Св. Константин и Елена

22. ЛЕСКОВО

Лесково е напуштено и раселено планинско село во урнатини, без пристапен пат. Географските координати на селото се: 41°13'18" N – северна географска широчина; и 21°07'17" E – источна географска должина. Атарот му зафаќа простор од 8,4 км². Селскиот атар се граничи, северно со Мренога, источно со Слечче, јужно со Стругово и Боиште, и западно со Церово и Вирово. Од Демир Хисар е оддалечено 26км

Официјалното име на селото било *Лесково*, неговите етници: *лесковец* (м.р. ед.), *лесковци* (м.р. мн.), *лесковка* (ж.р. ед.), *лесковки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *лесковски*, на пр. *Лесковски манастир*. Лесково било планинско село сместено на 1005 метри надморска височина.

Ојконимот Лесково, **Л-с-к-в-а** е фитонимско име и означува „село кое е населено во шума од леска“. Но според Блаже Конески може да е изведено од личното име Леско, изведено од Лесо+ко, кое се споменува во пописните турски дефтери од XV век. Бил првиот жител што се доселил на тие простори. Според Конески, повеќе ојконимии кај Македонците имаат потекло од лични имиња. Тоа значи дека Лесково потекнува од деминутивната форма Леско, и антропонимот Лесо е изведенка од стсл. име Лесомир или Летомир – сложено име со значење „да живее долго, да годинува“. Леско_во е село кое му припаѓало на семејството од *Лесо*.

Во 1468 г. биле следниве жители: Ивко С-а-ф-т-а; Петре; поп Никола; Степан Ковач; Јован Калуѓер; Милче Дренар; Леко Србин⁸⁰; Димитри Србин; Ѓореѓи; Петко, син на Сасаб; Ѓорче, негов син; Тодор, син на Михо; Ѓерг, син на Србин; Манко, Ѓурица; Миладин; Петко, негов син; Раде, син на Црвенко; Богослав, син на поп Стојко, стар; Тодорче, Ненад, син на Никола; Богослав Ниче; Петко, син на Иве; Боговец, син на Богослав; Никола, син на Ниче; Димитри, син на Тренче; Ѓорги. Син на Леско; Андреја; Бранко; Рале, син на Петко; Перко, син на Леко (Лесо); Ратче, син на Којка; Богдан; Нетко Витане; Радослав; Дапко, негов син; Раденко, син на Радослав; В’лкашин; вдовица Рада; Добре, син на Дренар, Богослав Божин; Петко, син на Радослав.

Вкупно семејства биле 37, неженети 2 лица, и 2 вдовици. Бројот на жители бил 193. Додека во пописот од 1568 г. бројката на жителите се намалува на 100. Селото било задолжено со 800 акчиња за пченица, 400 за јачмен, имале данок за чување на свињи, за свадбарина и испенцето од 1.050.- или вкупно 2.310 акчиеа.

Лесково било развиено планинско село (изделено на Горно Маало и Долно Маало). Меѓу нив има река и длабок дол, поврзани со мост. Голем број жители се занимавеле со сточарство, дрводелство и мал број со земјоделство.

Во 1900 г. Лесково имало 260 жители, во 1914 г. 403 ж., во 1925 г. 395 ж., во 1931 г. 467 жители, за по Втората светска војна, бројот на жители започне да се намалува и тоа од 322 жители во 1948 г., на 320 ж. во 1953 г., 215 ж. во 1961 г., 67 ж. во 1971 г. на 1 жител во 1981 година, а потоа во следните пописи се води за раселена населба. По повеќе од 20 година, во 2015 година во селото регистрираме 1 жител, кој повремено живее во селото.

Денес, Лесково е простор на рушевини. Зданијата се разурнати, со испаднати кровови, покриви, со сидини, некаде само темели, на други куќи висат прозори кои се

⁸⁰ Антропонимите, ставени на имињата на народи и племиња биле чести. Во македонската антропонимија има лични имиња посебно на имињата од соседните Народи. Тие се јавуваат во повеќе варијанти: *Арнаут*, *Арбанас*, *Армен*, *Армено*, *Аеменин*, *Аеменчин*, *Арапин*, *Бугари*, *Б’чгарин*, *Бугаечик*, *Куман*, *Влах*, *Влахина*, *Влаин*, *Влаше*, *Влашен*, *Влашко*, *Грк*, *Грче*, *Грклан*, *Ерменин*, *Ермене*, *Ерменче*, *Куман*, *Кумарче*, *Куманан*, *Кумарица*, *Кумирко*, *Кумирко*, *Саракин*, *Србин*, *Србо*, *Србиновиќ*, *Саракин*, *Турчин*, *Туго*, *Турче* и др. Именувањето на одредени населби било и според овие имиња, како на пр. Куман – Куманово (Куманово било селце со само десетина семејства, (Конески, Бл. Македонски места и имиња, стр. 18).

очекува да испаднат во секој момент. Дворовите им се обраснати и личат на змијарник. Реката во лето пресушува. Нема ни шум, ни свон од стада со овци, ни збор од човек, единствено само ветрот царува и ги дорушува и натрупува распаднатите објекти. Лесковци се разнебитени – раселени во градови низ Македонија, но и во држави во Европа, Америка и Австралија. Во селото денес има повеќе разрушени и руинирани куќи, селска чешма обновена 1991 година, споменик на паднатите борци од НОБ, а старата црква посветена на Пророк Св. Илија е обновена во 1980 година. Ден на селото бил Илинден.

Црква Пророк Св. Илија - Илиница – Старата црква се наоѓала во Долна Маала, заградена со ѕид заедно со селските гробишта и камбанаријата. Подигната е кон крајот на XIX век. Претставува еднокорабна градба со висок дрвен свод и полукружна апсида. На северниот дел и јужниот ѕид од внатрешната страна има декоративни пиластри кои продолжуваат како ребра на сводот. Сидана е од кршен камени делкан бигор на отворите и венецот. Покривот е двоводен, од керамиди и камени плочи над апсидата. Фасадите се фугирани. Во внатрешноста црквата е малтерисана и варосана нема живопис. На западната страна има трем на приземје и кат. Има наос, олтар заграден со штици и икона на влезот од пророк Илија. Објектот се наоѓа во запуштена и пропадната состојба. Во 1980 година е изграден нов објект црква – манастир Пророк Св. Илија. Покрај црквата има чешма и два објекта трпезарија и мала куќарка со можност за престој на верници.

Слика 100-101. Споменик на паднати борци во НОБ и Црква – Манастир Св. Пророк Илија

23. МАЛО ИЛИНО

Мало Илино е планинско село кое се наоѓа на 910 - 1080 метри надморска височина. Географските координати на селото се: 41°17'51" N – северна географска широчина; и 21°02'13" E – источна географска должина. Атарот на селото зафаќа површина од 16,6 км², (1389 ха, без неплодното земјиште), од кои најголема површина имаат пасиштата со 640 ха, па шумите со 499 ха и обработливото земјиште со 250 ха.

Мало Илино на север се Големо Илино и Железнец, на исток Бабино, на југ со Базерник и на запад се искачува на Плаќенска Планина допирајќи се до атарот на село Брежани во Општината Дебарца. Мало Илино е сместено во дол низ кој протекува мала

рекичка (Мирча Рака, односно Кушња). Всушност целото село изобилува со чиста изворска и речна вода. Од Демир Хисар е оддалечено над 25 км.

Официјалното име на селото е *Мало Илино*, неговите етници: *илинец* (м.р. ед.), *илинци* (м.р. мн.), *илинка* (ж.р. ед.), *илинки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *илински*, на пр. *Илински бачила*. Ретко се употребувала придавката мало или големо.

Селото Илино си го добило името од стсл. име Илијан – Илијово село. Село во кое за првпат се доселила фамилијата на Илијан, Илија и после нив дошле и други. Било дервенциско планинско село.

Жителите од Мало Илино запишани се како жители во Големо Илино. Првите жители на Мало Илино се наведени во пописот во 1468 г. Жителите за Мало Илино се наведени во Лист 23 и еве ги нивние имиња: Никола, брат на Миле; Гин сиромав; Грдан син на Павле; Добромир, син на Брајко; Добре, син на Симонче; Милче; Петко син на Добре; Дујко, син на Грубан; Којо, син на Андреја; Герг, син на Лазор; Донче, син на Никола; Петко, син на Стрезо; Димитри, син на Велко; Симо, син на Миладин; Гојко, син на Седларот; Ратче, син на Добре; Петко, син на Петре; Димитри, син на Б-л-к-а-ч.

Двете села имале привилегија при плаќање на данок со тоа што биле дервенци – цариници, го чувале преслапот. Сите заедно плаќале само 910 акчиња. Двете села и натаму се споменуваат како едно село се до Балканските војни.

Како дервенциско село, било ослободено од давачки кон државата бидејќи биле чувари (дервенци) на патот од Демир Хисар за Дебар. Поголем број од жителите притежавале и оружје, дадено од турската власт. Селаните од Мало Илино биле подобро наоружани од соседите од Големо Илино зашто било поблизу до местото на преминот и поради сиромаштво биле посветени на дервенциството. Немале добро поле, но поради тоа имале пасишта и одгледувале овци и кози. Некои од нив неживееле во селото, но повремено одеа на служба, додека други веќе биле населени во селото.

Од 1965 година селото има електрична енергија, а од 1996 година и асфалтен пат. Во 1981 година имало околу 40 – 50 куќи од кои само неколку се сочувани во оригинална состојба. Во приземјето куќите беа сидани со кршен камен во кал, а на катот изработен од бондручна конструкција. Покривите биле со ’ржаница. Куќите се сидани во правоаголна основа. На катот се доаѓа преку надворешни дрвени скали, а собите се поврзани со тесен чардак кој им служел за комуникација меѓу собите. Чардакот со покривот се поврзани со дебели диреци од кои двата крајни започнувале дури од приземјето, каде биле осигурани со по две дрвени плоштини. Чардакот имал дрвени пармаци или правоаголни или кружни украсени на торно на куќите кои биле градени кон крајот на XIX и почетокот на XX век. Горните соби биле за живеење, подот им бил кал, покриен со черги, а бил поставен на дебели диреци и попречни греди. Целокупната куќна конструкција била цврсто градена и ги издржувала скоро сите временски непогоди. Покасно покривите биле заменуваани со ќерамиди, а отпишени со плочи и тоа со двоводна изведба⁸¹.

⁸¹ Живеалиштата во селата од Горни Демир Хисар биле скоро исти – т.е. слични едни на други. Биле градени од свои – селски или соседно селски мајстори. Имало градење на куќи и од смилевци посебно кај поимотните селани. Илинци одеа на печалба и кога ќе се врателе цела печалба ја употребувале во изградба на куќа и др. помошни објекти, во купување на крупна и ситна стока и по некоја нива, доколку се продавала. (Забел. од испитаници во 2014 год.).

Во 1900 година 500 жители, во 1914 г. 404 жители, во 1925 г. 346 ж., во 1931 г. 467 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. 387 жители, па се намалил во 1953 г. на 346 ж., во 1961 г. на 315 ж., во 1971 г. 220 жители, во 1981 г. 167 ж., во 1994 г. 106 жители, во 2002 г. се намалил на 50 жители. Во 2015 година бројот се намалил на 30 жители. Во селото има овци и кози, а под селото има изградено мала протечна хидро централа. Во селото има споменик – спомен плоча на паднатите борци во НОБ. Селото го празнува Илинден бидејќи тој им бил патрон и на него е посветен и храмот. Илинци биле добри негувачи на фолклорот – народните песни, ора, танци и музика.

Слика 102. *Спомен плоча на паднати борци во НОБ*

Во селото има две цркви: Св. Илија и Св. Пречиста Богородица.

Слика 103. *Црква Св. Пророк Илија*

Црквата Св. Пророк Илија. – изградена кон крајот на XIX век и на повеќе пати обновена и поправана. Црквата се наоѓа западно од селото, на мала височинка, на местото на истоимениот археолошки локалитет. Во основа таа била еднокорабна градба, покриена со полукружен свод има петгострана апсида.

Сидана е со кршен камен со употреба на делкан бигор на кошињата, венецот и апсидата која е од надворешна страна има плитки аркади, а фасадата е фугирана. Покривот е двоводелен покриен со ќерамиди. Според натписот а на западниот ѕид од внатрешната страна, црквата е живописана во 1898 год, додека изградена порано, скоро пред десетина години. Денес покривот на храмот е обновен. Во дворот на црквата се селските гробишта.

Црквата Св. Воведение на Пресвета Богородица (позната како Света Пречиста) е понова црква изградена во 1979 година врз темели на постара црква. Лоцирана во близина на селото на местото на истоимениот археолошки локалитет Св. Пречиста.

Слика 104. *Црква Св. Богородица Пречиста*

24. МРЕНОГА

Мренога е ридска населба сместено на 760 м.н.в., со значителен рамничарски терен кој се протега по средниот тек на Боишка Река. Географските координати на селото се: 41°15'21" N – северна географска широчина; и 21°06'30" E – источна географска должина. Атарот му зафаќа простор од 14,5 км² (1402 ха). На него шумите заземаат површина од 1174 ха (преовладуваат дабовите шуми од стари дабови дрва од цер, горун и плочкач), на обработливото земјиште отпаѓаат 183 ха, а на пасишта само 45 ха. Според тоа селото има поледелско-шумарска функција – обработка на земјиште – поледелство и експлоатација на шумскиот фонд. Селото се граничи на север со Жван и Сопотница, на исток со атарот на Слечче, на југ со Вирово и Лесково, и на запад со Слоештица. Мренога од градот Демир Хисар е оддалечено околу 20 км.

Името е добиено со топонимизација на антропонимот Мреног – лично име кое во последните векови е запоставено. Официјалното име на селото е *Мренога*, неговите етници: *мреножанец* (м.р. ед.), *мреножанци* (м.р. мн.), *мреножанка* (ж.р. ед.), *мреножанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *мреношки пр. Мреношки ливади*.

Мренога заведено и под следниве ојконимии: **Мреново, М-и-р-а-н-в-а, М-и-р-е-н-в-а**. Со името Мренова селото е запишано во 1636 во Битолската каза со 9 домнаќинства. Во списокот на христијанските села на подрачјето на Битолскиот вилает во 1641 г. (Турски документи, 1972, 58) запишано е село Мреново. Името Мренога е запишано и во Слеченскиот кодик од XVI век. Името на селото Мренога претставува топонимска единица со посебно значење. Тоа е создадено со супстативизација на придавката од првобитната синтагматска форма Мренога. Името Мренога означува „село кое му припаѓало на Мреног“. *Мреног* е лично име на човекот кој прв се населил на ова место. После, во наредните векови името било запоставено, т.е. не се крштевале машки деца на тоа име.⁸²

Мренога се споменува во пописните турски дефтери во 1468 година каде се запишани следниве жители: Руле; Гине, син на Драгише; Продан, негов брат; Хранислав, негов брат; Димитри, брат на Јован; Петко, син на Станиша; Горан, негов брат; Дамјан, негов брат; Горго, син на Ниче; Продан, син на Пејо; Брајчин, син на Грк; Тодор, син на Радослав; Ралин, син на Никола; Пејо, негов брат; Веселин, син на Трајко; Иваниш; Пејо, син на Јован; Гуле, син на Рале; Јован, син на Пеце; Стојче, син на Димитри; Петко, негов брат; Продан, син на Тодорко; вдовица (жена на) Грубан; вдовица Драгослава; Вдовица Димитра; вдовица Тода; Стојко; Грубан, син на Грк; вдовица Јована. Вкупно биле 20 семејства, 4 неженети и 5 вдовици, или се вкупно 25 семејства. Селото имало 124 жители. Во 1568 г. селото се зголемило на 145 жители. Селото имало добра местоположба и само за пченица било опорезено со 489 акчиња; за јачмен – 100, плаќале и за: бостан, данок за свињи, за улишта, ушур за лозја, па за лен, за свадбарина и најмногу им било испенцето – 524 сребреници. Вкупно годишно плаќале 1.366 акчиња.

Емиграцијата и оваа населба ја намалила бројната состојба на жителите, така што од средна станала малубројна. Во 1900 г. имало 405 жители, во 1914 г. 380 жители, а како последица на Првата светска војна, во 1925 г. се намалило на само 64 жители, па

⁸² Станковска, 1997, кн.втора, 170

се зголемил на 369 жители. По Втората светска војна, населението се зголемило на 544 ж., па во 1953 г. се намалил на 493 ж., во 1961 г. на 414 ж., во 1971 г. на 361 ж., во 1981 г., на 288 ж., па во 1994 г., на 185 ж., и во 2002 г. на 107 жители македонско население. Во 2015 г. бројот се намалил на 65 жители. Најголем дел од мреножани се доселени во Битола, Скопје, Демир Хисар, но и во странство, а особено во Австралија.

Во селото од поодамна е затворено училиштето и продавницата. Во селото има мал сточен фонд на крави, кози, живина и сандуци за пчели. Во селото има неколку стари градби кои се употребуваат како плевни, карактеристични по тоа што имаат чардак преку целиот горен кат. Мренога и денес е познато по правење на кумур во кумурцилници познати под името „сидани дупки“.

Слика 105. *Сидана дупка за правење кумур*

Во селото има споменик на паднатите борци во НОБ. Спомен плочата се наоѓа на селската чешма. Селото има храм посветен на Св. Спас – Вознесение Христово и манастир Св. Атанас. Селска слава е Спасовден.

Слика 106. *Споменик на паднати борци во НОБ*

Црква Вознесение Христово или Св. Спас – Главна селска црква во чии двор се наоѓаат и селските гробишта. Се работи за средновековна црква, која веројатно била изградена во текот на XIV – XVI век. Црквата е еднокорабна градба со полукружна тристрана апсида. Подоцна црквата била продолжена што западниот ѕид бил срушен и во средината на новиот дел поставен столб. Сидана е со кршен камен со употреба на бигор на влезот на кошињата на западната страна. Фасадите се фугирани. На дограденото на фасадата видливи се тенки тули, што значи дека, покрај кршен камен има употреба и на тули. Црквата е покриена со ќерамиди и камени плочи над апсидата. Во внатрешниот дел на црквата има фрескоживопис што е доста оштетен. Во доградениот дел се сочувани само фрагменти на западниот и јужниот ѕид.

Слика 107 и 108. *Црква Св. Спас – стара и нова црква*

Нова црква. - Во непосредна близина на црквата Св. Спас има изградено нова три корабна црква од делкан бигор, со полукружна апсида. На северниот и на јужниот ѕид од надворешна страна има пиластри, поврзани со лакови во горниот дел. Црквата е архитравно покриена – има четвороводен покрив со ќерамиди. Новата црква е во употреба. Верниците двете цркви еднакво ги посетуваат и им се поклонуваат на светците.

Манастир Св. Атанас се наоѓа над селото во месноста „Грнчари“. Местото е природна реткост на густа стара повеќе вековна дабова шума. Овде пред повеќе векови имало црква – манастир кој подоцна бил разрушен. Стариот верски објект е обновен во 1998 год.

Слика 109. *Манастир Св. Атанас*

25. НОВО СЕЛО

Ново Село е рамничарска населба низ која тече река Жаба. Географските координати на селото се: 41°18'18" N – северна географска широчина; и 21°11'28" E – источна географска должина. Селото е рамничарско со поделелска функција, сместено на 670 м.н.в. Атарот зафаќа 5,4 км² (514 ха). Од него шумите заземаат 282 ха, обработливото земјиште 151 ха, додека на пасишта отпааѓа 81 ха. Соседни села се: на север Ракитница, на исток село Журче и Острилци (Општина Крушево), на југ Прибилци, на запад Сопотница и Суво Грло. Од Демир Хисар е оддалечено 10,8 км.

Официјалното име на селото е *Ново Село*, неговите етници: *новоселанец* (м.р. ед.), *новоселани* (м.р. мн.), *новоселанка* (ж.р. ед.), *новоселанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *новоселски пр. Новоселски атар*.

Ново Село е населба која се поменува во првите пописни турски дефтери на Битолската нахија. Ојконимот Ново Село⁸³ претставува двокомпонентно име кое првото значење му било „селиште“, а подоцна го добило значењето „оградена селска населба“ – Географскиот апелатив село води потекло од коренот „сел“ - што има значење на „место кое било сопственост на феудалниот господар на кое тој според својата волја населувал кметови“. Апелативот село најпрво имало значење „оградена селска населба“. Од турските извори се констатира дека селото, покрај името Ново Село, имало и друго име, а тоа е турското име *Дели Орман*.

Ојконимот Дели Орман означува Рамна Шума. Дели е збор која е рамна на турска придавка со значење на „луд, силен (делија), збеснат“, додека овде во Ново Село означува „буен густ“ и вториот дел село – „орман, густа шума“. Името Дели Орман по секоја веројатност се однесува на старото село од каде се доселиле жителите на Новото Село, кое во турската ојконимија означувало село *Дуброво*. Скоро покрај секое демирхисарско село има топоним

⁸³ Географскиот апелатив сел'ш има значење на 'место кое било сопственост на феудалниот господар на кое тој, според својата волја населувал кметови' (Скок, 1973, 218)

„Селиште“, „Старо Село“ со што се означувало потеклото на селото. *Старо Село* било именувано од жителите на „новото село“, а топонимот бил препознатлив по тоа што при обработка на земјата биле откопувани темели, остатоци од кујнски грначарски предмети) купови во кои чувале жито, црепови, црепни, па вериги и верушки „рѓосани“ железни и др. Старото Село било или во непосредна близина или наспроти новото село. Тоа и не мора да се именуvalo со Ново Село, можеби со друго село⁸⁴.

Во турската ојконимија Ново Село е преведено со Јени Чој (Yeni Koi), додека семантичката при именување на селото е идентична кај двете имиња, т.е. тие означуваат „место каде има шума (дабова или бујна)“.⁸⁵

Први жители кои се забележани во 1468 година, во Ново Село биле: Крагуј, Дрено, Армен, Веселин, Ѓурич; Ѓуро Стар; Пришелец; Дошлец; вдовица Доброслава, вкупно имало 35 семејства, 3 неженети и 1 вдовица или вкупно 36 изразено во бројна состојба имало 182 жители. Во 1568 селото се намалило на 71 жител. Селото располагало со приход од 3.389 акчиња, а тоа значи дека имало плодно поле и прилично стока. Селото било тимар на Мустафа, син на Балабан. Бегот притежавал брат од пашата. Секоја година учествувал во војна. Самиот како буруме⁸⁶.

Ново Село според конфигурацијата е рамничарско, но мало по обем со само 30 куќи, сидани со кршен камен во кал. Куќите имаат правоаголна основа и висина од приземје и еден кат. Постарите куќи биле покриени со ржаница, а после препокриени со ќерамиди. Фасадите обично не им се обработени освен понекаде на катот кога е изграден чардак на целата должина на објектот, но има и куќи на кат со балкон.

Селото настанало со доселници од соседните села, а особено од село Радово. Најголем број иселеници од селото има во Битола, Демир Хисар, Скопје, потоа во Австралија, Австрија, Германија и т. н. Во населбата има споменик на паднатите борци во НОБ. Селото спаѓа мал тип на населба кое во 1900 г. имало 200 жители, во 1914 г. се намалило на 12 ж., во 1925 г. се зголемило на 107 ж., во 1931 г. 147 ж. По втората светска војна, во 1948 г. имало 251 ж., во 1953 г. 274 ж., во 1961 г. броело 239 ж, во 1971 г. се намалило на 170 ж., во 1981 г. на 120, во 1994 г. на 50 жители, во 2002 г. на 35 жители. Во 2015 година во Ново Село живеат 20 жители. Во селото има 2 фарми на крави, има и живина – кокошки и гуски и сандуци со пчели. Во селото има трактори, разновидна приклучна механизација и комбајн.

⁸⁴ Наспроти селото Утово, кон јужната страна, на едно повисоко рамно место е топонимот 'Старо село'. На тоа место жителите на Утово при секое орање, според нивното кажување, откопуваат по некој цреп, коски од запустени гробишта и др. Цветко Грујовски, на тоа место спремал лозје и нашол цепен часовник. Тој добро го исчистил и го чувал како реликт. Некоја си група професори од Скопје, минувајќи низ селото тој се пофалил дека има стар часовник, откопан кај 'Старо Село' и тие пријавиле во полиција, па му го одзеле велејќи дека тоа припаѓа на државата. Не само на тој жител, но и на многумина им ги одземале пронајдените предмети од Старо Село и во ова место и во с. Загориче, Стругово и од други места, не давајќи им никаков документ за одземенето. Каде отишле тие ретки археолошки пронајдоци, дури и од цела Македонија никој досега не знае. Едноставно заминувале во странските држави, продавани за забележителна сума на средства од личности кои биле на власт, а непосредно поврзани со бирачите'. (Забел. од теренските истражувања).

⁸⁵ Љ. Станковска, кн. II, 185

⁸⁶ Буруме била воена облека, оружје и други потреби на самиот спахија која се носеле за време на одење во војната.

На селото патрон е свети Архангел Михаил (21.11.) на кого е посветен и храмот. Покрај селската слава Архангел Михаил, се слави и Петковден.

Црква Св. Архангел Михаил. - во основа претставува еднокорабна градба, покриена со дрвен свод. Има тристрана апсида. Сидовите се од кршен камен фугирани на фасада. Покривот е двоводен од дрвен свод и од ќерамиди, со карактеристична апсида. Живописот е од поново време. Црквата реновирана и обновена е во 1972 година.

Слика 111.

Црква Св. Архангел Михаил

Слика 110. *Споменик на паднати борци во НОБ*

26. ОБЕДНИК

Обедник е сместено ридско – рамничарски терен и се протега по течението на Обедничка Река. Сместено е на надморска височина од 750 метри. Географските координати на селото се: 41°09'33" N – северна географска широчина; и 21°09'34" E – источна географска должина. Обедник од градот Демир Хисар е оддалечено 10 км.

Атарот зафаќа простор од 21,3 км² (2042 ха). На него преовладуваат шумите со површина од 1.684 ха, обработливо земјиште има од 322 ха, додека пасишта од 36 ха. Обедник се граничи со девет соседни села, и тоа: на север Стругово, на исток со Загориче и Утово, на југ Црнеец, Стрежево, Свиништа и Метимир – сите од Општина Битола, на запад со Смилево и северо запад со Боиште. Низ селото поминува Обедничка Река, чие корито во селото е регулирано со оградни сидови.

Обедник е село сместено на јужен дел на Општината Демир Хисар, и се портега по течението на Стара Река или Обедничка и според конфигурацијата спаѓа во села со рамничарски карактер. Официјалното име на селото е *Обедник*, неговите етници: *обедничанец* (м.р. ед.), *обедничаниш* (м.р. мн.), *обедничанка* (ж.р. ед.), *обедничанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *обеднички пр. Обедничка Река*.

Обедник (забележано и под името: **О-б-а-д-н-и-к**)⁸⁷, било мулк на Доган кој располагал и со 2 воденици и хаса со 2 орева. Во турските опширни дефтери за Битолската нахија од 1468 год.името на селото Обедник е забележано како О-б-а-д-н-и-к.⁸⁸ Со извршениот попис од 1468 г. се попишани во ова село 65 христијански семејства. Селото Обедник е запишано и во пописниот дефтер од 1568 г., а во него имало 54 христијански семејства.⁸⁹ Со

⁸⁷ Лозановски, В. (2005), Демир Хисар и Демирхисарско низ вековите и денес, Битола, 21. Живот во Обедник мало во античко време, што се докажува со ископините на топонимот Калето. Таму се претпоставува дека имало изградено кралска куќа. Формата на Калето е неправилна, приспособена на теренот. Во подножјето на падините има остатоци од ранохристијанска црква.

⁸⁸ Соколовски, 1973, 258

⁸⁹ Соколовски, 1975, 520

формата Обедник селото е запишано и во Слечанскиот кодик од XVI век.⁹⁰ Името на селото Обедник е топонимска формација Апелативот обед има значење на „место каде се обедува, руча“. обед – стсл. ручек, ручање. Апелативот „обед“ значи „јадење, ручек“ денес во македонскиот јазик е дијалектизам. Во хрватскиот јазик на пр. „обедница“ – „трпезарија“. Постои предание меѓу жителите од Демир Хисарско дека ојконимот „Обедник“ настанал поради „ручање“, „обедување“ на ослепените Самуилови војници, кои преку планина се префлале во Преспа откако ќе „обедувале“. Обедот му го подготвувале слугите на ќерката на цар Самуил, Косара, кои биле дојдени токму на тоа место и ги пречекувале ослепените војници. По обедувањето и одморот тие закрепнувале и со помош на слугите и ја преминувале планината и се префрлале во Преспа кај островот во Преспанското Езеро каде му давале последен почит на својот цар. Преданието се пренесува по поколенија без да биде проверено, бидејќи не постојат материјални докази и записи.

Првите забележани жители во општиот пописен турски дефтер ид 1468 г. за Битолската нахија биле: Гон, син на Добре, Димитри, син на Добре; Пејо, син на Керанин; Богдан, син на Керанин; Јандре, син на Станислав; Владе, син на Јандре; Тоде, син на Јован; Димитри, син на Иваниш; Митранин, син на Иваниш; Петко, син на Димитри; Брајко, син на Петко; Никола, син на Ѓурин; Стојо, син на Ѓурин; Борко, син на Стале; Пејо, син на Стале; Јандре Илко; Мано, син на Милош; Згур, син на Милош; вдовица Јандра; Димитри, син на Јандре; Добромир, син на Радослав; Стајко Радослав, Доброслав Михо; Дујко, син на Михо; Петко, син на Драгиша; Никола, син на Петко; Тадоња, син на Станислав; Ѓурко, син на Шишман; Димитри, син на Ѓурко; Ѓорго, син на Иван; Нихо, син на Шишман; Ралесин на Ѓуричин; Ѓоре, син на Тодор; Пејо, син на Владе; Трајко, син на Манко; Јанко, син, место Драже; Јандре Димитри; Јован, син на Ѓоре; Стале Ѓоре, Стајко Ѓурашин; Драгиша овчар; Драгослав, брат на Ѓоре; Димитри Никола, Добре, син на Ѓурашин; Милош, син на Рајко; Мано, син на Стајко; поп Бојко; Рајко, син на Ѓорго; Радослав, син на Драгослав; Рајко, син на Драгослав; Тоде, син на Рајко; Тодор, син на Никола; Тодор, син на Никола; Димитри, син на Никола; Мано, син на Димитри; Стојо Ѓуричин; Милош, син на Стојко; Димитри, син на Радослав; Којо, син на Радослав; Димитри, син на Манко; Манко, син на Димитри; Рале, син на Гин; Никола, син на Гин; Драгослав, брат на Манко.

Од прегледот се гледа дека имало семејства: 64, вдовици 1, вкупно 65 или изразено во бројка: 324 жители. Што покажува дека, за тоа време било големо село. Во 1568 год. жителите се намалиле на 214, но и натаму ова село било многубројно. Сите жители биле христијани. Турско население започнало да навлегува кон 1768 година и тоа било помалубројно од Македонските семејства. Некаде кон 1900 год. македонските семејства веќе биле малубројни. Тогаш и црквата им била срушена и изградена џамија и тоа во селото. Црквата прсв. Богородица се наоѓала на 250 метри оддалечена од селото, сместена во подножјето на планината на северниот дел.

Селото било тимар на Девлентан, син на Џихан, кој секоја година учествувал во војна. Низ селото тече реката Обедничка Река која ги собира водите од планина Бигла и од изворите кои се наоѓаат во околните пошумени

⁹⁰ Селишчев, 1933, 83

ридови. Секогаш во ова село имало воденици. Најмногу произведувале пченица и плаќале 1.120 акчиња, 400 акчиња плаќале данок за јачмен; саделе и лен, плаќале данок и за воденици; плаќале ушур и за лозја, за бостан, за свињи, за улишта, данок за свадбарина, нијабет (данок за глоба), испенце 1.600 акчиња. Испенцето го плаќале само христијаните и тоа македонскиот народ, додека Власите, Евреите, Циганите и друг вид на милет (народ) не го плаќале. Едноставно плаќала рајата незаштитено население без никакви права и имот. За разлика од белајата рајата нема свој имот, биле само исполции и намени работници и слуги кај беговите и другите турски великодостојници.

Во 1900 година Обедник имало 250 жители, во 1914 г. нема податок, во 1925 г. 239 жители, во 1931 г. 247 жители. По Втората светска војна бројот на жители, изгледал како што следува, во 1948 г. 481 жител, во 1953 г. 487 ж., во 1961 г. 408 ж., во 1971 г. 407 ж., во 1981 г. 479 жители, во 1994 г. 382 жители, во 2002 г. 273 жители, и во 2015 година околу 230 жители.

Слика 112.

Панорама на Обедник

Селото има поделско-шумска функција – се занимава со одгледување на житарици и поделски култури. Од нив најмногу одгледува тутун и квалитетен грав. Се занимава и со продажба на огревно дрво и дрво за мебел. Има продавница на колонијални стоки, авто превозник, како и две сточарски

фарми со овци и крави, а има и коњи, магарина, живина, сандуци со пчели и сл.

Во селото работи основно училиште до V одделение (подрачно училиште на ООУ „Даме Груев“ – Смилево) на албански и на македонски јазик. Селото е со мешовити жители според веро-исповеста: Албанци со муслиманска вероисповест и Македонци со христијанска вероисповест. Во селото има џамија и црква.

Кон 60-тите год. на XX век имаше голема емиграција на Турци во Турција, а на нивното место доаѓаа, купувајќи им ги имотите, Македонци (доселени главно, од с. Боиште, Лесково, Церово и други села). Тие што не заминаа за Турција се декларираат за Албанци.

Христијаните изградија црква, во непосредна близина на селото на источната страна, посветена на мајката св. Богородица, на стари темели. Според Турските дефтери селото било населено со христијански жители кои поради насилства врз нив се иселиле дел во с. Горно Српци (битолско), дел во Загориче, Стругово, во останати пелагониски полски села и по градовите.

Во селото има **џамија** од постара градба и сместена е скоро во центарот на селото, на брегот од реката и патот што води од Мраморица за с. Смилево. Обновена е повеќепати.

Црквата Пресвета Богородица е градена во 1956 година на стари црковни темели. Црквата е еднокорабна градба, покривот е двоводен од керамиди. Има полукружна апсида. Сидана е со кршен камен и тули во горниот дел под венецот. Фасадите се фугирани. Подот во црквата е бетонски. На западната страна црквата има трем.

Слика 113.
Цамија во Обедник

Слика 114.
Црква Св. Богородица

27. ПРИБИЛЦИ

Прибилци се наоѓа на 660 метри надморска височина, и орографски спаѓа во групата на рамничарски села. Од Демир Хисар е оддалечено 5,5 км. додека од Битола 33 км. Населбата се наоѓа скоро во средишниот дел на Општина Демир Хисар, во непосредна близина на Црна Река. Географските координати на селото се: 41°16'19" N – северна географска широчина; и 21°12'04" E – источна географска должина.

Атарот на селото се протега од рамничарски – плодни ниви, преку ридски до планински терен прилично голем, и завзема простор од 10,5 км² (927 ха). На него шумите заземаат простор од 459 ха, обработливото земјиште се протега на 290 ха, додека пасиштата заземаат 178 ха. Прибилци се граничи, на север со Ново Село, на исток со Журче, на југ со Сладуево, Белче и Слечче и на запад со Сопотница.

Официјалното име на селото е *Прибилци*, неговите етници: *прибилчанец* (м.р. ед.), *прибилчани* (м.р. мн.), *прибилчанка* (ж.р. ед.), *прибилчанки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *обеднички пр. прибилски на пр. Прибилски атар*.

Во 1468 г. во опширниот пописен дефтер за Битолската нахија е забележано селото со името Прибилци. Името на селото е образувано од личното име Прибил+ци и во семантички поглед означува ојконим место што му припаѓа на Прибил, т.е. на фамилијата од Прибил – родоначалникот на таа фамилија. Прибил е лично име образувано од морфемата Прибил. Прибилци се споменува во пописните турски дефтери од XIV век. Прибил е хипокорисник од Прибислав. Името е сложено име – составено од префиксот при+бил. Бил е стсл. Збор - глагол со значење да биде, да суштествува, долго да живее. Од Прибил е женското лично име Прибислава. Двете лични имиња се надвор од употреба уште во XX век, запоставени и сметани за архаични имиња.

Првите жители на Прибилци биле забележани во 3 листа. Во Првиот лист се забележани следниве жители: Горе, син на Никола, вдовица Зуја, Коло, син на Којчин; Дојчин; вдовица Тода; Рале, син на Данче; Пејо, син на Милош; Димитри, син на Ѓоре; Богдан, син на Ѓоре; Божик поп, син на Данче; Петко, син на Воислав; Ѓоре, син на Драле; Пејо, син на Вишна; Бојко, син на Радослав. Вкупно 14 семејства, 2 неженети и 2 вдовици, или вкупно 16, со 80

жители. Селаните плаќале данок за пченица (480 акчиња), за јачмен – 200; за лозја 299, па за свадбарина, за лен, за улишта, за коноп, санокк за свињи и за свадбарина и најмногу испенце 450 акчиња или вкупно: 1.447.

Во Вториот лист се забележани жителите: Рајко, син на Ненче; Ѓоре, син на Данчо; Рајко, син на Драгија; вдовица (жена на ?) Стојко; вдовица Хране; Герг, син на Тодор; Богдан син на Ненче; Спасе, брат на Стане; Димитри, син на Драгија; Димко, син на Радослав; Димитри, брат на Радослав; Пејо, син на Ненче. Вкупно 9 семејства, 1 неженет и 2 вдовици, вкупно 11 семејства со 59 жители. Овие забележани жители плаќале данок во висина од 909 акчиња.

Во Третиот лист се запишани следниве жители: Гон, син на Тодор; Бојко, син на Гон; Новак, син на Никола; Ѓоре, син на Дујко; В'лкашин сиромав; Јован, син на поп; Доброслав, син на Петко; Стојо, син на Гон; Дујко, син на Гон; Радуша, син на Тодор; Ѓоре, брат на Величко; Ненад, син на Ѓурко; Раде, брат на Ѓурко; Којо, син на Васил. Вкупно 12 семејства и 2 неженети, со вкупно 62 жители.

Се вкупно во Прибилци имало 35 семејства, 5 неженети и 4 вдовици, или 39 семејства и 5 неженети. Изразено во жители бројот изнесувл 196 лица. Жителите плаќале данок во висина од 1.202 акчиња од кои поголем дел за испенце, што значи населението било македонско со христијанска вероисповест.

Слика 115. *Панорама на Прибилци*

Најпрво биле христијани, додека со формирањето на мудурот се доселиле и турски – муслимански семејства бидејќи нивните родители им служеле на офицерите и другите служебеници од мудурот. Бројната состојба на турските жители во опширниот пописен дефтер од 1568 г. изнесува 288 жители.

Прибилци од XVIII век било седиште на мудур – воена управа за Демирхисарската, Кичевската и Крушевската област. Со мудурот раководел паша (генерал) именуван мудир управник на град или на област од воен карактер. Мудурот бил воена административна управа - истурена единица на битолската воена управа која

имала регионален карактер. Во Прибилци за мудурот - пашата била изградена специјална кула во која тој живеел со фамилијата и со другите служби. Имал прилично војска, сместена во една поголема градба. И мудурот и големата зграда денес не постојат.

Слика 116. *Споменик на паднатите борци во НОБ*

Во селото работи подрачно основно училиште на ООУ „Гоце Делчев“, до V одделение. Во селото има споменик на паднатите борци во НОБ и спомен плоча.

Во Прибилци, по падот на Отоманската Империја и целосното иселување на турското население се населува македонско население од демирхисарските планински села.

Во непосредна близина на Прибилци се влева реката Жаба во Црна Река. Голем број прибилчани се преселени во Битола, Прилеп, Скопје и емиграција во САД, Канада, Австралија и европските држави.

Слика 117.

Селски двор со механизација

Прибилци во 1900 година имало 450 жители, во 1914 година бројот се намалил на само 21 жител, во 1925 г. се зголемил на 222 ж., во 1931 година на 272 жители. По Втората светска војна, во 1948 година селото имало 481 жител, во 1953 година 482 ж., во 1961 г. селото имало 436 жители, во 1971 г. 428 ж., во 1981 г. бројот на жители се намалил на 362 ж., во 1994 год. на 287 жители, а во 2002 година на 266 жители. Во 2015 г. во Прибилци живеат над 180 жители, распоредени во околу 60 домаќинства. Во селото има 120 куќи, од кои околу 30 нови.

Во селото има една продавница (од пред скоро беа две), две фарми со крави, фарма со кози, а секоја куќа има трактор, повеќе придружни машини, 2 комбајни, неколку камиони, живина и др. Патрон на селото е Успение на Пресвета Богородица, односно Голема Богородица (28.08).

Слика 118. **Црква**

Успение на Пресвета Богородица

Црквата Успение на Пресвета Богородица се наоѓа на возвишение над селото. Најпрво во 1973 година беше изградена како гробјанска црква, која подолго време не беше осветена. Изградбата на новата црква започнува во 1991 година а осветувањето во 1994 година. Градбата на црквата преставува крсто-куполен храм и од нејзиниот средишен дел се издига осумаголна купола. Во дворот на црквата се наоѓаат и селските гробишта.

28. РАДОВО

Радово е планинско село со непрооден и непристапен пат, сместено на околу 1010 м.н.в. Населбата е мала со околу 20 куќи. Географските координати на селото се: 41°19'20" N – северна географска широчина; и 21°10'12" E – источна географска должина. До Радово нема асфалтен пат. Од Демир Хисар е оддалечено над 15 км.

Атарот му е мал и зазема околу 4,9 км² (479 ха). Од него на обработливо земјиште отпаѓаат 129 ха, на шуми 174 ха и на пасишта 176 ха. Гранични села се: на север Кочиште, на исток Растојца и Ракитница, на југ Суво Грло и на запад Сопотница и Брезово. Во основа селото има сточарска функција, но се занимава и со експлоатација и обработка на дрво, но и со лов. Поради големата висина климата е остра и прилично студена, посебно во зимскиот период.

Официјалното име на селото е *Радово*, неговите етници: (м.р. ед.), *радовци* (м.р. мн.), *радовка* (ж.р. ед.), *радовки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *радовски пр. Радовски дрвени изработки*.

Радово се именувало со ојконимот Радево, мезра - сејалиште на селото Ракитница. Во последно време станало и самостојно село. Радово било „село каде се населиле членовите на фамилијата на Радо“ и останале да егзистираат. По неколку векови тие се намножиле и станале силни, брзи, енергични.

Во 1468 г. ги имало следниве жители: Андреја; Милош; Прогон; Којко Радо; Герг; Пере; Ненче Радослав; Ѓорче; Лазар; Којчин; Ѓорче; Петко; Нетко; Јано. Имало 12 семејства и 2 неженети, или вкупно имало 62 жители, додека во 1568 г. бројот се намалил на 51 жител.

Во 1468 г. плаќале 820 акчиња. На таа област, на неколку села (Радово, Растојца, Ракитница) бил еден тимар (најниска категорија на феудално лено – имот што се доделувало на истакнати личности во војните). Тимар било на Килич Арслан, син на Бајезит Челеби. Имал берат од пашата. Секоја година учествувал во војна. Самиот како буруме (со посебна воена облека на спахијата за војна), со џебелин (оклопник) овој спахија имал 8 оклопници во голем шатор. Кога одел во војна поведувал со себе уште 7 војници. Бегот во Радово ретко одел и сосема малку време останувал.

Во 1900 година имало 250 жители, во 1914 г. 315 жители, во 1925 г. 244 ж., во 1931 г. 321 жители, максимум на жители. По Втората светска војна, во 1948 г. имало 218 жители, во 1953 г. 222 ж., во 1961 г. имала 179 жители, во 1971 г. 141 ж., во 1981 г. 83 жители, во 1994 г. бројот на жители се намалил на само 28 жители, во 2002 г. на 13 жители, а во 2015 г. регистриравме само 6 жители. Во летниот период од годината бројот на жители се зголемува и до над 50 лица. Намалувањето на бројот на жители започнува во шеесеттите години на минатиот век, а некоја година потоа се затвора и селското училиште.

Слика 119. *Напуштени куќи*

Градбите (куќите и другите помошни објекти – плевни, фурни и сл.) се сидани со кршен камен во кал, покриени со ржаница и плочки. На некои куќи има чардак на целата предна страна, засводен и со покрив од плочки или ќерамиди, а на некои има и балкони. На краевите е

прикрепен и покривот, а потоа и чардакот со дебели греди, кои долу се прицврстени со дрвени папци. На три четири места покривот е прикрепен со греди кои завршуваат на чардакот. Од чардакот лево или десно се слегува по дрвени скали, засводени кон внатрешноста за да не се исквасат жителите при врнење дожд или снег. Куќите се покриени со двоводни стреи. Има и куќи со четириводни стреи, покрив со герамиди или со лим, со приземје и кат, балкон и со повеќе простории и прозори⁹¹.

Слика 120 и 121. Сред село - стари напуштени куќи и споменик на паднати борци од НОБ

Селото е сиромашно со малку плодно земјиште и единствена егзистенција им била од стока и дрводелство. Тоа било главната причина да се иселат и емигрираат жителите низ градовите на РМ и во странство. Денес во селото речиси сите куќи се празни, а во летен период доаѓаат привремено да престојуваат само околку 20-30 лица. До пред некоја година во селото има фарма на овци и повеќе сандуци со пчели. Во селото има и споменик на паднатите борци во НОБ. Селска слава им била Св. Арангел Михаил (21.11.).

Црква Архангел Михаил е подигната во 1856 г., живописана во 1875 година. Живописот е сочуван фрагментарно бидејќи е на повеќе места излупен, обновена кон 1925 год. Во основа претставува еднокорабна градба со полукружна апсида, покриена со полукружен свод. Покривот е двоводен, фасадата на црквата е малтерисана, подот е од камени плочи, на западната страна црквата има трем. Црквата е обновена во 1934 г. и повторно реновирана кон 80-тите години на XX век.

Слика 122. Црква Св. Архангел Михаил

29. РАКИТНИЦА

Ракитница е рамничарска мала населба со 30–тина куќи, на надморска висиочина од 690 метри. Сместено е на крајниот северен дел на територијата на Општина Демир Хисар. Од Демир Хисар е оддалечено 12,6 км, а од Битола 40,5 км.

Географските координати на селото се: 41°18'58" N – северна географска широчина; и 21°11'23" E – источна географска должина. Атарот зафаќа простор од 4,8

⁹¹ Основната архитектонска карактеристика на градбите е прикажана за да се констатира општо за селските објекти во планинскиот дел на селата од Демир Хисар. (Авторите).

км². (465 ха). На него шумите зафаќаат простор од 219 ха, на пасишта 143 ха и обработливо земјиште само 103 ха. Атарот на селото се граничи со: Растојца на север, Острилци (Општина Крушево), и Жирче на исток, Ново Село на југ, и Суво Грло и Радово на запад.

Официјалното име на селото е *Ракитница*, неговите етници: *раkitничанец* (м.р. ед.), *раkitничани* (м.р. мн.), *раkitничанка* (ж.р. ед.), *раkitничанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *раkitнички пр. Ракитничко Поле*. Селото Ракитница е меѓу селата Растојца и Ново Село. Тие се како бисери наредени едни до други.

Ракитница било хаса⁹² Потеклото на ојконимот е непознат за авторите. Во македонската антропонимија има лично име *Ракиле*, м.р. XV век. Има изведено и деминутиви: *Раке*, *Раканчо*, *Ракан* и др. Исто така постои и *Ракида* и *Ракита* ж.р.⁹³ Според констатацијата дека ојконимите кај нас и во светот, покрај другото, се ставале и на личното име на првиот жител. Според тоа „Ракитница е село во кое први се населиле жителите од фамилијата на Ракиле“ или „од фамилијата на Ракида“. Ракида е женско име многу често ставано на девојчиња и опејано во забележителен број народни песни, *Рака* (изведено од *Радомир*, *Радослав*, *Ракомир*, *Ратомир*).

Ракитница е старо село кое е запишано во пописниот дефтер од XV век. Во 1468 г. биле регистрирани следниве жители: Рајко, син на Мицко; Раде, син на Дапко; Дафко, син на поп; Јорго, син на Стајко; Козма Арбанаш⁹⁴ Драгослав Калуѓер; Дојчин, брат на Драгослав; Перко Ковач; Раде, син на Драле; Пејо, брат на Рале; Тончо, син на Христо; Јован, син на Јончо; Бојко, син на Којо; Дујко, брат на Бојко; Тодор, син на Ненче; Рале, син на Тодор; Пејо, син на Мишко; Крајо, брат на Јонче; Стојко Јонче; Никола, брат на Стојко; Бојчин, син на Пејо; Димко, брат на Бојчин; Сенко (или Дико), син на Дедие: Никола, син на Дапко; Продан, син на Мицко; Трајко, син на Мицка; Кривчо, Грозо; Јано, син на Михо; Рале, син на Којо; Пејо, син на Крајо; Пејо, син на Димитри; Стајко, брат на Тодор; Јован, син на Димко; Тодор, син на Козма; Дабе, брат на Бојко; Пејо, брат на Рале. Вкупно имало 33 семејства и 1 неженет, или вкупно 166 жители. Во 1568 г. селото имало 142 жители. Жителите требало да плаќаат 2.380 сребреници годишно, од кои најмногу за испенце 900 сребреници. Селото било тимар на бег кој притежавал берат од пашата.

Куките им се градени со кршен камен во кал. Имаат правоаголна основа и висина од приземје и еден кат. За куките во ова село карактеристично е отворањето на едно балконче на предната страна во средината и со тимпани столбови во арки, додека други со чардак по целата должина на предна страна на фасадата со дрвени столбови и башлаци. Селото има поледелска функција. Во селото има фарма од овци, неколку трактори и балирачка. Селото по бројност е мала населба.

⁹² Хаса – феудално лено од најниска – најмала категорија со годишен приход од 100.000 до еден милион акчиња. Притежатели на хаси биле самите султани, потоа беглербеговите, везирите (највисоки државни функционери во ранг на министри), санџак беговите и др. високи државни функционери или истакнати војсководители.

⁹³ Љ. Станковска, 432

⁹⁴ **Арбанас(ш)** - хипокорисник (нагалено име) од Арбин, Арбанас од Харбин во превод од Арапин. Имињата на народи биле честа појава и во разни варијанти во создавање на македонската ојконимија, како на пр. Арбанас, Арнауд, Арванед, Блгарин, Бугарин, Бугарчиќ (Бугарија), Олбанеш (Албанија), Кумал (Кумани), Влах, Влакина, Влаин, Влаина (Влав), Грк, Грче, Грклан, Србин, Србовиќ, Србо (Србија), Ерменко (Ерменец), Арбанас (Арапин), Персин (Персија), Саракин (Саракинија), Турчин (Турција), Фруго и др. (Бл. Конески, Македонски места и имиња, стр. 18).

Во 1900 година имало 255 жители, во 1914 г. 246 ж., во 1925 г. 280 ж., во 1931 г. 280 ж., а по втората светска војна, во 1948 г. 351 ж., во 1953 г. 364 ж., за да потоа се намалува во 1961 г. на 305 жители, во 1971 г. на 171 ж., во 1981 г. на 83 ж., во 1994 г. на 40 жители, во 2002 г. само 20 жители. Во 2015 г. во Ракитница живеат 16 жители. Бројот на жители во летниот период од годината се зголемува и до над 100 жители. Најголем број од жителите се иселени во Битола, Демир Хисар, Скопје и други градови, како и во странски држави: Австралија, САД, Канада, Шведска, Германија и други.

Во селото има споменик на паднатите борци од НОБ и заеднички гроб на војводата Веле Марков со уште шест комити.

Секогаш селото било населено со христијани. Слава на селото е Митровден (08.11). Училиштето е затворено во 1980 година, а продавницата во 2011 година.

Слика 123. Споменик на паднатите борци од НОБ

Црква Св. Димитриј – во основа претставува еднокорабна градба со тристрана апсида. Покриена е архитравно има таваничка од штици (најпрво била покриена со свод. Црквата има историско – уметнички карактер и важност за македонското фреско сликарство и начинот на градењето на храмовите. Сидана е со кршен камен и делкан бигор кој е употребен на венецот. Црквата е покриена со ќерамиди и камени плочи над апсидата. Во внатрешноста има галерија, додека на западната страна е поставен трем. Според сочуваниот живопис црквата припаѓа на поствизантискиот период (XVI и XVII век), Во XIX век биле направени значителни поправки. Од постариот живопис само делот во олтарниот простор.

Слика 124. Црква Св. Димитриј

30. РАСТОЈЦА

Растојца е ридско село на 720 м.н.в., и непосредно до река Жаба. Географските координати на селото се: 41°19'43" N – северна географска широчина; и 21°11'38" E – источна географска должина. Атарот е мал и зафаќа простор од 8 км² (781 ха). Шумите зафаќаат простор од 540 ха, обработливо земјиште 125 ха, и пасишта од 116 ха. Селото, во основа има поделелско-шумска функција, а Растојчани се добри обработувачи на дрвото. Растојца се граничи со: на север со Кочиште, на исток со атарот на град Крушево, и село Острилци – крушевско, на југ со Ракитница, и на запад со Радово. Од Демир Хисар е оддалечено 13,4 км, од Крушево 30,1 км и од Битола 41,3 км.

Официјалното име на селото е *Растојца*, неговите етници: *растојчанец* (м.р. ед.), *растојчани* (м.р. мн.), *растојчанка* (ж.р. ед.), *растојчанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *растојчански пр. Растојчански Дол*.

Растојца се споменува во 1468 г. во турските пописни дефтери под истото име што потекнува од личното име Расто. Растојца е антропонимиска ојконимија со

потекло од личното име Расте (Растомир), Растимир, Растислав и нивните деривати демунитивите: Растко, Расто, Растовил⁹⁵ во превод „да расти мирот“. Расто со фамилијата пристигнал на тоа место и прв се населил. „Растојца е село кое го основало семејството на Расто или Растомир“. Личното име Расто се ставало со желба да порасни и голем и силен да стане. Имајќи го предвид фактот дека по доаѓањето на македонските Словени на Балканот се населувале по одредени новоосновани села со македонски словени или формирале нови села се доаѓа до констатација дека селата се формирале од првите жители кои први подигнале куќа⁹⁶, додека другите постепено се доселувале и така селото нараснувало.

Во 1468 г. Растојца е запишано во Првиот пописен дефтер за Битолската нахија со следниве жители: Гин, син на Мизрак; Гин, син на Сиве; Димо Бочвар; Димитри, син на Мизрак; вдовица Добросава, вдовица Мара; Цветко Станмир; Стефан син на Гон; Добрин, син на Расто, Васко Којо, Дујко, син на Калуѓер. Милош, син на Станмир; Дабе син на Свето. Во 1468 г. биле запишани 24 семејства 2 вдовици и 2 нежениети – вкупно 28 или 130 жители. Било сејалиште на селото Ракитница. Отплакале данок вкупно 870 сребрени пари. Во 1568 год. Растојца броело 144 жители. Зголемувањето се должело на подобрување животот, т.е. зголемувањето на фамилиите со нови жители.

Населбата од 1900 година имала 170 жители, во 1914 г. 195 ж., во 1925 г. 232 ж., во 1931 г. исто 232 ж., за да по Втората светска војна, во 1948 г. се зголеи на 268 ж., во 1953 г. 286 ж., а потоа поради емиграција се намалува, во 1961 г. на 238 ж., во 1971 г. на 138 ж., во 1981 г. на 81 ж., во 1994 г. на 23 ж., во 2002 г. на само 19 жители.

Слика 125,126 и 127. Поранешното основно училиште, споменик од НОБ, црква Св. Ѓорѓи

Во 2015 година бројот на жители изнесува 10 лица. Растојчани има населено и во Демир Хисар, Битола, Скопје, Крушево, Пресил, а од странство во Австралија, САД и други држави. Во 1960 година е електрифицирана, има три јавни чешми, а во 1991 година и асфалтен пат. Во селото има услови за поледелство, сточен фонд нема, но затоа има неколку трактори, живина и сандуци со пчели. Во селото има споменик на паднатите борци од НОБ. Во селото има една црква посветена на Св. Ѓорѓија. Слава на селото е Ѓурѓовден.

Црквата Св. Ѓорѓи била осветена околу 1874 година. Градбата има правоаголна основа. Изградна е од камен и е покриена со ќерамиди на две нивоа. Таа има шестаголна основа и е поделена на два дела. Првиот дел е изработен од камен, а вториот дел е помал и е изработен од дрво. Во селскиот двор се селските гробишта и камбанарија непосредно до влезот во црковниот двор.

⁹⁵ Станковска Љ. 1992 Речник на личните имиња кај Македонците, Скопје: 236 стр.

⁹⁶ Со апелативот куќа се именувале фамилиите кои биле доселени и сместени под покривот на своето живеалиште. Кога ќе се речело селото има 20 куќи значело дека има толку фамилии или семејства.

31. СВЕТА

Света се наоѓа на крајниот источен дел на Општината Демир Хисар, непосредно во близина на Црна Река. Географските координати на селото се: 41°16'04" N – северна географска широчина; и 21°16'20" E – источна географска должина. Селото е од рамничарски тип од 670 до 710 м.н.в. Од Демир Хисар е оддалечено 10 км.

Атарот зафаќа простор од 13,7 км² (1329 ха). На него шумите зафаќаат простор од 633 ха, на пасиштата отпаѓаат 359 ха додека на обработливо земјиште 337 ха. Света се граничи: на север со Журче, Пресил и Бучин од Општина Кривогаштани, на југ со Древеник – Општина Битола, на запад со Вардино и Единаковци.

Според природните услови селото има мешовито земјоделска функција. Најмногу се засејуваат житните растенија, па тутунот, компирот, гравот и сите видови на градинарски растенија.

Официјалното име на селото е *Света*, неговите етници: *свеќанец* (м.р. ед.), *свеќани* (м.р. мн.), *свеќанка* (ж.р. ед.), *свеќанки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *свеќански пр. Свеќански бабарсџки обичаи*.

Ојконимот Света е топонимизација на антропонимот. Света (XI век) деминутивна форма на Светомир или Светислав првиот доселеник и основач на селото. Антропонимот Светослав (според Блаже Конески) е со постаро значење силен и именката слава – да биде славен или поконкретно Светослав е човек кој ја сака славата. Можно е да биде хипокорисник и од Светомир – човек кој го сака мирот. Од Светислав се изведенките: Свето, Светко, Светан, Светланчо, додека од Светомир – Свето, Сверзар.⁹⁷

Света се споменува во 1468 год. во која живееле 48 семејства, 3 неженети и 5 вдовици, или вкупно 263 жители, додека во 1568 г. се зголемил на 279 жители. Првите регистрирани жители во 1467/8 г. биле: Радивој, син на Влав; Груде, син на Радивој; Богдан, син на Радивој; Хранислав; Стајко; Богдан; Продан; Славко; друг Продан; Никола, син на Продан; Михо; вдовица Дабижива; Дујко, син на Васил; поп Стале; Никола, син на Иванко; Бале, син на Дуин; Величко, син на Дуин; Никола, син на Пројо; Пројо, син на Радослав; Ѓорго, син на Петко; Јован, син на Ѓорго; Миле, сиромав; Новак, син на Дојчин; Дабижив, син на Дојчин; Герг Ковач; Миленко, Дабижив; Пејо, син на Миленко; Радула, син на Радивој; Венко сиромав; Сујко, син на Ородан, вдовица Рада; Пеји, син на Раде, Којо говедар; Богдан, Круме; Стале, син на Круме, Стале Дојчин; Богослав; Стале Дапко; Пејо, син на Богослав; Никола, брат на Богослав; Никола, син на Веримир; Пејо, син на Милче; Мартин, син на Богдан; Ненад, син на Мартин; Пејо, син на Даничин; Миле, син на Никола; син на Веримир; Пејо, син на Милче; Мартин, син на Никола; Којо, сиромав; Пенаш, син на Драгослав; Дабижив, син на Никола; вдовица Митра; вдовица Тодора; вдовица Стана; Рајче, син на Трајко; Стале, син на Рајче. Селото плаќало вкупно 4.773 акчиња. Од нив за пченица 960 акчиња; за јачмен – 500, данок за воденици – 90 и најмногу испенце 1.593, што значи целото село било христијанско. По секоја веројатност имало и храм бидејќи се споменува и поп Стале, кој бил нивни христијански заштитник. Света во 1468 г. било мулк на спахијата Азап, одел во војна со 8 други свои војници. После се менувале беговите. Света спаѓало во поразвиените селски населби и за бег бил ставан обично паша, определен од султанот.

⁹⁷ Љ. Станковска, 1992, Речник на личните имиња кај Македонците, Скопје, стр. 247

Во 1900 година Света имала 325 жители, во 1914 г. 375 ж., во 1925 г. 386 ж., во 1931 г. 458 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. имала 557 ж., во 1953 г. 608 ж., во 1961 г. 545 ж., во 1971 г. 591 ж., во 1981 г. 590 ж., во 1994 г. 403 ж., во 2002 г. се регистрирани 332 ж.

Во селото работи подрачно основно училиште до V одделение. Веднаш по ослободувањето во селото Света имало и Осумгодишно училиште, но поради емиграцијата бројот на учениците сосема се намалил. Во Света работат две колонијални продавници и еден авто сервис. Во селото има четири фарми со крави, овци, живнина, а речиси секое домаќинство има трактор, разна друга механизација – косачки, балирачки, има 2 автотранс превозника и друго.

Населението се занимава со земјоделство, а особено со градинарство (грав, бостан, цареква – пченка, пипер домати, краставици, кромид, праз, лук и сл.), и секако одгледување на тутун. Порано се одгледувал и коноп.

Света во еден период (од 1953/54 до 2002 година) беше поврзана со Прилеп и Битола со железничка линија. Линијата поаѓаше од Бакарно Гумно до Сопотница. Во

Света имаше изградено железничка станица, која денес е напуштена.

Дел од машките лица во Света се занимавале со шумарство, а особено со лов, риболов, пчеларство и варење ракија. Додека од занаетчиство застапени биле ковачкиот, терзискиот, дрводелскиот, ткајачкиот со разбој, правење опинци и друго.⁹⁸

Селото од 1965 година има електрична енергија, а нешто покасно и водовод, а од 1988 година и асфалтен пат. Во селото има и споменик на паднатите борци во НОБ.

Слика 128. *Споменик на паднатите борци во НОБ*

Населбата е средна по големина која во 1953 година имала максимум од 608 жители, за да после тоа, поради емиграција се намалува на 403 жители во 1994 г., односно на 332 жители во 2002 година. Во 2015 година Света има 320 жители.

Најголем број од иселеното население, над 70 домаќинства живееат во Битола, Демир Хисар, Скопје, Прилеп, како и над 30 лица во Австралија, САД, Канада, Германија, Австрија, Шведска, Швајцарија итн.

Во Света има две цркви: Св. Пантелејмон и Св. Петка - Параскева. Селски слави се Свети Пантелејмон (09.08) и Петковден (27.10).

Црква Св. Пантејмон – е активна главна селска црква и со гробни места околу храмот. Црквата е градена во периодот од 1905 до 1910 година, а осветена во 1911 година. Храмот во основа претставува еднокорабна градба со полукружна апсида, покриена со полукружен свод. На западната страна во внатрешноста има таваница. Сидана е со кршен камен и со делкан камен на кошињата, отворите и венецот. На западната страна над галеријата подоцна има изградена шестострана камбанарија, покриена со лим. Фасадата на црквата е фугирана, а апсидата е малтерисана. Црквата е градена некаде кон 1890 год. во правоаголна форма. Покривот е двоводен од камени плочки. Црквата е обновена во 1924 г., поправен кровот и одделни фрески се повторно зографисани. На западната страна црквата има трем. Во дел од тремот има специјално уредена кујна, подарени од жители на с. Света посебно од емигранти од Австралија и

⁹⁸ Душан Бакрески (2008): Корени даминини, Битола, стр. 165-202

Америка. Во 2013 година започната е изградба на храм во местот на исчезнатото село Метимирци од ктитор свеќанец, иселеник во Австралија.

Црквата Св. Петка - Преподобна Параскева – е лоцирана под селото. Еднокорабна црква обновена во 1970 година на стара градба, без податок од кога потекнува. Според преданието Турците ја запалиле дека во олтарот нашле скриено вино во повеќе бочви со намера селаните да го зачуваат, а да не платат ушур (данок) за лозје. Во непосредна близина на црквата има споменици, во руинирана форма, подигнати од бугарската војска на погинатите погребани војници од Првата светска војна. Во средина на спомениците има висок крст.

Слика 129. Црква Св. Пантелејмон

Слика 130. Црква Св. Петка

32. СЛАДУЕВО

Сладуево се наоѓа непосредно на патот од Демир Хисар за Крушево, и веднаш до текот на Црна Река. Населбата е рамничарска и се наоѓа на 635 м.н.в. Географските координати на селото се: 41°15'21" N – северна географска широчина; и 21°12'30" E – источна географска должина. Сладуево од градот Демир Хисар е оддалечено над 5 км.

Атарот му е многу мал и зафаќа простор од само 1,2 км² (115 ха, без неплодното земјиште). На него обработливото земјиште зафаќа простор од 80 ха, шуми 24 ха, пасшта 11 ха. Селото има исклучиво поделелска функција. Се граничи на север со Прибилци, на исток со Журче, на југ со Граиште и Белче и на запад со село Белче.

Официјалното име на селото е *Сладуево*, неговите етници: *сладуевец* (м.р. ед.), *сладуевци* (м.р. мн.), *сладуевка* (ж.р. ед.), *сладуевки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *сладуевски пр. Сладуевско поле*.

Сладуево е древна рурална населба која се споменува во 1468 год. во пописниот турски дефтер со името Сладофче, и-с-л-а-д-о-в-ч-е. Ојконимот е изведен од личното име Сладуј - Сладомир. Во селото имало 5 христијански семејства.⁹⁹ Во еден список за личен данок на немуслиманите од Битолскиот вилает од 1537/8 г. селото е регистрирано со формата Сладовци.¹⁰⁰ Подоцна ојконимот е регистриран на географска карта од 1900 г. со формата Сладујево. Името на селото Сладуево е посесивно, елиптично, изведено од постарата атрибутска синтагма Сладујево. Личното име Сладуј е изведено од хипокористикот Сладо, со суфиксот –уј. Личното име Сладо настанало со скратување на стсл. име

⁹⁹ Соколовски, 1973, 170

¹⁰⁰ Турски документи 1969, 75

Сладомир.¹⁰¹ Името Сладомир е двокомпонентно и означува човек на кого му е важен мирот.

Во 1468 г. се регистрирани следниве жители: Никола Арбанаш; Стале; Гин, син на Никола; Пејо, син на Герг; Стојан, кожувар; вдовица Крајна. Имало 5 семејства или 25 жители. Приход со испенцето – 225 акчиња. Во 1568 г. селото броело 13 фамилии или 45 жители. Не се собирало редовно бидејќи на арачлиите им било страв поради комити кои ги напаѓале и докрај уништувале. Селото, во последните години на XIX и првите години на XX век му припаѓало на Иса бег, син на Бозгуш бег. Сладуево се споменува и во Балканските војни и во српскиот период како село со мал број на жители во демирхисарската област.

Од секогаш селото било мало со број на жители. Така, во 1900 година селото имало 37 жители, во 1914 г. 55 ж., во 1925 г. 58 ж., во 1931 г. само 18 жители. По Втората светска војна, како резултат на доселување на население се зголемува, и тоа во 1948 г. 106 ж., во 1953 г. 126 ж., за да потоа поради емиграција се намали, во 1961 г. на 109 ж., во 1971 г. 96 ж., во 1981 г. 105 ж., во 1994 г. 81 ж., во 2002 г. 77 жители и во 2015 година на 50 жители.

Во селото од 1965 година е доведена електрична енергија, во 1978 година водовод, а во 1985 година и асфалтен пат. Во селото до пред извесно време работеше и електрична воденица, сепарација на песок и асфалтна база.

А денес има фабрика за откуп и преработка на печурки „Чапе Фунги“ ДОО. Селото располага со земјоделска механизација – трактори, вршалици и комбајни. Од сточниот фонд има крави, кози и неколку коњи.

Слика 131. *Фабрика за печурки ДОО, Чапе Фунги“*

Слика 132. *Црква Св. Илија*

Празник на селото е Илинден. Во селото има една црква посветена на Св. Илија.

Населбата секогаш била населена со македонско население. Се иселиле во Битола, Демир Хисар, Словенија, Америка, Австралија. А во селото се доселиле жители од селата Мало Илино, Единаковци, Небрегово, Брезово, Света, Слоештица, Цер, Крушево и др. Неколку семејства се занимаваат со одгледување на тутун, поледелство и пчеларство. Секоја куќа има трактор и разни приклучни машини.

¹⁰¹ Љ. Станковска, Македонска ојконимија, 270 – 271

33. СЛЕПЧЕ

Слепче се наоѓа на 680 м.н.в. Селото е ридско и има мешовито земјоделска функција. Географските координати на селото се: 41°13'59" N – северна географска широчина; и 21°10'32" E – источна географска должина. Слепче до град Демир Хисар е оддалечено 3,3 км.

Атарот му е голем и зафаќа простор од 24,5 км² (2369 ха). На него доминираат шумите на површина од 1.737 ха, обработливото земјиште зафаќа 365 ха, а на пасишта отпаѓаат 367 ха. Слепче се граничи со: Сопотница на север, Прибилци, Белче и Граиште на исток, град Демир Хисар и Стругово на југ, и Лесково и Мренога на запад.

Слепчани засејуваат секаков вид на зрнести растенија и садат повеќе видови на земјоделски култури: грав, компир, зеленчук, но и повеќе видови овошја.

Официјалното име на селото е *Слепче*, неговите етници: *слепчанец* (м.р. ед.), *слепчани* (м.р. мн.), *слепчанка* (ж.р. ед.), *слепчанки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *слепчански пр. Слепчански манастир*.

Слепче е древна христијанска населба што се споменува и во Слепчанскиот кодик и во пописните турски дефтери.¹⁰² Името на селото е добиено од топонимизација на антропонимот деминутивно форма **Слепче** од *Слепец*, *Слепо*, што се ставало на лица кои имале физичка неугледност, грдост, недостатоци¹⁰³ или заради скриеноста од власта, лажно поставено име.

За името на с. Слепче постои предание дека самото село го добило името слепче по ослепените војници на цар Самоил. Тие дошле до селото, а прибежиште сместување нашле во конаците, изградени од самуиловата ќерка Косара. Но тоа е само легенда, додека пишан документ за тоа не постои.

Името на селото Слепче е регистрирано во списокот на домаќинства кои давале вонреден данок за време на војни во Битолската кааза во 1636 г.и во списокот за личниот данок што се земал од христијаните за Битолскиот вилает за 1637/8 г.¹⁰⁴ Во 1676 г. во еден ракопис од XVIII век е запишано Слепче, во манстирот од поп Стевана¹⁰⁵.

Слепче бил основачот на селото пред многу стотици години. Со истото име се споменува и во Грамотата на Василиј II од 1019, што го потврдува со формата на личното име Слепец, што го потврдува фактот дека селото било многу порано и основано пред доаѓањето на Турците, а веќе било споменато и во времето на Самуиловото царство.

Во 1467/8 г. првите жители кои биле забележани во пописниот дефтер се: Михо Калуѓер; Димитар Калуѓер; Пејо Калуѓер; Пејо син на Петрич (?); Мано; Богдан; Грдан Младен, Раде Младен; Радослав Робе¹⁰⁶; Петко Робе; Пејо Иваниш; Пејо, син на Јован; Радослав Драган; Раде Мено (Матко); Јован, син

¹⁰² Соколовски, 1975, 53; и Селишќев, 1963, 64

¹⁰³ Потврдите за *Слепец* и *Слепчо* како лични имиња се чести во пописните дефтери од XV- XVI век Конески Бл. (1991), Македонски места и имиња, Скопје: Студентски збор, стр. 17 и 81. За личното име *Слепче* Бл. Конески пишува и во трудот „Ономастолошки прилози“ књ. I, Београд, 1979, 51-53 стр.

¹⁰⁴ Турски документи 1969 62, 75

¹⁰⁵ Мошин 1971, 74, 136

¹⁰⁶ Повеќе лични имиња забележани во пописните дефтери ја регистрираа бедата и многу лошата општествена положба на нивниот носител: *Роб*, *Робо*, *Робе*, *Сирак*, *Сирота*, *Сиро*, *Сирко*, *Убога*, *Боговец*, *Кутретин*, *Кутрака*, *Лит*, *Крпан*, *Бос*, *Босин*, *Голин*, *Голко*, *Самохран* и др. (Конески, Бл. (1991) Македонски места имиња, Скопје, 17.

на Рал; Ѓорго, син на Радин; Михо Драган; Новак Сармица(?); Никола Драгош; Михаил Драгош Јован, син на Донче; Милан, син на Драгош; Димитри, син на Ѓорго; Пејо, син на Милош; Ламбо Мирче; Крајо, син на Степан; Миле, син на Крајо; Крубан, сиромав; Данчул, син на Божик; Стале, син на Дујко; Димитри, син на Миро; Којо, син на Даро; Петко, син на Милчо; Влајо, син на Милче; Попот (?); Пројко, син на Ѓорго; Миле, син на Дујко; Тоде, син на попот; Стајко, син на Стрезо; Радослав, син на Стрезо; Рале Влав; Петко, син на Стрезо; Пројо, син на Владислав; Михо, брат негов; Којо, брат негов, Стале, син на Панчар; Добре, син на Бугарчето; Стајко, син на Добре; Стајко, син на Спасе; Влајо, син на Никола; Тад(е), син на Воислав; Димитри, син на Воислав; Ратче, син на Миро (?); Пејо, брат негов; Ѓорго, брат негов; Мартин Ковач; Петре Домазетот; Милан, син на Радич; поп Никола; Елко, син на Јорганич; Величко, стар; Димитри, син на Петко; Раде, син на Никола; Јован, син на Рад(е); Милан, син на Рад(е); Пејо, син на Групче (Груица); Тодор, брат негов; вдовица (жена) на Пеја; Величко Младиот; вдовица (жена) на Јован.

Според турските пописни дефтери од 1467/8 г. во Слечке живееле 66 семејства, 3 неженети и 2 вдовици – изразено во жители 341, а подоцна, во 1568 г. имало 103 христијански фамилии или 624 жители. Во 1467/8 год. селото било опорезено со вкупно за приход 7294 акчиња. Од нив се земало најмногу за пченица (1.680), а помалку за јачмен и рж (по 340), па за лен, за овци, за свињи, за бостан, за улишта, порез за „понос“ (не се разбира за што е тој порез, па за свадбарина со нијабет (казни), ушур за лозја и испенце дека се сите христијани 1737 акчиња. Селото спаѓа во поразвиениот тип на села на подрачјето од Железник - Демир Хисарско, во позната Брсјачка област – Брсјачијата. Во 1568 г. Слечке се зголемило на 452 жители.

Слечке е познато и по богато уредените манастирски комплекси и по ширењето на христијанството во демирхисарско и подалеку. Манастирот св. Јован Претеча низ вековите претставувал христијанско, просветно, културно и уметничко жариште. Уште од XI век имало просветување од овој манастир каде постоела школа за свештеници и препишувачи на црковни книги за потребите на свештенството.

Селото има четири верски објекти: црква, Св. Николај Чудотворец, главна селска црква и две манасирски цркви: Св. Јован Крстител – Претеча, главна црква на Слеченскиот манастир и Св. Јован Богослов, црквичка над Слеченскиот манастир и Св. Пресвета Богородица – Балаклија или Источен Петок, главна црква на Манастирот Добромирово.

Слечке било и остана низ вековите село од развиен тип. Во 1468 г. броело 341, додека во 1568 г. нараснало на 452 ж., во 1900 г. 570 ж., во 1914 г. 699 ж., во 1925 г. 717 ж., во 1931 г. на 746 жители. По Втората светска војна, Слечке има 1143 ж., во 1953 г. 1108 жители, во 1961 г. 1099, во 1971 г. 1079 ж., во 1981 г. 1031 ж., во 1994 г. бројката паднала на 791 жител, а во 2002 г. на 719 жители, секако поради силната емиграција. Во 2015 г. во Слечке живеат околу 730 жители.

Низ селото тече река Јасички Дол која се влива во Црна Река, кај село Граиште. Слечке секогаш била населба од развиен карактер со многубројни домаќинства и жители. Во селото има и споменик на паднатите борци во НОБ. Во Слечке има основно училиште до V одделение, подрачно училиште на ООУ „Гоце Делчев“–Демир Хисар, потоа дом на култура и уредено сред село со плоштад наречен „Цар Самоил“.

Верски празник или селска слава е Мала Богородица (21.09), а куќни слави се: Св. Никола, Пречиста, Митровден, Петковден, Иванден и други.

Во 1946 година во Слечче имало 3000 овци и 3500 кози, за да се колективизација речиси сите се поништат. Во педесеттите и шеесеттите години на 20-ти век во селото имало Основно училиште, дом на култура, 2 ковачи и колари, 2 терзии, 2 дограмазии, 1 бербер, 1 бакал, 2 млина, 2 воденици, 2 меанзии, а покасно и 2 бифеа, од кое едно работело и како ноќен клуб. Од сточниот фонд имало над 100 крави, 200 кози, над 200 овци, стотина коњи и магариња. Селото електрична енергија добива во 1961 година, водовод во 1980 г. а асфалтен пат во 1974 година.

Денес, во селото работи основно петгодишно училиште. Има дом на култура, интернет клуб, 3 продавници со прехранбени артикли, една кафеана („Горна куќа“), една фабрика за балетанки („Гришко“, руска инфестиција), 2 авто транс превозника со камиони и неколку фарми со крави и друг сточен фонд, живина и сандуци со пчели.

Од селото има над 150 домаќинства или околу 600 лица иселено низ градовите

во РМ, во Битола, Скопје, Демир Хисар, Прилеп, Велес и други градови. Во Слечче има и доселеници од Лесково, Боиште и други горно демирхисарски села. Во странство има над 200 лица, и тоа во Австралија, Германија, Франција, САД, Србија.

Слика 133.

Гостилница „Вила Горна Куќа“

Слика 134. *Црква Св. Никола*

Црква Св. Николај Мириклиски – Чудотворец
Изградена е во 1864 година на темели од стара црква. Се наоѓа во центарот на село Слечче. Претставува еднокорабна градба со петтострана апсида, покриена со полукружен свод. Северниот и јужниот ѕид од внатрешната страна

зајакнати се со пиластри кои во горниот дел се поврзани со лакови. Сидана е со полуобработен кршен камен, додека делкан бигор употребен е на прозорите, кошињата, венцот и апсидата. Вратите се изработени од мермер во плиток релјеф. Фасадите се фугирани, а покривот е од камени плочи. Црквата поседува галерија и трем, сместени на западната страна. Според натписот на влезот на јужната страна, фрескоживописот е изработен во 1884 год. од зограф Никола Атанасович од Крушево. Црквата, тремот, галеријата, камбанаријата и гробиштата се заградени и чинат еден заеднички комплекс обграден со авлија во кој се влегува низ посебна порта, изработена од дебели дрвени штици. Црквата датира од XVII век. Црквата уште е позната како Св. Јован Богослов.

Манастир Св. Јован Крстител или Јован Претеча. – Второ име **Манастир Продром** Се смета и се пренесува на поколенијата дека за време владеењето на цар Самуил биле изградени голем број на христијански храмови (цркви и манастири) низ

Македонија. Посебно во Демихисарскиот крај каде градењето на храмовите било директно помагано со средства и од Охридската архиепископија. Манастирот претставува комплетен комплекс во Демирхисарско и пошироко, посветен на Свети Јован Претеча – што значи претходник кој се појавил пред Исус Христос и го подготвувал Исуса за натамошните дејанија.

Слика 135. *Манастир Св. Јован Претеча*

Манастирот посветен на Св. Јован Крстител, пророк и претеча се празнува на 7 јули (или на 24 јуни стар стил) празник наречен Иванден, денот на неговата смрт, празникот отсекувањето главата на Св. Јован Крстител. Во народниот живот св. Јован го има крштевањето, кумството и побратимството. Со Исуса Христа биле во роднинска врска. На 30 годишна возраст Исус Христос бил покрстен во реката Јордан од кумот св. Јован Крстител. Во чест на покрстувањето се слави празникот Водици, 19/6 јануари. На Св. Јован Крстител на 20 август според православниот календар, му била отсечена главата од страна на Римјанката Саломија, а под директна наредба на Ирод и пакосната Иродијада. Христијаните по долги години и векови на Св. Јован Крстител му подигнале храмови и го славеа неговото раѓање и погубување, како и денот на покрстувањето на Исус Христос.

Манастирот е сместен под падините на планината Илиница, неколку километри над селото Слечче, поради што се именува и со поимот Слеченски манастир. Точниот датум на осветувањето на црквата не е познат. Според една народна легенда манастирот го подигнал цар Самуил во 1010 година. По трагичната битка на Беласица во 1014 година дел од ослепените самоилови војници поминале низ Демирхисарско за Охрид. Една група од ослепените војници, по наредба на Самуиловата ќерка Косара се населила во атарот на манастирот поради што манастирот бил наречен слеченски. Самуиловите војници во чест на својот цар ридот што се наоѓа над манастирот го именувале со топонимот Самуилов рид. Но тоа е само легенда која во отсуство на пишани документи се потпираме на податоците од неа.

Првите пишани податоци за постоењето на манастирот се од 1393/94 година, кога е препишан еден триод на словенски јазик во манастирските конаци. Во втората

половина на XIV и почетокот на XV век зографисувањето на манастирот било помогнато со парични средства од кратовскиот кнез Димитар.

Манастирот Св. Јован во еден временски период прерасна во еден од најзначајните книжевни центри во Македонија со бројно монаштво, активен скрипториум, богата библиотека, во која имало ракописи кои водат потекло од XI и XII век. Книжевната дејност на слепченските книжевници добила поголема активност во XIV и XV век, а во XVI век веќе се препишувале црковни книги за потребите на христијанските храмови во цела Македонија. Од нив голем број книги и ракописи биле препишани или напишани од јеромонахот Висарион. Покрај пишувањето тој солидно ги обучил во пишувањето јеромонасите Матеј Слечански, Пахомној Слечански, Сисој и други книжевници.

Во прологот за март-август 1554 год. од Висарион е поместена најголемата и најдобра збирка на патерички раскази. Во втората половина на XVI век биле напишани 36 обемни дела кои ја збогатиле манастирската библиотека. Во втората половина на XIX век манастирот е посветен од патеписецот С.Верковиќ и архимандратот Стонин Капустин. Во втората половина на XIX век специјална комисија од рускиот институт во Цариград го посетиле манастирот и се претпоставува дека однеле голем број на ретки ракописи. Во манастирот работело манастирско училиште. Манастирот има богата историја на позната книжевна школа – Слечанска книжевна школа. Во која се предедувале и препишувале Богослужбени книги. Во значајните дела од Слечанската школа спаѓаат: „Слечанскиот апостол“ од XII век, „Слечанскиот писмовник“ од XVI век и други дела. Неговото постоење и работење се дознава од летописите, записите и натписите. Во манастирот слечански се обучиле и оспособиле да ја вршат својата професија и занает голем број на свештеници, на резбари, сликари, иконописци, архитекти кои после тоа изработиле голем број на цркви, манастири и друг вид на верски објекти. Во денешни времиња манастирот е целосно обновен и слободно може да прибере гости и тоа во поголема бројност кои отседнуваат за да творат и да си обезбедат духовно сознание и одмор во прекрасната планинска клима. Манастирот е културен споменик заштитен со закон, како непроценливо културно наследство во Република Македонија.

Покрај книжевноста во манастирот се негувал и резбарскиот занает. Манастирската црква Св. Јован Претеча, лоцирана во средината на манастирскиот двор, заградена е со манастирски конаци и други објекти. Одбележувањето на празникот Св. Јован Претеча е на 7 јули – „Иванден“ со голем народен собир. Денес, во манастирот активно делува и живее сестринство, поточно монахињи.

Сегашниот изглед на црквата е изградена во XIX век (1862 год.), по секоја веројатност од мајсторите што ја граделе селската слепченска црква Св. Никола. Во основа црквата претставува триконхална црква со наоси нартекс, покриена со две куполи подигнати на осмострани тамбури. На западната страна црквата има трем, продолжен кон југ. Црквата е сидана со делкан бигор. Манастирот е редок објект со големо историско, културно, уметничко и христијанско значење не само за жителите на РМ, ами и пошироко за целото христијанско православие во Европа.

Во манастирот се наоѓаат и моштите на Св. Кипријан Слечански. Кипријан бил монах кој повеќе години служел во манастирот Св. Јован Претеча. Во записот од Висарион е запишано дека во 17от/30от ден од месец април 1870 година, Турците го ограбиле манастирот го мачеле и го спалиле игуменот, кој три дена страдал и заминал при Христа. Се претпоставува дека монахот бил на возраст од околу 60 години. Неговите мошти се чувале во сребрено ковчеже кое се поменува во записите на Висариот. Моштите на монахот Кипријан во сребреното ковчеже долги години биле

исчезнати, за повторно се појават пред неколку години кога во дворот на манастирската црква се изведуваат градежни работи. Бојата на моштите е невообичаено темна што е најоригинален показ дека Кипријан бил мачен и жив запален. Македонската православна црква на 30.04.2017 година (237 година по неговата смрт) игуменот Кипријан Слеченски заради вербата во Христа Бога и страданијата кои ги истрпи и пострада е канонизиран за светител – Свети Маченик Кипријан.

Слика 136.

Црква Св. Јован Богослов

Црква Св. Јован Теолог или Богослов (Стара црква) – е постара градба, со потекло од XVII век е лоцирана во непосредна близина на манастирот. Во основа претставува мала еднокорабна градба, покриена со полукружен свод. Има петтострана апсида. Северниот и јужниот дел на ѕид од внатрешната страна зајакнати се со

пиластри кои образуваат полукружни ниши. Сидовите се ѕидани со кршен камен, на фасадата фугирани. Покривот е од турски (гупски) ќерамиди и камени плочи над апсидата. Подот на црквата е од поново време покриен со бетон, за 60 см. Под нивото на теренот. На западната страна, во 1981 год. имаше полуразрушен трем. Црквата има влез од западната страна на кој во засводена полукружна ниша, има фреска, со претстава на патронот на црквата св. Јован Теолог. На истата фреска, во долниот дел се наоѓа запис на кој е наведена годината на живописувањето – 1627 г. и името на монахот Герасим.

Манастир Добромирово - Св. Пресвета Богородица Балаклија или Источен Петок. Според археолошките наоѓалишта тука постоела црква од средниот век. Според легендите, манастирот Добромирово е поврзан со војсководецот Добромир на Самоиловата војска. Во неговите конаци низ вековите свој одмор наоѓале и македонските самостојни владетели Добромир Хрс и Добромир Стрез. По нивното име манастирот го добило името „Добромирово“. Денешната манастирска црква е изградена на помал дел од старите темели во 1970 година. Денес, во манастирскиот двор се подигнати два нови конака. Слава на манастирот е Источен Петок, по Велигден и Илинден. Во непосредна близина на манастирот има чешма, позната под името „Самоилова Чешма“, која кај народот е позната по нејзината лековита вода.

Слика 137. **Манастир Добромирово**

34. СЛОЕШТИЦА

Слоештица е ридска населба на 770 м.н.в., со поделелско-шумска функција. Низ населбата протекува Големача или Слоештичка Река. Географските координати на селото се: 41°15'58" N – северна географска широчина; и 21°04'39" E – источна географска должина. Селото Слоештица од градот Демир Хисар е оддалечено 18,5 км.

Атарот зафаќа простор од 21,4 км² (2077 ха, без неплодното земјиште, Види: Табела 11.) од кој на обработливо земјиште отпаѓаат 339 ха, на пасишта 226 ха, и шуми 1512 ха. Селото се граничи со: на север Базерник и Бабино, на исток со Жван и Мренога, на југ со Вирово и на запад со Плаке (Општина Охрид) и Брежани (Општина Дебарца). (Види: *Административна карта на Општина Демир Хисар*).

Официјалното име на селото е *Слоештица*, неговите етници: *слоештичанец* (м.р. ед.), *слоештичани* (м.р. мн.), *слоештичанка* (ж.р. ед.), *слоештичанки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *слоештичански пр. Слоештичански приказни*.

Слоештица (запишано во 1467/8 како Словета, Словешта) се споменува во пописниот дефтер за битолските села од 1467/8 г. Постариот изговор претставен во Слеченскиот кодик од XVI век Словешчица, па *Словешета*, *Словета* со посесивна наставка *-ја* или или *-шта*, после *-што* е добила форма *Словешта* или Словеште, а покасно дошло до проширување со наставката *-ица*. Името е хипокористик од *Слове - Словен*), *Словак - Словче* – изведено од *Слове*, XV век - првиот жител што се населил во тоа село. За првпат се среќава личното име Словен. Хидронимот *Слоештица* е создаден со супстантивизација на атрибутот на некогашната синтагматска форма *Слоештица (Река), поправо Слоештичка Река како на пр. Боишка река – Црна Река и сл. Тоа значи дека Слоештица е село кое е прибрано на Слоештичка „река“ или поконкретно: селото Слоештица го носи хидронимот Слоештица претворен во ојконим словештани - жители на Словешта, со чијшто придавки дел е образуван од личното име Словеша. Личното име *Словета* што е заложено во основата на хидронимот, е образувано од личното име *Слове*. Личното име *Слове* е добиено од личното име *Словен* 'името на сите словенски народи', а може да претставува и деминутивно форма на антропонимот *Словен*: *Слове*, *Словче*, *Словета*, *Словец*, *Слович* и сл.

Првите забележани жители во 1468 г. се: Јанко; Кобач; Цветко; Продан; Томе, син на Грдан; Јанко; Ковач (лично име); Илија, син на Грнчарот (прекар); Дујко, сиромав; Никола, син на Калуѓер; Стале, син на Белче (Белимир); Ѓоре, син на Доброслав; Дујко, син на Слове (деминутивно од Словен); Димче, син на Грбавец; Данчо, син на вдовица Дафина; Никола син на Грнчарот; Белин; Арбанас (запишани надвор од дефтерот); Дојчин; Димитри, син на Куманче (?); Тодор, ткајач, Сесеи, ткајач; поп Богослов; Дујко Пелетрин (или Б'лгарин); Тодор, син на Стариот (лично име); Гон; Павле; Гон; Стамат; Дедие. Вкупно 15 семејства, 1 неженет, и 1 вдовица, или вкупно 16, изразено во жители 80 лица.

Приход со испенцero: 610. Сееле пченица, 'рж, јачмен, лен, коноп, имале ушур од лозје. Сето тоа го собирале арачлии (даночници), со припомош на зимиите и селските полјаци. Давале данок и закожурци, Имале данок и за воденици, што значи во селото имало и воденичари. Во 1568 год. селото имало 12 семејства, 4 неженети и 1 вдовица или изразено во бројка 68 жители. Данокот си го плаќале според одредените прописи: за пченица, 'рж, јачмен, овес, а со појавата на занаетството плаќале занаетчиите за производот. Биле:

кумурции (јагленари), ковачи, сидари, варции, терзии, покрај тоа што ја обработувале земјата.

Во 1900 г. Слоештица имала 650 жители, во 1914 г. 723 ж., во 1925 г. 660 ж., во 1931 г. 801 жител. По Втората светска војна, во 1948 г. 878 ж., за да потоа започне процесот на намалување на населението, во 1953 г. на 841 ж., во 1961 г. на 746 ж., во 1971 г. 620 ж., во 1981 г. 535 ж., во 1994 г. 299 ж. и во 2002 година се намалил на 221 жител. Во 2015 г. во Слоештица има 180 жители. Во летниот период од годината бројот на население се зголемува на 400 жители.

Слика 138.

Споменик на паднатите борци од НОБ

Слоештичани се добри обработувачи на земјата и изработувачи на алати, посатки и др. производи од дрво.

Во 1981 г. имаше 180 куќи – домаќинства. Куќите се претежно сидани од кршен камен, покриени со ќерамиди (порано со камени плочи). За зидање, покрај камен се употребувал и керпич – непечена тула. Во селото, од скоро е затворено училиштето, а деца од селото предметна настава следат во ООУ „Браќа Миладиновци“ во Жван. Во селото има споменик на паднатите борци од НОБ. До скоро во селото работеше продавница, здравствена амбуланта, две/три фарми. Сепак, во селото има помал број крави, овци, кози, живина и сандаци со пчели.

Слика 139. *Поранешното училиште*

Од неодамна над селото е изграден ресторан „На валајци“, кој подготвува национални специјалитети и поради тоа е посетен од многу гости.

Слика 140. *Ресторан „На валајци“*

Слика 141. *Стара селска куќа со тутун*

Селото е карактеристично по многубројните помошни објекти – фурни и др. Најголем број од жителите се иселени во Битола, Скопје, Демир Хисар и други градови во РМ, а од странство, најмногу ги има во САД, Австралија, Германија, Франција и други држави. Селото има три цркви и два манастири: Св. Успение на Пресвета Богородица, Св. Атанас и Св. Никола, а манастири се Св. Ѓорѓи и Св. Никола или Топлички манастир (опишан во прегледот за село Бабино).

Христијански празник на селото е Успение на Пресвета Богородица или Голема Богородица (28.08). Повеќе години во Слоештица се организира Културно лето за Голема Богородица, „Славење на Пирејот“. Манифестација во чест на Петре М. Андреевски, поет, романиер, раскажувач и драмски автор

Во близина на Слоештица работи и каменолом, кој е работна организација на Рудник „Железник“. Рудникот дроби четири фракции на крупен и ситен камен за тампонирање на патишта.

Слика 142. *Каменолом*

Слика 143. *Црква Св. Богородица*

Црква Успение на Пресвета Богородица. – претставува поголема еднокорабна градба со прекршен свод со двојни затеги. Според натписот на јужниот ѕид изградена е во 1908 год. од мајстор Марко Трајанов (Трано) од село Мало Илино. Сидана е со кршен камен, но има употребено и делкан бигор од венецот и апсидата. Мајсторот ставил делкан мермер на прозорците. Фасадните ѕидови на црквата се фуѓирани. Покривот е од герамиди и лим на апсидата. На западната страна има понова камбанарија со квадратна основица и три ката, покриена со лим. Според натписот над влезот на западната страна, црквата била живописана во 1924 – 1925 год. од зографите Николов и синовите Јаким и Теодосие од село Лазарополе.

Слика 144. *Црквата Св. Атанас*

Црква Св. Атанасиј Велики. – претставува еднокорабна градба со голема полукружна апсида и кружен свод. Сидана е со кршен камен. Фасадите се фуѓирани и варосани., а покривот е од ќерамиди и камени плочи над апсидата. Западниот ѕид на црквата бил обновен. На западната страна има дограден трем кој од надворешната страна кај влезот има вградена мермерна плоча 60 x 120 см со постар релјеф и текст. Според остатоците на постариот слој фрескоживопис во конхата на апсидата, црквата потекнува од поствизантискиот период, а во XIX век бил презографисана и општо обновена. Во дворот на црквата се селските гробишта.

Во подножјето на Плакенска Планина се наоѓаат црквата **Св. Никола** и **Манастир Св. Ѓорѓи**.

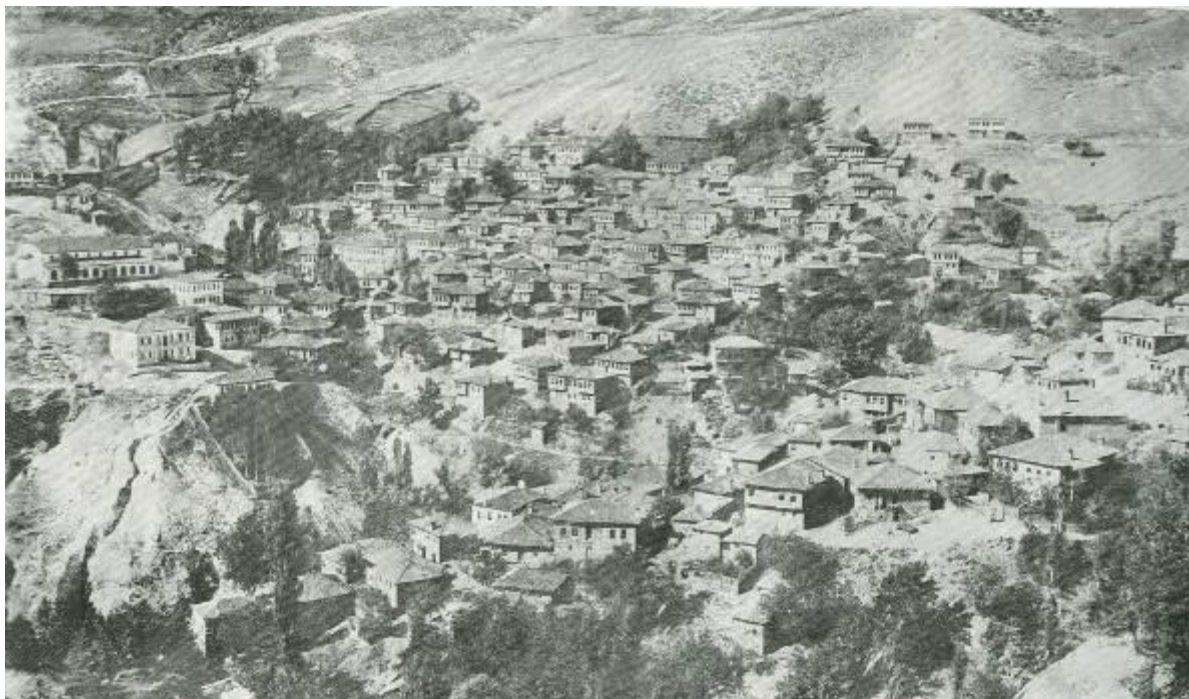

Слика 145. *Црква Св. Никола* Слика 146. *Манастир Св. Ѓорѓи*

35. СМИЛЕВО

Смилево е ридско – планинска населба која се протега од 880 до 960 метри н.в. Денес, има над 50 населени куќи, а во 1900 г. нивниот број бил над 400 населени куќи. Селот е лоцирани во дол и на неколку околни тумбиња, обвиткани со дабова шума. Географските координати на селото се: 41°09'18" N – северна географска широчина; и 21°06'40" E – источна географска должина.

Атарот на селото зафаќа 16,6 км² (1619 ха). Од атарот, шумите завземаат површина од 1.402 ха, пасишта 113 ха., додека 104 ха отпаѓаат на обработливо земјиште. Смилево се граничи со: Боиште на север, Обедник на исток, Метимир и Гопеш (двете во Општина Битола) и Сопотско (Општина Ресен), на југ, и на запад селата Златари и Кривени (Општина Ресен). Од Демир Хисар е оддалечено 15 км.

Слика 147. *Смилево пред Илинденското востание*

Официјалното име на селото е *Смилево*, неговите етници: *смилевец* (м.р. ед.), *смилевци* (м.р. мн.), *смилевка* (ж.р. ед.), *смилевки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *смилевски пр. Смилевски конгрес*

Смилево е сместено на крајниот јужен дел на територијата на Општината Демир Хисар, оддалечено 10 км од магистралниот пат Битола – Демир Хисар, и има специфична географска положба, на ридско-планинско село, опколено со планински релјеф, обвиткано во дабова шума, лоцирано на неколку тумбина во стрмната долина на Смилевска Река.

Селото за првпат е регистрирано во опширните пописни турски дефтери во XV век.¹⁰⁷, а во турскиот опширен пописен дефтер за Битолската нахија од 1568 г. исто така е регистрирано со истото име во пописните дефтери. Во 1568 г. Смилево имало 55 семејства 1 вдовица и 3 неженети или вкупно 281 жител. Атарот на селото е планински со мал број на ливади и ниви кои се користеле, главно, за засадување на градинарски

¹⁰⁷ Соколовски, 1973, 146, 231

култури, та поради слабите даночни обврски селото било вброено во слабо економски населби, поради што во 1608 година целото село било задолжено со само 1300 акчи од вакафот на Ахмет-паша од Битола¹⁰⁸.

Слика 148. *Панорама на Смилево*

Смилево е регистрирано во општинските турски дефтери.¹⁰⁹ Името е заведено и во Слечанскиот кодик од XVI век. Во списокот на селата и лицата од Демирхисарската нахија, направен во 1742 г. е регистрирано село *Смилево*.¹¹⁰ Кај Веркович е регистрирано со обликот *Смилево*¹¹¹. Бранкоф го забележал со формата *Смолево*.¹¹²

Ојконимот *Смилево* е елиптично име со посесивно значење. Настанато е од личното име *Смиле* изведено од Смилјан, Смил, XV век, со посесивниот придавски суфикс - во и се добило од двокомпонентно *Смиле+во село на Смиле*. Официјалното име за селото е *Смилево*, изведено од деминутивната форма на антропонимот *Смилјан* – *Смиле*. Од Смилјан се изведени деминутивите: *Смилко*, *Смилчо*, *Смиљ*, *Смиљко*, *Смиљо* и сл. Смилево е село на првиот жител на Смиле, што значи ова село е на *Смиле*. *Смилјан* е фитонимско име изведено од *Смил* – од името на растението смил XV век. Тоа значи дека ојконимот Смилево има фитонимско потекло. Личното име *Смил* и неговите деривати се многу фреквентни во балканските словенски јазици: *Смил*,

¹⁰⁸ **Акче** била сребрена турска монета која почнала да се кове уште за време на султанот Орхан (1326 – 1359). На акчето бил втиснат ликот на султанот. Се ковала во XV I XVI век во Кратово и Скопје. Акчињата биле вредна монета., што многу тешко можеле селаните да ја заработат.

Бистра. Цветкова *Село Смилево Битоласко в национално - револуционерното движение*, Софија, 1-79. 8

¹⁰⁹ Матковски, 1979, 89

¹¹⁰ Матковски, 1980, 8

¹¹¹ Веркович 1889, 301

¹¹² Бранкоф 1905, 168

Смилан, Смилен, Смилко, Смило, Смилчо, Смиљ, Смиљак, Смиљко и др.¹¹³ Селото Смилево се среќава и во наредните пописни турски дефтери и обврските на селаните кон државата и тимарите.

Првите забележани жители во 1457/8 г. биле: Јандре, син на Димитри; Братко, негов брат; поп Мирко; Никша, стар; Јорго, син на Никша; Тодор, син на Илија; Гин, син на Герг; Димитри, син на Кожуварот; Алекса, негов брат Ненче, негов брат; Гон, стар; Милош, син на Гон; Витан, син на Дабижив; Гоне, негов брат; Стајо, Алекса; Нене, негов брат; Димитри Ковач, Никола Ковач, Милош Ковач; Рајко Ковач; Лазор Ковач; Брајан, син на Мелко; поп Никола, негов брат; Петко, син на Мирко; Рајо, син на Раде; Стоја, негов брат; Раде, син на Стариот; Станиша, син на Калуѓер; Никола, негов брат; Сиве, стар; Доброслав стар; Петко, син на Сопоште; Пројко Раденко (или Радојко), Дујо, негов брат; Лумбар (или Ламбор), син на Петре; Никола, брат на Томче; Смиљан, негов брат; Прогон, стар; Ѓорго, син на Прогон; поп Петре; Новак сиромав; Димитри, син на Тоде; Мано, брат на Раде; Драле Ковач; Ѓурко, син на Петре; Гон, син на Влаше; Димитри, син на Ѓоре; Андреја, Велјан (?), Радослав, брат на Никола; Јанко, син Софин (Софа – мајка на Јанко); Добре, негов брат; Пејо, син на Голуб; вдовица Мара; Јано, син на Оглав. Селото имало 55 семејства, 3 неженети и 1 вдовица или вкупно 280 жители¹¹⁴. Турската власт селото го задолжила со следниве даноци. Данок за 50 товари пченица 800 (акчиња, турски сребрени пари); 2. Данок за воденици: 30 (акчиња), данок за бостан 28 (акчиња); данок – испенце 1412. Или вкупно целото село плаќало: 2279 акчиња¹¹⁵ Испенче бил данок што го плаќале сите работоспособни христијани. Вдовиците што биле бедни плаќале само 6 акчиња; додека имашливите и способните плаќале по 25 акчиња на член; сиромасите не го плаќале данокот – испенце. Акчето била сребрена турска монета која почнала да се кове уште за време на султанот Орхан (1326 – 1359) Кованици на такви пари (акчиња) имало во Скопје, Кратово и др. места во Македонија. На акчето бил втиснат ликот на султанот.

Од пописот од 1468 г. дознаваме дека во Смилево живееле околу 300 жители (тоа значи дека постоело и пред доаѓањето на Турците), имало христијански храм (три попа), еден манастир, (најверојатно посветен на апостолите св. Петар и св. Павле), воденици, ковачници (6 ковачи), козувар (1) и други занаетчиски дуќани кои го опслужувале дури и народот од околните рурални населби.

Смилево е единствено мијачко село во Демирхисарско. Населено е со Мијаци, доселени кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век. Кога дошле во просторот на денешниот атар на Смилево, веќе имало населба населена од Брсјаци. Тоа место се нарекувало како Старо Смиелво. Новата населба населена со новодојдените се викала Ново Смилево. Нешто покасно поради чести зулуми и грабежи, населението од Старо Смилево се преселило во Ново Смилево.

Смилевци во почетокот се занимавале со сточарство, но нешто покасно (крајот на XVI, а особено од XVIII век) биле познати и по одењето на печалба, и тоа во тајфи – групи од по неколку лица, и оделе не само во големите градови низ Османското Царство, и тоа во големите градови (Истанбул, Смирна, Едрење и др.) а некои тајфи дури стигнале и во Техеран (денешен Иран). Трети тајфи останувале да градат куќи низ

¹¹³ Грковиќ 1977, 181

¹¹⁴ Бројната состојба на жителите се добива кога бројката од семејствата се множи со 5 (5 члена) и се додаваат вдовиците кои се множат со четири (4 члено семејство без сопругот) и неженетите како единка.

¹¹⁵ Турски документи за историјата на македонскиот народ. Опширни пописни дефтери од XV век, II, Скопје, 1973, стр/ 231.

Македонија, Бугарија, Србија, Албанија, Грција и Романија. Најчести занимања им било сидарството, биле познати мајстори, но биле и бојации, дограмации, но и физички работници по железнички пруги и фабрики, а биле и ресторани и бифеции. Бројот на печалбари во текот на годината се искачувал и до 300 лица. По Илинденското востание а особено Балканските војни и Првата светска војна, смилевци самостојно, но и во тајфи заминале на печалба и во далечните континенти Америка и Австралија.

Смилево е познато по Илинденското востание 1903 г. Имено, тука од 02. до 07 мај 1903 година се одржал Смилевскиот конгрес на кој е решено да се крене Илинденското востание. За време на востанието селото било ослободено и прогласило своја слободна територија. Овде е роден најпознатиот македонски револуционер Дамјан Груев (1871-1906).

Целата околина на селото - смилевската област е богата со бистра планинска вода – извори и чешми, густа шума со длабоки сенки и разновидна шумска и тревна вегетација, ситен и крупен дивеч и птици. Селото има полјоделско-шумарски карактер, но и занаетчиски карактер – населението се занимава сидање на куќи, со преработка на кожа и волна, со преработка и продажба на огревно дрво и горено, дрво - наречено кумур. Смилевци се познати и по квалитетниот кумур. Неколкумина се прекарнуваат со апелативот на занаетот „ковач“ кое и во денешни времиња постои тоа презиме (Ковачевци). Покрај тоа селаните ја обработува и така малку плодната земја, одгледува житни растенија и зеленчук. Исто така селаните одгледува и домашни животни, а некои се активни пчелари.

Во текот на XIX и почетокот на XX век во Смилево секоја сабота се одржувал пазар – купопродажба на житни растенија, зеленчукови и др. вид на производи. Како што претходно спомнавме смилевци најповеќе се занимавале со градежништво, но и со кумурциство, караванциство и сточарство. Смилевци биле познати како одлични мајстори во сидарството со камен за градење – сидање, малтерисување, молерисување и покривање на куќи. Познато е дека биле ангажирани како сидарски мајстори и при градба на други објекти: цркви, камбанарии, чешми, мостови, дуќани, безистени, училишта, саат кули, амами, шадрвани, сараи, касарни, турбиња, џамии и др. Поради тоа во селото се среќаваат најубави зданија на типични македонски куќи од камен градени на два, три и повеќе спратови, со многу прозорци, балкон, трем и сл. Камени куќи од траен карактер. *Со векови мнозинството мажи смилевци биле сидари.* Од мајсторството - сидањето куќи смилевци добро заработувале.

Куќите се градени од различен градежен материјал, а најмногу од камен. Повеќето објекти се нови или постарите куќи - обновени. Секоја понова куќа е градена на приземје и кат, со чардак или балкон. Чардаците се правени преку целата предна страна на куќата. Селото има водовод уште од 30 год. на XX век. Порано, во турскиот период во секое маало имало по една чешма, а над неа на стотина метра имало и резервоар за водата. Нешто покасно, смилевци своите куќи ги граделе и со приклучоци за вода, одвод, како и со тоалет.

Интересно е да се напомене, дека смилевските мајстори зборувале меѓу себе при градењето куќи на нивен смилевски таен јазик. Никој смилевец не смеел да го открие мајсторскиот таен говор пред други жители од соседните и другите села. Тоа го правеле за да ги кријат своите сидарски тајни од останатите луѓе. Исто така, познато е дека смилевци ги изградиле сите куќи во селото, но и чешмите, црквите, мостовите и училиштето.

Основното училиште е изградено во 1928 г. (а дотогаш наставата се изведувала во селската црква). Бројот на ученици во учебната 1928/29 г. бил 104, за да веднаш по ослободувањето бројот се зголемил на 195 ученици. Како резултат на емиграција, бројот на ученици во ООУ „Даме Груев“ е значително намален. Основното училиштето има едно подрачно училиште до V одделение во село Обедник.

Слика 149. *ООУ „Даме Груев“*

Денес, во Смилево покрај училиште, има земјоделска задруга, месна зедница, продавници за колонијални стоки, меана, неколку зидаро – тесари, еден авто шлепар–превозник и др.

Слика 150. *Дамјан Грујев (1871-1906)*

Во Смилево подигнат е Спомен парк во чест на војводата, организаторот и водачот на Илинденското востание Дамјан Груев, како и Меморијален музеј на Смилевскиот конгрес (2-7 мај 1903), и Смилево во НОБ (отворен во 2003), потоа споменик на паднати Илинденци и споменик на паднатите борци во НОБ.

Во Смилево во текот на годината се одржуваат неколку манифестации: Денови на Смилевскиот конгрес (2-7 мај), со полагање цвеќе на споменичните обејжја, историски час, изложба, промоција, меморијален или друг перформанс, потоа „Петровден“ (12-13 јули) – одбелжување на верскиот празник Св. Петар и Павле со голем народен собир во Манастирот „Св. Петар“, и Илинден во Смилево (2.август) со Културно - уметничка програма, марш по врвиците на Смилевските илинденци, востанички ручек и Панихида за Даме Груев (23.декември).

Слика 151. *Меморијален музеј (2003)*

Слика 152. *Споменици Илинден и НОБ*

Од селото Смилево има голема емиграција во странство и градовите на РМ. Во Бугарија, конкретно во Софија има цела област со смилевци именувана „Смилевска падина“, во Битола исто така има „Смилевски баир“ – место каде граделе смилевците куќи за себе, помагајќи се еден со друг.

Во 1900 година Смилево имало 2270 жители, во 1914 г. 941 ж., во 1925 г. 750 ж., во 1931 г. 846 ж. По Втората светска војна, во 1948 г. имало 1341 ж., во 1953 г. 1339 ж., во 1961 г. во Смилево имало 1.158 жители, во 1971 г. сенамалил на 732 ж., во 1981 г. на 689 ж., додека во 1994 год. бројот се намалил на 384 жители, во 2002 г. на 321 жители. Во 2015 година бројот на жители изнесува над 250 жители, сите Македонци.

Смилево е поврзано со асфалтен пат од главната сообраќајница Битола – Демир Хисар. Смилево од Битола е оддалечено 33 км. додека од Демир Хисар 13 км. Има редовна сообраќајна врска од Смилево за Демир Хисар и Смилево за Битола. Смилевци, најмногу се иселени во Битола, но и во Скопје, како и во Австралија, Канада, САД итн.

Слика 153. Прослава на Илинден

Празник на селото е Петровден (12.07). Заштитници на Смилево и општо на смилевци се Св. Петар и Св. Павле. Било каде да одат на нив се молам да им биде патот прав, чист и среќата добра.

Селото има шест верски објекти: 5 цркви и еден манастир.

Црквата Св. Ѓорѓи, изградена 1911 година, главна селска црква и уште една **Св. Ѓорѓи** – нова гробјанска селска црква, потоа **црква Св. Димитриј**, **црква Св. Петка**, **Св. Недела**, како помали - параклиси. Во непосредна близина на селото, на границата на атарот е **манастирот Св. Петар и Павле (Смилевски манастир)**.

Црквата Св. Ѓорѓи, изградена во 1911 год., една година пред завршувањето на Отоманското пет вековно ропство. Црквата е прилично голема и во основа претставува трикорабна градба со полукружен дрвен централен свод и архитравно покриени странични бродови. Има петгострана апсида со слепи аркади од надворешната страна. Црквата има три влеза и големи пространи прозорци, поставени во два реда на северниот и на јужниот ѕид. Сидовите се од кршен камен, на фасада обработени со фугирање. Покривот е решен на две води и од ќерамиди (по секоја веројатност препокриен, прво бил со плочи). Отворите, венецот и апсидата изработени се од делкан камен. Во внатрешноста црквата има галерија.

Слика 154. Црква Св. Ѓорѓи

Слика 155. Манастир Св. Петар и Св. Павле

Манастир Св. Петар и Св. Павле (Смилевски манастир) оддалечен е од селото околу 6 км. Новата манастирска црква е изградна во 1983/4 година и тоа врз стари темели на црква која била изградена

во средината на XIX век, и која по смртта

на егуменот Петар подолго време била препуштена на забот на времето и станала руина. Денес, манастирската црква е еднокорабна градба со простран наос, иконографисан, со камбанарија. Манастирот е добро уреден и претставува манастирски комплекс од црква, конаци и други помошни простории. Во него престојувале калуѓери кои го обработувале манастирскиот имот. Манастирот располагал со шума, пасишта, мало обработливо земјиште и ситна стока – кози и овци. Во манастирдските конаци останувале подолго време деца и мажи алипни (дементи) во умот кои по извесно време им се разбиструвала главата, се разбира од чистиот воздух, бистрата вода, од третманот на знајни и умни личности.

Слика 156-159. Црква Св. Ѓорѓи, Св. Димитриј, Св. Петка и Св. Недела

36. СОПОТНИЦА

Сопотница е поголема рамничарска населба која се наоѓа на 670 метри надморска височина. Географските координати на селото се: 41°17'40" N – северна географска широчина; и 21°09'18" E – источна географска должина. Атарот зафаќа простор од 17,6 км² (2077 ха, без неплодното земјиште). Од него на обработлива површина отпаѓа 482 ха, а на пасишта 289 ха, 850 ха шуми. Населбата е со поледелски и шумски карактер. Сопотница се граничи со девет села, и тоа: на север со Брезово и Радово, на исток со Суво Грло, Ново Село и Прибилци, на југ со Слечче и Мренога, и на запад со Жван и Доленци. Сопотница од Демир Хисар е оддалечена 10,5 км.

Сопотница спаѓа во ред на најразвиените и најмногубројните по жители населби во Демихисарскиот крај. Секогаш бил центар на случувања, на истакнати борци во Илинденскиот период, на учесници во Балканските војни и во Првата и Втората светска војна.

Официјалното име на селото е *Сопотница*, неговите етници: *сопотничанец*, (м.р. ед.), *сопотничани*, (м.р. мн.), *сопотничанка* (ж.р. ед.), *сопотничанки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *сопотнички пр*. *Сопотнички ниви*; додека народно се именуваат: *сапотничанец*, *спотниланка*, *сопотничани*.

Слика 160. *Бели Мост на Црна Река*

Раположено на патот меѓу Битола и Кичево и во непосредна близина на Црна Река која преку целото поле минува и го наводнува. Сопотничко поле на исток и југ со Суво Грло, Ново Село, Прибилци, на запад со атарот на Жван.

Се споменува уште во XIV век во турскиот прв попис со многубројно жителство - 405 жители, во XV век се зголемува на 441 ж. Во 1900 г. Сопотница имала 560 жители, во 1914 г. 693 ж., во 1925 г. 692 ж., а во 1931 г. се зголемила на 907 жители. Сопотница била секогаш со развиено образование, трговија и сообраќај – поврзана не само со селата, туку и со градовите. Од стока во периодот помеѓу двете светски војни, во Сопотница имало 2500-3000 глави овци, 1000 глави кози, 5000 глави говеда, 300 глави коњи, 350 глави биволи, 300 свињи и 1500 броја живина претежно кокошки.¹¹⁶ Додека пак, бројот на стока во 1983 година бил: овци 900 – 1000 глави, 120 говеда, 150 коњи, 300 свињи, живина околу 15.000 броја и само 2 биволи (биволот како примитивно и ниско продуктивно говедо е исфрлен од производство).¹¹⁷

Од занаети во почетокот на XX век во населбата имало 8 ковачи, 8 кирации со коњи и коли, 12 јаглениари, 10 шивачи (терзии) и 24 воденичари со 30 мелнички камења во своите воденици, а имало и градинар, овоштари и пчелари (чии број на кошници достигнувал и до 400 пчелни друштва). Печалбарството започнало во 1874 година. Бројот на печалбари се искачил над 30 лица. Најчести занимања биле пекари, земјоделци – физички работници.¹¹⁸ Од печалбарите најбројни биле оние кои работеле во Влашко (Романија), на во Бугарија, Србија (Белград, Крагуевац, Ниш), а потоа следеле оние во Северна Америка, Австралија, Шведска и др. Бројот на печалбари бил над 20 лица.¹¹⁹

Пред Втората светска војна беа застапени најповеќе пченица, јачмен, рж, овес, пченка, грав, граор, уров, коноп, а од градинарските компири, пиперки и домати. По ослободувањето во селото беше изградена рударска населба во која беа сместени фамилиите на рударите кои работеле на рудникот за железо кој е во непосредна близина. Станбените згради беа подигнати на четири до пет ката. Неколку години по војната започнува да се одгледува сончоглед, а од 1960 година поинтензивно тутунот. Во 1983 година во Сопотница имало две самопослуги, 2 продавници, еден хотел – ресторан и едно бифе.¹²⁰

Во времето од 1955 год. некаде до 1969/70 година (без прекин) се сообраќаше воз од Сопотница до Бакарно Гумно, пренесувајќи руда, патници и друг вид на стока. Возот минуваше Сопотница – Граиште – Единаковци – Света – Бучин и кај Бакарно Гумно патниците и рудата се пренефрлуваа во друг воз од кои дел за Скопје, а дел за Битола според нивните желби и потреби за патување.

Слика 161. *Колективни станбени згради*

Возот до Сопотница, со мали прекини се обраќаше до пред дваесеттина години. Во 1964 година со редовно производство започна со работа рудникот за железна руда „Демир Хисар“ или рудник „Жван“. Во текот на секоја година се откопувани од

¹¹⁶ Сопотница (1983) „Знање – нмање – 83“ – Демир Хисар, стр. 25 (36)

¹¹⁷ Исто, ст. 26

¹¹⁸ Никола В. Димитров, Демогеографска анализа на миграционите процеси во Југозападното дел на Република Македонија, докторска дисертација, ракопис, Скопје, 2001

¹¹⁹ Сопотница, ст. 23

¹²⁰ Исто, ст.28

200.000 – 300.000 тони железна руда, производна раскриква од 1.000.000 – 1.800.000 тони и произведуван од 110.000 – 220.000 тони железен концентрат.

Рудникот Демир Хисар во својот состав имал 5 работни единици: површински коп, ТТ сепарација и транспортен систем, електромашинско одржување и градежно одржување, Геолошка служба и Општо економско одделение. Во рудникот работеле околу 200 работници и службеници. Била изградена и рудничка населба со 4 згради (160 стана), самачка зграда и ресторан за општествена исхрана.

Во 1979 година во Сопотница започнува со работа и Фабрика за производство на челични сачми за пескарее „Железник“, за челичен гранулат. Оваа фабрика била како ООЗТ на ПО „ФОС“ при СОЗТ „Металски завод - Тито“ Скопје, и била втора од овој тип во тогашна Југославија. Фабриката произведувала 4.500 тони сачми од сите гранули, кои ги пласирале во Македонија, другите републики на Југославија и во странство. Во фабриката работеле 66 работници и за сите била обезбедена општествена исхрана¹²¹.

Во Сопотница секогаш имало развиено основно образование. Се споменува дека во турскиот период имале егзархиско училиште во кое биле образовани свештеници. Некаде кон 1913 г. било отворено училиште на српски јазик. Во 1914 г., Бугарските војски отвориле училиште на бугарски јазик. Во 1918 год. било отворено основно четиригодишно училиште на српски јазик, а проширено во 1927 година. Во 1931/32 година во организација на тогашната набавно – продајна задруга која работела во селото, изградена е дрвена брана на Црна Река (вренгија), со земјен канал во должина од 6 км. Оваа брана. По војната е модернизирана со бетониран канал и опфаќа околу 300-400 ха со наводнување по нат на бразди и пумпи за наводнување¹²².

Слика 162. *Панорама на Сопотница*

Од Сопотница се иселени над 20 семејства во Демир Хисар, Битола, Скопје, но и доселени од соседните села. Бројот на иселени во странство изнесува 30, од кои Србија, Хрватска, Америка, Австралија, Канада, Германија и Шведска. Од 1950 година

¹²¹ Сопотница, стр. 28-34

¹²² Исто, ст. 17-20, 23

населбата има електрична енергија, од 1970 година водовод, и од 1974 година и асфалтен пат. Во населбата работеле 3 кафеани, 5 продавници, неколку трговски дуќани, 3 воденици, амбуланта, аптека, пошта, културен дом, културно и спортско друштво, а имало и трговско – угостителски објект, 3 живинарски фарми, 1 поголем овоштарник, 5 колективни станбени згради за рударите, железничка станица, полициска испостава и еден споменик.

Образованието во Сопотница датира од крајот на XIX век како келијно училиште. Во 1928 година била изградена нова училишта зграда, каде и денес се изведува настава. Веднаш по ослободувањето било отворено осумгодишно училиште кое се претворело во четиригодишно некаде кон 1998 год. Денес во селото работи подрачно училиште („Браќа Миладиновци“) до V одделение. Во Сопотница повеќе децении работело културно уметничко друштво, составено од фолклорна женска и машка група, кино и други секции. КУД „Стојан Поповски“ настапувало и на разни културни манифестации во Битола, Охрид, Загреб и други места. Сите подготовки и настапи ги реализирале во задружниот дом.

Во селото регистрирани се околу 20 стопански субјекти кои успешно работат, како што се: две живинарски фарми, две фарми за крави, три продавници за колонијални стоки, две меани, фризер, автоперална, „Димакс рудници“, неколку авто шпед превозници и др. Во Сопотница има амбуланта, пошта и подигнат спомерник на паднатите борци во НОБ. Населението се занимава и со градинарство, особено познато е производството на грав, тутун, пченка – царевка, но и по производство на мед и др.

Населбата е прилично развиена која во 1948 год. броело 985 жители, во 1953 г. 1070, додека во 1961 г. 1261 ж., 1971 г. 1220, во 1981 г. 1256 ж. а во 1994 г. 986 жители, а во 2002 г. 929 жители. Во 2015 г. бројот на жители се движи над 1.000 жители.

Во сегашно време, скоро 60 години претставува поделелско - рударска населба со висококатници – колективни згради. Од Сопотница има голем број граѓани со високо образование – професори - средношколски и универзитетски, лекари, судии, адвокати, инженери, научници и др. вид на професии.

Слика 163.

Училиштето во Сопотница

Денес активни работни организации се Рудник „Железник“ кој сега е каменолом во с. Слоештица.

Рудникот дроби четири фракции на крупен и ситен камен за тампонирање на патишта. Исто така, има и сачмара АД „Железник“, која изработува челичен лим и гранули.

Слика 164. *Фабрика „Железник“*

Слика 165 и 166. *Живинарска фарма* Слика 167. *Споменик од НОБ*

Празник на селото е Св. Никола летен на 2 јуни. Црквата им е посветена на Св. Николај Мираклијски – Чудотворец, а манастирот на Св. Атанасиј. – се наоѓа над селото во чиста природа.

Црква Св. Никола Мираклијски - Чудотворец – Изградена во 1874 година. Во основа претставува еднокорабна градба, покриена со полукружен свод. Има петтострана апсида. Сидана е со кршен камен и делкан бигор на венецот, прозорците и вратите. Фасадите се малтерисани и бело обоени. Покривот е од камени плочи над апсидата, додека поголемиот дел од ќерамида (првобитно со камени плочи) и двоводен истек. На источниот ѕид над апсидата и на влезниот на западниот ѕид има прозорци во форма на четворолист. Подот е од керамички плочки. На западната страна има трем. Има и висока камбанарија, со ѕвон набавен од Солун. Општо црковниот комплекс претставува велеченствена композиција на христијански храм и помошни простории. Црквата е главна за населбата и во дворот се селските гробишта.

Слика 168. *Црква Св. Никола*

Манастир Св. Атанасиј Велики или Сопотнички манастир е лоцирана над селото во пошумена и чиста природа. Црквата е подигната на темелите на постар храм. Манастирот е возобновен 2005 година а од 2015 година до него води тампониран пат.

Градбата има правоаголна основа, со полукружна апсида во нејзиниот заден дел и претставува крсто-куполен храм. Особено забележителна е осумаголната купола што се издига во среднишниот дел на покривот на црквата и над која е поставен крст. Од манастирот се протега прекрасен видик кон Средно или Сопотничко Поле, текот на Црна Река, Ставрако и пошироко. Во склоп на манастирот спаѓаат црквата, трпезаријата, чешма, уреден двор, сите градени од жителите на Сопотница и пошироко.

Слика 169. *Манастир Св. Атанасиј*

Во времето од 16.12.1996 до 30.03.2005 година Сопотница било општински центар на локална самоуправа базирана на повеќепартиски систем. **Општината Сопотница** во својот атар опфаќаше 18 населби кои претставуваа дел од поранешната Општина Демир Хисар. Тие беа населбите: Сопотница, Бабино, Базерник, Боиште,

Брезово, Велмевци, Вирово, Големо Илино, Доленци, Жван, Железнец, Зашле, Мало Илино, Мренога, Радово, Слоештица, Суво Грло и Церово со вкупна површина од 261 км², на која имаше 2.991 жител, со просечна надморска височина од 820 м. Општината имаше подрачје кое припаѓаше на Горното сливно подрачје на Црна Река, која всушност извира на овој простор. По долината на Црна Река се протега нејзината алувијална рамнина, а над неа просторот се издига до сртовите на околните планини Плаќенска и Љубен. Преку неа води главниот пат од Демир Хисар за Кичево, а од источниот дел беше поврзана со асфалтен пат со Општината Крушево.

Територијата на општината заземала површина од: 261 км² и се вбројуваше во средно големите општини во Републиката (РМ беше територијално изделена на 124 општини). Просечната густина на населението изнесуваше 11,4 жители на 1 км². Во 1994 г. во општината Сопотница имало 2.991 жител и 1.092 домаќинства. Во општината живееше исклучиво македонско население.

Општината Сопотница располагаше: со 4.322 ха (18%) обработливо земјиште, со 7.677 ха пасишта (или 32,2%) и со 16.818 шумска површина или 49,7%. Карактеристично за регионот на општината Сопотница се поволните климатски услови што овозможува успевање на раноградинарски култури, полјоделството и сточарството. Најмногу жителите од населението се занимавало со дрводелство, сточарство, а помалку со поледелство. Така, во ридско-планинските подрачја, на наведените села постојат добри услови за развој на сточарството и шумското стопанство.

Во наведениот период во општината успешно работеше фабриката за сточна храна во с. Доленци, фабриката за сачми и живинарската фарма за кокошки сместени во Сопотница. Во времето од осум години се управуваше со Општински совет и градоначалник. Градоначалници на Општина Сопотница биле: Петар Бубаковски и Ацо Деловски.

Во осумгодишното постоење на општина Сопотница беа асфалтирани извесни патишта од локален карактер, а во сачмарата се вработи одреден млад кадар. Општината водеше грижа за згрижување на социјално загрозените семејства, успешно беше извршен премер и средено катастарски општинското подрачје, кое после целосното фузирање со Општина Демир Хисар општествено-политичкиот, партискиот, стопанскиот и образовно-културниот живот продолжи успешно да работи. Најважно беше што сообраќајните врски со најоддалечените села се оспособија непречено да функционираат. Сопотница и во поранешните времиња била општински центар и тоа: Веднаш по Балканските војни беше општина, па 1924 год. одредена општина и во 1948 година исто така претставуваше општина за поблиските рурални населби.

37. СТРУГОВО

Стругово се наоѓа на 710 м.н.в. Географските координати на селото се: 41°11'58" N – северна географска широчина; и 21°10'53" E – источна географска должина. Селото има прилично голем атар што зафаќа простор од 16,7 км² (1611 ха, без неплодното земјиште). На него шумите заземаат површина од 1000 ха, на пасишта отпаѓаат 224 ха, на обработливото земјиште зафаќа простор од 387 ха.

Стругово се граничи со: Лесково, Слечче и Демир Хисар на север, Кутретино и Загориче на исток, Обедник на југ, и Боиште на исток.

Стругово е рамничарско село со претежно нови куќи, изградени во нов стил. Селото се наоѓа во јужниот дел на Општината Демир Хисар, на оддалеченост на околу 4 км од општинскиот центар.

Официјалното име на селото е *Стругово*, неговите етници *струговец* (м.р. ед.), *струговци* (м.р. мн.), *струговка* (ж.р. ед.), *струговки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *струговски пр. Струговски манастир*.

Името Стругово потекнува од стсл. збор „строгал“ што означувало „*нешто што тече, поток, река*“, а потекнува и од корен „стру“ – што значи „*тече, струење на вода, истечна вода, река*“ Хидрографскиот апелатив струго е општословенска лексема, според рускиот збор *струга* – длабоко место, локва, *баричка* што останува до летниот период пред пресушување на рекичката: стсл. *струго* „*речно корито*“, „*ракав на река*“. Според византиските извори, името е преземено од старото хидронимско име што било со значење „*потоци*“, „*река*“. Со хиронимот *Стругово* се означувало „*оваа река, овој поток, оваа баричка што останала по поројни дождови*“ или најблиску „*нешто што тече, - река или поток*“. И покрај тоа што се појавуваат повеќе значења на поимот струго, сепак останува да запишиме дека означува „*течење на вода, поток, река*“. Хидронимот *струго-во* („*оваа река, поток или кај оваа вода таму е селото*“), *струг-ова* – стсл. „*на оваа река е селото*“, „*овој поток е селото*“, „*ракав на река*“¹²³. Во 1580 година Стругово е запишано во византиските извори и во Слеччанскиот кодик од XVI век. Стругово е службено име. Жителите на селото се именуваат: м. р.: струговец, ж.р. струговка, мн. струговци и ж. р. струговки. Колојквијално – народно: стругојц, струговка – струговци, ктетикот струговски.

Според пописниот дефтери од 1468 г. првите запишани жители на с. Стругово биле Стајко, син на Ѓорго¹²⁴; Петко, син на Ѓорго; Андреја, син на Ѓорго; Станиша, син на Ѓорго; Пејо син на Никола. Пејо, син на Ѓурица; вдовица Ѓура; Попот, син на Владе; Спасе син на поп; Новак, сиромав; Димитри, син на В’лкашин; Илија, син на Петре; Ѓорго, син на поп; Нако, син на Радослав; Стајко, сиромав; Димитри, син на Јанко; Петко место Раде; Тале, сиромав; Пејо, брат на Тоде; Манко, син на Раде; Димитри, син на Ѓорго; вдовица, жена на Петре; Димитри, син на Ѓорго; Петко, место Димитри; Миле, Станиша; Дујко, син на Стајко; Јаков, син на поп; Данко, син на Радослав; Пејо, син на Дапко; Пејо, син на Дујко; Михо, син на Петре; Димитри, син на Јано; Стајко, син на Петко. Имало семејства: 30, неженети: 1 вдовици: 1: вкупно 33. Вк.: 155 жители сите со христијанска вероисповест и со главатар – кмет.

Стругово било хаса¹²⁵ на одреден Турчин на кого името не му е запишано. После станало чифлик на некој си бег Азап кој имал изградено кула во селото. Во други дефтери селото било именувано и како **Истругова**. Селото припаѓало во Битолската нахија и запишано е за првпат во *Опишен пописен дефтер бр. 993 и 988 од 1468 година (стр. 208, 209, лист бр. 54 и 55)*. Селаните плаќале 9.910 акчиња во една година порез годишно. Најмногу плаќале дури 900 акчиња за садење коноп, 70 за улишта, 60 за бостан, 10 за свадбарина, 30 за нијабет (данок – глоба што било

¹²³ Љ. Станковска Македонска ојконимија, кн. Втора, Скопје, 1995,2197 стр

¹²⁴ Тогаш немале презимиња на –ски или –ов (Стојановски), ами се велело Петре син на Иван.(Презимето се споменува од 1850 година.)

¹²⁵ **Хасса** (арап. Hassa) Назив на имот што му припаѓал на на феудалниот господар. Овој имот обично се состоел од овошни градини, ливади, лозја, бавчи, евентуално и некоја нива. Имотот спахијата или го обработувал сам, односно неговото семејство или, пак, го давал на други да му го обработуваат.

одредено од кадиите во Битола за сторено кривично дело – бунење, напад на муслиман и др.) и 2.500 испенце. (секој христијанин плаќал испенце). Во првиот пописен дефтер се споменува дека во селото имало и поп и син на поп – факт дека христијанството им било развиено и дека имале и црква и манастир. Поп имале развиените и многубројни села. Другите села немале можност и одобрение за поп. И покрај големите притисоци до турската власт струговци не се откажале од својата вера Христова. Во 1568 г. с. Стругово имало 20 семејства и 11 неженети, а тоа значи дека се намалил бројот на жителите на 111. Во 1671 г. селото броело дури и 220 жители, додека во 1860 г., поради одење на печалба на млади во Истанбул, Софија, Измир, а некои дури и во Техеран, било намалено на 184 жители.

Во 1900 г. Стругово имало 320 ж., во 1914 г. се зголемило на 494 ж., а по Првата светска војна, во 1925 г. се намалило на 427 ж., за да во 1931 г. се зголеми на 467 жители. Стругово било секогаш развиена населба која имала административен – општински карактер. Главен носител на власта бил порано кмет, а после претседател на општинско подрачје.

По Втората светска војна, населбата го бележи следниот број на жители во 1948 г., има 645 ж., во 1953 г. 644 ж., за да во 1961 г., поради миграција село – град се намалува на 607 ж. во 1971 г., на 548 ж., во 1981 г. 535 ж., во 1994 г. 353 ж., а според податоци од пописот од 2002 г. се намалил на 286 жители. Денес, во 2015 г. Стругово има над 220 жители.

Слика 170. *Панорама на Стругово*

Селото има мешовито поледелска функција, се одгледува тутун и градинарски култури. Од сточарски фонд има овци крави, кози, коњи и сл. Секое домаќинство има трактори и други приклучни машини. Во селото работи подрачно основно училиште до V одделение, а има и колонијална продавница. Селото има дом, изграден за време на колективизацијата. Од 1951 година има електрична енергија, водовод од 1980 година а асфалтен пат од 1978 година.

Бројот на иселени домаќинства изнесува над 70 од кои најмногу се иселени во Битола, Демир Хисар, Прилеп, Охрид, Велес, а во странство, најмногу ги има во Австралија, САД, Данска, Шведска, Франција, Канада и сл. Во селото има и доселеници од Боишта и други горно демирхисарски села.

Селото има црква - храм посветен на св. Атанасиј Велики (31 јануари). Денот на селото е Атанасовден – Атанасиј Велики. Во селото има и Манастир посветен на Св. Антониј (30 јануари).

Црквата Св. Атанасиј Велики – изградена и живописана кон крајот на XIX век. Во основа претставува трикорабна црква со петтострана апсида и дрвен свод во централниот брод. Подоцна западниот дел на црквата бил струшен и продолжен, и над сводот е изградена мала купола со осмостран тамбур. Покривот е двоводен, од ќерамиди и лим над куполата. Црквата е сидана од кршен камен, и делкани камења на ќошињата, вратите и венецот. Апсидата е изработена од делкан бигор, со слепи полукружни апсиди и венец на надворешната страна. Фасадите се фугарани. Камбанаријата е на западната страна од црквата. Постарите фрескоживопис во црквата е работен од Крушевски живописци. Во дворот на црквата се селските гробишта.

Манастир Св. Антониј - Се наоѓа над селото во шумската зона и во близина на месноста Манастириште. Граден е на простор каде претходно имало стара црква – манастир. Новата црква и коначите се изградени од неодамна.

Слика 171. *Црква Св. Атанасиј Велики*

Слика 172. *Манастир Св. Антониј*

Слика 173. *Вештачка акумулација „Стругово“*

38. СУВО ГРЛО

Суво Грло е село подигнато на рамничарско - ридски терен на 710-720 м.н.в. Географските координати на селото се: 41°18'05" N – северна географска широчина; и 21°09'57" E – источна географска должина. Атарот е мал и зафаќа простор од 4,6 км² (440 ха) на него шумите заземаат површина од 241 ха, на пасишта отпаѓаат 120 ха, а 79 ха зафаќа обработливото земјиште. Селото се граничи со: Радово на север, Ракитница и Ново Село на исток, и Сопотница на југ и запад. Од Демир Хисар е оддалечено 10,8км.

Официјалното име на селото е *Суво Грло*, неговите етници *сувогрловецец* (м.р. ед.), *сувогрлци* (м.р. мн.), *сувогрлка* (ж.р. ед.), *сувогрлки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *суво грлски пр. Сувогрлоски ниви*.

Селото Суво Грло го добило името според местоположбата, било сместено на место кое личело на грло меѓу два рида и секогаш било суво. Ојконимот Сухо е елиплично име кое настанало како резултат на супстантивизацијата на атрибутот од некогашната синтагматска форма Сухо (место, поле) што одговара на теренот бидејќи селото се наоѓа на „суво неплодно место без вода ојконимот „сухи“ значи „сух“ – „сув“. Придавската форма сух е присутна во македонската топонимизација и се јавува самостојно или во спој кога придавката се употребува и како географски термин сп. Сува Гора, Сухи Дол, Сухо Грло (Суво Грло, Суви Дол – споено Суводол).

Суво Грло е древна населба која се споменува во 1468 г. со следниве жители: Богдан, син на Милош; Влајчо, син на Богдан; Герг, син на Добрин; Ѓорго, син на Петко; Петко Ковач; Димитри, син на Срајко; Јанко, син на Раде; Стојко Манко; Срале сиромав; Тодор, син на Стале; Стале, Радослав; Влајко Србин; Богослав говедар; Ѓорче, син на Раде; вдовица (жена на) Букарче. Вкупно 13 семејства, 1 неженет и 1

вдовица. Вкупна бројка од 14 семејства или 70 жители. Во 1567 г. имало 25 семејства и 11 неженети или 136 жители. Селото било тимар на Чопан, син на Мурат. Притежавал брат од пашата Секоја година учествувал во војна. Самиот како буруме.

Слика 174.

Панорама на Суво Грло

Населбата е сместена во непосредна близина на село Сопотница, лоцирана на левата страна од Црна Река. Рамничарско село со околу 20-тина куќи од понов тип. Жителите се занимаваат со поделство и сточарство. Населбата секогаш била мала.

Во 1900 година имало 55 жители, во 1914 г. 88 ж. , во 1925 г. 104 ж., во 1931 г. 120 жители. По Втората светска војна, бројот на жители постепено почнува да се намалува, во 1948 г. 157 ж., во 1953 г. 156 ж. во 1961 г. 143 ж., во 1971 г. 102 ж., во 1981 г. 62 ж., во 1994 г. 27 ж. во 2002 г. на 8 ж. и во 2015 г. на само 2 жители. Бројни жители се вработени во Демир Хисар и во Битола.

Во селото има две цркви посветена на Св. Атанасиј Велики (31.01. и 15.05.) и на Св. Успение на Прсвета Богордица (28.08). Селска слава на селото е Св. Атанасиј.

Црква Св. Атанасиј Велики. – изградена 1886 год. Во основа претставува еднокорабна градба со полукружен низок своди полукружна апсида без прозор. Сидана е со кршен камен и фугирана фасада. Покривот е двоводен, од керамида. На западната страна има трем. Од постариот живопис во црквата сочувана е само претставата на Св. Богородица во конхата на апсидата. Во дворот на црквата се селските гробишта.

Слика 175. *Црква Св. Атанасиј*

Слика 176. *Црква Св. Богородица*

39. СУВОДОЛ

Суводол е рамничарско село сместено на 670-710 м.н.в. Атарот зафаќа простор од 11,9 км² (1117 ха). На него доминираат шумите на површина од 670 ха, а на 262 ха е расположено обработливото земјиште и пасиштата зафаќаат простор од 185 ха. Географските координати на селото се: 41°12'33" N – северна географска широчина; и 21°13'23" E – источна географска должина. Суводол се граничи: на север со Демир Хисар и Вардино, на исток со Древник, на југ со Лопатица (двете од Општина Битола), и на исток со Кутретино. Од Демир Хисар е оддалечено околу 3 км.

Населбата се наоѓа на источниот дел од Општината Демир Хисар. По конфигурација е рамничарски тип на село со претежно нови куќи. Официјалното име на селото е *Суводол*, неговите етници *суводолец* (м.р. ед.), *суводолци* (м.р. мн.), *суводолка* (ж.р. ед.), *суводолки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *суводолски пр. Суводолски тутун*.

Името го добило поради местоположбата – сместено во еден сув дол. Придавската форма „сух“ е честа во македонската ојконимија и овде се јавува заедно со апелативот „дол“ како географските термини Сува Гора, Суво Грло, Суви Дол – споено Суводол и сл. Од тоа произлегува дека селото било сместено во „дол кој бил сув, без вода“, Суводол било хаса каде имало сместено и воденици на реката што минувала по долот.

Населбата Суводол се споменува уште во пописните турски дефтери од 1468 г. и од 1568 година. Во 1468 г. први жители на Суводол биле: Јован, син на В’лкота; Добре, син на Грде; Димко, син на Димитри; Панчо, син на Радул; Стајко, син на Јандре; Дапко, син на Постајко (?); Продан, син на Маѓер; Јован, син на Којко; Рајко, син на Стале; Стале, син на Рајко; Никола, син на Рајко; Стојко Пано; Никола, син на Стојко; Рале, син на Рајко; Ѓоре, син на Рале; Димитри, син на Јанко; вдовица Ивана (или Јована); вдовица Стана; вдовица Мара Којо, син на Пано; Пејо, син на Којо;

Томко, син на Бојо; Бојко, син на Пајо; Стано, син на Пајо (Бајо). Селото плаќало вкупно 2.132 акчиња годишно данок. Најмногу за пченица (480), јачмен и др. (300), Ушур од лозје (500) за бостан, за лен, санок за свињи, за воденици, за свадбарина, нијабет и испенце кое било 618 акчиња.

Така, Суходол, во 1468 г. имало со 23 семејства, 3 вдовици и 1 неженет или вкупно 128 жители. Додека во 1568 г. имало 17 семејства и 4 неженети или вкупно 89 жители. Додека во 1900 г. имало 120 жители, во 1914 г., 259 ж., во 1925 г., 153 ж., и во 1931 г. имало 208 жители.

По Втората светска војна, бројот на жители изгледа како што следува. Во 1948 г., изнесува 457 ж., во 1953 г., се зголемува на 487 ж., во 1961 г. 448 ж., во 1971 г. 478 ж., во 1981 г., 568 ж., во 1994 г. 426 ж., во 2002 г. се намали на 415 жители.

Во Суводол покрај Македонци живеат и Турци и Албанци. Така, во 1994 г. од 426 жители, 371 биле Македонци, 20 жители Турци и 18 лица Албанци. Во 2002 година населбата имала 415 жители, од кои 369 Македонци, 31 Албанец и 13 Турци. Денес, Суводол бележи мало зголемување и во 2015 година има околу 450 жители.

Селото има поделелско-шумска функција. Населението се занимава со одгледување тутун, овчарство и краварство. Во селото пред дваесеттина години имало воденица, пет продавници, фурна за леб и др. Исто така, од сточниот фонд располагало со 600 овци, 100 крави, 130 кози, десетина коњи, живина и сл. За подвлекување е тоа дека, денес сите домаќинства во селото располагаат со трактори, а има и комбајни, косачки и други земјоделски машини, како и камиони, а над 30 куќи на покривите имаат поставено сончеви колектори.

Слика 177. *Машинско и рачно садење на тутун*

Од Суводол имало и печалбари кои оделе во Романија и Америка. Бројот на иселени домаќинства изнесува над 30, од кои најголем број во Битола, Скопје, Прилеп, Охрид, а од странство во Австралија, САД, Канада, Германија, Србија, Хрватска и сл.

Во Суводол има и голем број доселеници и тоа од: Боишта, Церово, Вирово, Жван, Базерник, Брежани, Лесково, Вардино, Мало и Големо Илино, од старото село Чагор и др. Во 1958 година селото е електрифицирано, водовод има од 1966, а асфалтен пат од 1986 година.

Слика 178. *Едно од двете веитачки акумулации*

Денес, во Суводол има две продавници, две краварски фарми, една столарска работилница ДОЕЛ „Амбиент“ (работи од 1998 г.). Работилницата изработува мебел – ентериери за ресторани и домаќинства (во Демир Хисар, Битола, Скопје, Охрид,

Прилеп и др.) како и дрвени кутии за вино. Во селото има подрачно основно училиште до V одделение. Училиштето е заедничко со село Кутретино.

Над селото се наоѓа една голема соларна централа и две мали вештачки акумулации, чија вода се користи за наводнување.

Слика 179. *Нова современа куќа*

Слика 180. *Соларна централа*

Слика 181. *Столарска работилница „Амбиент“*

Во селото ги има слените верски објекти: една црква Св. Константин и Елена, еден манастир Св. Богородица и една џамија.

Селото заедно со Кутретино го слави празникот Св. Константин и Елена (03.06), додека муслиманите Бајрам и Курбан бајрам.

Црква Св. Константин и Елена – Храмот е изграден околу 1830 год. и посветен е на младиот крал Константин и неговата мајка Елена кои кои се погрижиле непречено да се шири и развива христијанската вера. Константин бил роден во Ниш на 27 февруари 214 година. Кога станал цар донесол закон, познат под името Милански едикт во 313 година со кој го забранил прогонувањето на христијаните, и им дозволил да градат храмови и да се молат во нив. Царицата Елена, мајка на Константин, според верувањето таа го открила Светиот Крст, го ширела христијанството и помагала на сиромашните и бедните. Култот кон Константин и Елена почнал да се шири во IX век, а во црковните песни е опејан како Константин Велики. Константин останал забележан како втемелувач на христијанството и основач на Цариград или Константинопол, кој подоцна од страна на Турците е преименуван во Истанбул.

Црквата во основа претставува опишан крст со тристрана апсида. Покривот е архиреавно со дрвена покривна конструкција. Фасадите се малтерисани и обоени се окер боја. На западната страна има трем. Во двородворот на црквата се селските гробишта. Црквата не е живописана. (слика за храмот има во делот за Кутретино)

Манастир Успение на Пресвета Богородица се наоѓа на просторот на археолошки локалитет на трикорабна базилика од рабнохристијанско време. Новата црква е изградена пред извесно време. Околу црквата се градат и придружни објекти.

Во Суводол има изградено и џамија која е нова градба.

Слика 182. *Манастир Св. Богородица*

Слика 183. *Џамијата во Суводол*

40. УТОВО

Утово е рамничарско село кое се наоѓа на 690 м.н.в. Географските координати на селото се: 41°10'57" N – северна географска широчина; и 21°11'38" E – источна географска должина. Селото има мал атар во обем од 2,9 км² (287 ха). На него обработливото земјиште зафаќа површина од 110 ха, на шумите отпаѓаат 162 ха, и на пасишта само 15 ха. Селото се граничи со: на север и исток со Загориче, на југ со Црнеец (Општина Битола), и на запад со село Обедник.

Селото е сместена на крајниот југоисточен дел од територијата на Општина Демир Хисар. Од градот Демир Хисар е оддалечено 6 км., додека од Битола 27 км.

Официјалното име на селото е *Утово*, неговите етници *утовец* (м.р. ед.), *утовци* (м.р. мн.), *утовка* (ж.р. ед.), *утовки* (ж.р. мн.), а ктетикот е *утовски пр. Утовски шуми*.

Првпат селото е запишано во 1900 год. (со ојконимот Јетово) со 70 жители, а во 1914 г. (со ојконимот Утово) со 94 ж., во 1925 г. Утово има 52 жители, а во 1931 г. 49 жители. По Втората светска војна, Утово ги има следниот број на жители, од 133 жители во 1948 г., па се намалил во 1953 г. на 131 ж., во 1961 г. 119 ж., во 1971 г. 98., во 1981 г. 130 ж., во 1994 г. се намало на 51 жител, а во 2002 година на 35 жители, односно во 2015 г. на 25 жители.

Селото било мезра¹²⁶ на с. Загориче. Бегот од с. Загориче ја омажил својата ќерка за Малик Исмаили, дипл. инг. на Шумарски факултет во Париз, по чин капетан. Бидејќи бегот Асан од с. Загориче не сакал да се одвои неговата ќерка, тој им го доделил земјиштето во непосредна близина на селото Загориче, на северната страна и на младиот брачен пар им помогнал да изградат кула. Некаде кон 1904 г. била изградена кулата во подножјето на ридот кој бил западно од падината. Кулата била издигната на четири катови додека на третиот кат имало на секој агол пушкарница. Селото се формирало со доселеници од селата: Крагуево, Лесково, Стругово, Прибилци, Церово, Боиште и други места.

¹²⁶ Мезра, арап. Ораница, ниви, поле што се наоѓа во близина на секое друго село и претставува составен дел на атар на разуранто или науштено село. Мезра бил подарок од другото село на одредена личност (син или зет) за да работи и да го поседува.

Во 1912 година селото е запишано како Јетово со 86 жители, а во 1914 година со 94 жители. Во 1931 година Утово пак е запишано во Струговска општина со 49 жители, додека Загориче има 118 жители. Во 1941 година Утово е регистрирано со 49 жители. Во периодот од 1936 до 1960 година на приклучокот од патот Демир Хисар – Смилево, односно на просторот каде денес се наоѓа шумското стопанство „Бигла“, утовчанецот Насте Огненовски имал ан, кој работел повеќе од дваесет години.

Слика 184. *Внатрешност на крварска фарма*

Селото има поледелска одлика – се занимава со засејување на житни растенија и засадување на зеленчукови култури, а пред се компир, грав, леќа и др. Во селото речиси секоја куќа има трактор. Тунот во ова село зафаќа голем простор во засадувањето. Низ полето течи Стара Река – речен ракав на Црна Река. Селото има плодно земјиште и добра местоположба до шумата „Старо село“.

Утово во 1961 година добива електрична енергија, водовод во 1978 г., а асфалтен пат во 1976 година. Со селото Загориче имаат заедничка црква. Од селото се иселени над 30 домаќинства, и тоа во Битола, Демир Хисар, Скопје, Крушево, а во странство во Австралија и САД.

Во близина на селото работеше и фабрика за откуп и преработка на печурки.

Слика 185 и 186. *Стари куќа на спрат и со балкон*

41. ЦЕРОВО

Церово е планинско село на 970 метри н.в. Географските координати на селото се: 41°12'59" N – северна географска широчина; и 21°05'27" E – источна географска должина. Атарот заема простор од 7,7 км² (652 ха, без неплодното земјиште) од него 264 ха се шуми, 213 ха пасишта, и 175 ха отпаѓаат на обработливото земјиште.

Церово е населба која се наоѓа на крајниот југоисточен дел на Општината Демир Хисар чиј атар се издига на сротот на Плаќенска Планина, каде што се допира со просторот на Општината Ресен. Селото се граничи со: Вирово на север, Лесково на исток, Боиште на југ и на исток со Лева Река (Општина Ресен). Село Церово од градот Демир Хисар е оддалечено 25 км.

Официјалното име на селото е *Церово*, неговите етници *церовец* (м.р. ед.), *церовци* (м.р. мн.), *церовка* (ж.р. ед.), *церовки* (ж.р.мн.), а ктетикот е *церовски пр. церовски ракотворби*.

Во основа на името *Церово* се препознава фитонимскиот апелатив *цер* „вид даб што расте на каменен терен“. Церово е образувано од фитонимот *цер* со придавскиот суфикс –ов во форма на ср.р. во македонската ојконимија формата Церово е многу присутна и фреквентна.

Церово е стара населба која се споменува во пописните дефтери од 1468 год. Првите забележани жители во с. Церово во 1467/8 г. се Михо, протугер, Ненче, син на полјак; Петко, син на Ѓорго; Милко; Божиќ; Петко; Продан; Ѓон; Петко, син на Димитри; Данче (Даоче); Леко; Васил поп; Тодор; Јандре Боин; (?); Радослав, син на попот; Петко Ковач; Богдан, син на Преспе; Петко Станче, Новак Ковач; вдовица Јована; вдовица Кала; Радослав; Бојко; Ѓурица; Васко; Милчин; Кирјак. Церовци плаќале вкупно данок 2.719 акчиња и тоа за: пченица 800, јачмен и граор – 520, данок за свињи и данок за овци, данок за лен и данок за бостан, данок за воденици, па свадбарина, и данок за нијабет (казни) 30 акчиња. Запишано е дека имало 24 семејства и 2 вдовици или изразено во бројка: 138 жители, додека во 1568 г. имало 11 семејства и 20 неженети или изразено во бројна состојба: 75 жители.

Во општите пописни дефтери е регистрирано со формата Церово - рудник¹²⁷ е фитонимско име од *цер* кое во нашата топонимија е многу фреквентно. Селото Церово е запишано во Слечанскиот кодик од XIV век.¹²⁸ Во еден судски документ од 1623 г. е, односно договор за заем е запишано дека на заемодавецот Хаџи Хусеин: „*му се должни* „*сите жители на село Церово*“. Во 1639 г. селото Церово е регистрирано во христијанските села во Битолската каза со 20 куќи. Во 1797 г. исто така е регистрирано селото Церово.¹²⁹

Во 1900 г. Церово имало 195 жители, во 1914 г. 327 ж. (максимален број жители), во 1925 г. 238 ж., во 1931 г. 255 жители. По Втората светска војна, во 1948 г. 259 ж., во 1953 г. бројот на жители се зголемил на 291 ж., во 1961 г. поради емиграција се намалил на 211 ж., во 1971 г. на 153 ж., во 1981 г. 67 ж., во 1994 г. 10 ж., и во 2002 година на само 2 жители. Во 2015 година во Церово живее само 1 жител кој привремено живее и се заминава со огледување овци и кози. Најголем дел од церовците се иселиле во градовите на РМ и во многу држави во светот.

Во селото има околу 50-тина куќи и сите се напуштени. Се сидани од кршен камен во кал, покриени со ’ржаќаница, додека некои од нив препокриени со ќерамиди. За зидање употребувале и керпич. Фасадите им се малтерисани и варосани на предната фасада на катот каде што има чардак. Карактеристично е што неколку куќи се покриени со бибер – цреп.

Генерално, поголемиот дел од селските куќи се во рушевини. Меѓутоа, и покрај тоа во селото има и нови куќи – викендици. И покрај тоа што патот до селото не е асфалтиран во летниот период од годината церовци доаѓаат и престојуваат неколку месеци во својот роден крај.

¹²⁷ Соколовски, 1971, 230

¹²⁸ Селишчев, 1933, 64

¹²⁹ Матковски, 1980,8, 108

Слика 187. *Нова куќа во Церово*

Слика 188. *Обновена чеиша*

Во селото има една црква Св. Петка и Манастир св. Илија. Селото го празнувало Илинден, и во Церово има црква – манастир посветен на пророк Св. Илија. Пророкот Илија живеел 900 год. пред Христа (роден 816 пр.хр. во местото Тесвит. Во државата владеел немир зашто царот Ахав бил многу нечесен и паган. Кога меѓу народот завладеал неморал пророкот Илија се помолил на Господа и три години дожд не заврнал и меѓу народот зафатил голем глад. Земјата испукала, изворите и реките секнале, а многу стока и луѓе изумреле. Народот се помолил на Пророк Илија и тој на Господа му се помолил па заврнал дожд. На Св. Илија многу елементи му се препишуваат од врховниот пагански бог на Словените – громовникот Перун. Илинден е аталија (строг) празник.

Црква Св. Петка се наоѓа западно од селото. Таа е мала црквичка со мали димензии сидана од камен и кал, без апсида, изградена е во поново време и врз стари темели на средновековна црква.

Црква – манастир Пророк Св. Илија, подигната 1875 год., претставува еднокорабна градба покриена со дрвен свод. Има полукружна апсида со мало прозорче. Сидана е со кршен камен, а со употреба на делкан бигор на венцот и отворите. Западната страна е малтерисана, а другите се фуигирани. Сводот е изработен од дрвени греди и плетеница. Покасно е препокриена со ќерамиди. Така, во поново време покривот е од ќерамиди и камени плочи на апсидата. Црквата има влез на западната страна на кој во полукружно засводена ниша се наоѓа претставата на св. Илија. Во внатрешноста на црквата нема жовопис. Иконите на иконостасот се од XIX век. На неколку километри од с. Церово, се наоѓа манастир посветена на Св. Проок Илија која била обновена во поново време. Порано, селото било таму лоцирано, во близина на оваа црква.

Слика 189 и 190. *Црква Св. Петка и Манастир Св. Пророк Илија*

ИСЧЕЗНАТИ СЕЛА

МУРГАШЕВО

Мургашево во пописниот дефтер од 1468 г. е заведено под името Мургашва, со два дела – две маали. Во *првиот дел* се споменуваат следните жители: Јован, син на Богдан; Никола, син на Јован; Стојко, син на Јован; Грдан, син на Јован; Миле, сиромав; Раде, брат на Михо; вдовица Зуја; вдовица Јована; Нене, син на Петко; Душман, син на Драгија; Шпрго, син на Душан; Сабе, син на Манко; Божидар, син на Ратко. Вкупно семејства 10, неженети 1, и вдовици 2, или вкупно 13 семејства со 55 жители. Жителите плаќале данок за пченица 320 акчиња (сребрени пари), за јачнеб 100, ушур од лозја – 100 акчиња, за бостан – 20, за улишта – 20, санок за свињи ш 15, данок за воденици – 10, за лен – 4, за овошје – 10, за свадбарина – 30 и испенце 312 или вкупно 941 акче.

Во *втор дел* од Мургашево се заведени следните жители: Степан, син на Стојко; Раде, син на Ѓоре; Тодор, син на Алекса; Јовко, син на Атале; Којчин, син на Ковач; Никола, син на Варсак; Пејо, син на Којчин; поп Јован; Бојко, син на Стајко; Раде, син на Стајко; Бојко, син на Рајо; Мирко, син на Стане; Петко, брат на Мирко; Дујо, син на Мано; вдовица Срајка; Ивко, сиромав; Петко, сиромав; Јанде, син на Никола; Васо (или Вачо), син на Никола; вдовица Дујка; Раде, син на Добре; Андреја, син на Тодор; Ѓон, брат на Андреја; Андреја, брат на Рајо; Доне, син на Петко; Антоние Калугер. Вкупно семејства 22, неженети: 2 и вдовици 2, или се вкупно 26 или вкупно 120 жители. Жителите плаќале данок за пченица 800 акчиња (сребрени пари), за јачмен 600, ушур од лозја 350 акчиња, за бостан 34, за улишта 20, данок за свињи 55, данок за воденици 30, за коноп 3, за лен 14, за овошје 10, за свадбарина 60 и испенце 962 или вкупно 2838 акчиња¹³⁰. Сумирано во двата дела од Мургашево имало 25 семејства во кои живееле 175 жители и вкупно плаќале 3779 акчиња.

Во 1568 год. Мургашево е напишано во дефтерите на едно место т.е. под едно име. Не се споменува данок, освен дека имало 17 фамилии, 8 неженети и 1 вдовица со вкупно 97 жители.

Во селото од секогаш имало црква, а покасно со населување на муслимани била изградена и џамија. Денес, како белег на минатите векови, остатоците на старото село Мургашево има многу малку, и тоа траги од старата црква, а џамијата е напуштена и е пред распаѓање. Мургашево во 2015 година претставува составен дел на град Демир Хисар. Селото е урбанизирано со улици и комунални објекти.

ВЛАШЦИ

Влашци били маало-Демирхисарско¹³¹ - село кое, најверојатно се наоѓало во Горни Демир Хисар на просторот помеѓу Суво Поле и село Велмевци. Било мулк на Мурат. Првите жители на селото биле: Никола, син на Мано; Радоја, син на Боѓол; поп Петре; Томко (или Думко), зет на Васил; Јован, син на Томко; Дујко, сиромав; Димитри Приезда; Миле, син на Стале; Радан, сиромав; Радослав, Србин; Раде, сиромав; Никола, син на Мануел; Крајо, брат на Добре; Миле, син на Бојко; Петко, син на Ѓорго; Божик, сиромав; Драгош Петко; Пејо, син на Драгош; Дујко, син на Черп;

¹³⁰ Испенце е данок што го плаќале христијаните во Османската Империја и тоа сите способни и тоа сите способни лица што биле регистрирани во дефтерот. Секој способен христијанин плаќал по 25 акчиња, вдовиците плаќае по 6 акчиња, додека сиромасите не плаќале

¹³¹ Во Дефтерите за Битола и Битолско во XV и XVI век, се споменува дека ова село било сместено во Демир Хисар и имало назив демирхисарско (М. Соколовски, Битола и Битолско во XV и XVI век,

Добре, син на Преспанчанецот; Раде, син на Калуѓер; вдовица Рада; Димитри, син на Тодор; Димитри, син на Мартин; Никола, син на Димитри; Музак, син на Черп; Велко, син на Черп; Стајко, говедар; Бојко, син на Драго; Пројо, син на Пејо; Миле, син на Черп, зет на Димче; Никола, син на Димитри. Семејства: 33, вдовици 1 вкупно 34 или 169 жители, додека во 1568 г. броело 192 жители. Натаму низ вековите селото не се споменува. Во 1468 г. плаќале вкупно данок: 3.788 – од нив 1200 само ушур за лозје и 825 акчиња за испенце. Се плаќало за: лен, кожурци (свилена буба), данок за свињи за за улишта, за бостан и за свадбарина и нијабет¹³². Селото спаѓало во средно развиените селски населби.

МЕТМИРЦИ

Кажувањата за целосното потекло на селото говорат дека селото потекнува, од сега непостоечкото село Метимирци, кое е во заборав. Селото Метимирци се наоѓало од десната страна по течението на Црна Река, од спротивната страна на село Света во месноста која секогаш била обрасната со лескова шума, а ја нарекувале „Широка леска“, а сега се вика „Леска“, ама ја викаат и “Тумба Бакре“ поради фактор што Бакре ги чувал на тумбата овците до леската, што ја викале „Тумбица“.¹³³ Распаднатите камења, растуруени во површина пет-шестотини квадратни метри, говорат за постоењето на селото. Селото имало храм и селска слава. Голем број од населението се иселило во Света, Кутретино и други блиски села.

ДОБРОМИРОВО

Било село кое се наоѓало во пазувите на Бигла Планина, во непосредна близина на слепченскиот манастир Св. Јован Претеча. Населението се занимавало со сточарство и дрводелство. Селото било тимар на Азап. Запишано е во дефтерот од 1468 година, во лист бр. 32 со следниве жители: Мирче, син на Негослав; Леко, син на Пралог; Доно, син на Никола; поп Велјан; поп Димитри; Никола, син на поп; Василко, Јано син на Богдан; Драле; Бојо, син на Драле; Никола, син на Ѓурко; Томо, син на Губеро; Јован, сиромав; Степан, брат на Јован; Дико, син на Миладин; Синком син на Дабе; син на Којо Степан, брат на Бојо; Андреја, Арбанаш; Ѓуро, син на Андреја; Владе; Рајан, син на Владе; Братул, син на Владе; Васил, син на Владе; Божик, син на Арбанаш; Којо, син на Богој; Јанко, син на Којко; Којо, син на Робе. Вкупно 28 семејства, 1 неженет и 1 вдовица со вкупно 145 жители. Во 1568 г. селото имало 125 жители. Селото почнало да се намалува, бидејќи селаните слегувале во селото Слепче. Во селото имало и храм Св. Источен Петок. Поголемо иселување на селаните од селото во село Слепче започнува во XVIII век.

КРАГУЈ (Крагуево)

Исчезнато село кое било сместено во Долни Демир Хисар. Атарот на с. Крагуј се граничел од исток со с. Мургашево, од запад со Стругово – (било најблизу до тоа село), од југ со Кутретино и од север со Загориче. Селото не постои. Низ селото течело река која се вливала во Црна Река, носејќи ги водите низ с. Мургашево. Реката почнувала од изворот што бил во горниот дел на селото, излегувајќи од една карпа каде се собирале орли. Ојконимот му потекнува од зоонимот Крагуј – име на посебен вид на орли кои долго живееле. Токму на тоа место, т.е. над селото се собирале орлите

¹³² Нијабет – бил данок од глоби и казни од кадијата или од неговиот помошник т.е. застапник на побот врз градското и селското македонско население.

¹³³ Душан Бакрески (2007): Сказанија – брџачки и полјански, Битола, стр.29-40; Душан Бакрески (2008): Корени дамнини, Битола, стр. 295

Крагуј и ја преспивале зимата во карпата од каде извирала селската река. Жителите биле Македонци со христијанско потекло. Селото било тимар на Ахмед, син на Кучук Рахман. Притежавал берат од пашата. Во војна одел секоја година самиот како буруме (во воена облека на самиот спахија која му била само за одење во војна со посебен вид на чалма).

Селаните биле многу храбри, борбени. Работливи, достоинствени и секогаш биле вклучени во одбрана на својот народ. Се споменува до 1905 година кога и последните жители се иселиле од тоа село и се населиле во Кутретино, Стругово, Утово, други заминале во странство (Романија, Русија и Бугарија) бидејќи биле судени за учество во Илинденското востание. Во Стругово се преселиле многубројни фамилии.

Во 1468 г. селото било опорезено со 1.035 акчиеа, од кои 320 биле за пченица; 200 за рж и јачмен, па за лен, за озја, за свињи, ушур за лозје; за бостан, за воденици, за свадбарина и најмногу испенцето со 381 акче (сребреници). Плаќањето им било редовно. Селото се споменува 1568 год. со следниве жители: Лазар, син на Радослав; Дапко, син на Братослав; Станиша, син на Добре; Тале, син на Димитри; Димко, брат на Станиша; Васил; Петко, брат на Добре; Стефан Петко; Панчо, син на Добре; Дано, син на Добре; Степан, син на Добре; Степан, син на Никола; Раде, брат на Степан; Стајко Дапко; Димитри Дапко; Горе, син на Дапко; Димитри, син на Петко; вдовица Добра. Семејства 15, неженет 1 вк. 16 или вкупно 76 жители. Во 1568 г. селото е регистрирано со 63 жители.

ЧАГОР

Се споменува во 1468 г. со следниве жители: Велко, син на Петко; Групче, син на Петко; Димитри, син на Петко; поп Рајко; Стајко стар; Пејо, син на Стајко; Расомир, брат на Стајко; поп Трајко; Димитри, син на Михо; Пејо, син на Михо; Никола, син на Михо; Ралче, син на Михо; Пејо, син на Ралче; Тале, син на Радослав; Ралче, син на Михо; Пејо, син на Ралче; Михал, син на Стариот; Тодор, син на Марко; Јиорфо, син на Марко; Пројко, зет на Михо; Радослав седлар; Рајко, син на Беле; Тодор, син на Поточар; Ненче, син на Согач; Михо, син на Тане; Богдан, зет на Михо; Јорго, син на Коста; Тодор, син на Полјакот; Јонко, син на Рајче. Семејства; 23, неженети – 2, вкупно 25 или се 129 жители. Во 1568 г. имало 114 жители. На жителите им било ставено данок 1 380 златници, од кои: 625 за иасоенце (данок за христијаните), 320 за пченица, 300 за јачмен и рѓ, па за лен, за улишта, данок за свињи; за свадбарина. Данокот морало да го платат зашто следувале најстроги казни: опожарување на селото, на посевот, касапење на човечкото тело и други строгости. Селаните од Чагор, главно, се преселиле во село Лопатица, Стругово, Лисолај, Суводол и други поблиски села.

ЧЕГЕЛ

Чегел било село кое се споменува со имињата: Ч'н'ги или Ч'г'а – сместено некаде во Демирхисарско. Во пописот од 1468 година се споменуваат следниве жители: Владислав; вдовица, жена на Пројко; Стајо, брат на Владислав; Тода, вдовица, жена на Никола Хрељаник; Бело Стале. Семејства 5, вдовици 2, со вкупно 33 жители. Се споменува и во пописот од 1568 год. со 38 жители. Натаму селото не се споменува. Точното место каде било сместено не се знае. Се знае дека село со исто име Чегел имало во Мариово кое настрадало во Првата Светска Војна и било целосно раселено. Соседни села на Чегел биле Ивени, Грумази и Гнилеш, сите во општина Новаци.

Карта 5. Административна карта на Општина Демир Хисар

Карта 6. Познати верски и други објекти во Општина Демир Хисар

ПРИЛОЗИ

Табела 9. Бројно движење на населението по населби за 1468, 1568, 1900, 1905, 1914, 1925 и 1931 г.

Р.б.	Име на населба	Година						
		1468	1568	1900	1905	1914	1925	1931
1.	Бабино	137	140	430	480	520	535	560
2.	Базерник	95	86	350	400	395	342	385
3.	Бараково	20	28	72	72	95	69	64
4.	Белче	90	88	100	128	78	89	92
5.	Боиште	152	165	650	720	716	750	765
6.	Брезово	179	217	560	800	620	655	723
7.	Вардино	177	121	200	288	406	465	500
8.	Велмевци	77	141	738	960	725	775	791
9.	Вирово*	143*	159*	350	400	525	492	668
10.	Големо Илино*	292*	202*	640	624	382	498	628
11.	Граиште	119	38	180	200	208	211	180
12.	ДЕМИР ХИСАР	595*	134*	240*	240*	-	-	-
13.	Доленци	25	144	330	360	310	334	317
14.	Единаковци	266	125	300	320	379	378	429
15.	Жван	317	154	340	360	66	451	492
16.	Железнец*	85*	125*	320	320	293	347	356
17.	Журче	342	151	350	400	490	519	589
18.	Загориче	136	85	140	128	76	99	118
19.	Зашле	107	100	280	320	380	410	512
20.	Кочиште	127	153	120	296	202	103	138
21.	Кутрегино	147	64	52	64	71	109	128
22.	Лесково	197	100	260	280	403	346	467
23.	Мало Илино	-	-	500	480	404	395	365
24.	Мренога	124	145	405	400	380	64	369
25.	Ново Село	-	-	200	300	12	107	147
26.	Обедник	324	214	250	120	-	239	247
27.	Прибилци	196	288	450	480	21	222	272
28.	Радово	62	51	250	216	315	244	321
29.	Ракитница	166	142	255	240	246	280	280
30.	Растојца	131	144	170	200	195	232	232
31.	Света	263	279	325	336	375	386	458
32.	Сладуево*	25*	65*	37*	80	55	58	18
33.	Слепче	341	452	570	800	699	717	746
34.	Слоештица	80	68	650	720	723	660	801
35.	Смилево*	347*	116*	2270*	2500*	941	750	846
36.	Сопотница	405	441	560	640	693	692	907
37.	Стругово	155	111	320	320	494	427	467
38.	Суво Грло	70	136	55	48	88	104	120
39.	Суводол	128	89	120	60	259	153	208
40.	Утово (Јетово)	-	-	70	112	94	52	49
41.	Церово	138	75	195	160	327	238	255
42.	Влашци-Лавци	104	164	-	112	-	-	-
43.	Крагуево	-	76	40	32	-	-	-
44.	Грешница	62	-	-	-	-	-	-
45.	Мечкарица	-	-	26	16	-	-	-
46.	Чагор	-	-	130	48	-	-	-
47.	Ченгел	33	38	-	-	-	-	-
	ВКУПНО	6979	5814	14533	16580	13661	13997	15382

*/ Во првите два пописа од 1468 и 1568 година регистрирани се две села Вирово, Горно со 195 и 118 жители и Долно Вирово со 97 и 41 жител. Во првите два пописа регистрираме само едно село Илино. Во првите два пописи наместо село Железнец се споменува Демир Хисар. Во првите пописи селото Сладуево е запишано како Сладуево, а во 1900 година како Златково. Во првите четири пописи регистрираме и село Старо Смилево со 65, 53, 78 и 70 жители. Забележано е како Мургашево.

Извор на податоци: Методија Соколовски, Битола и Битолско во XV и XVI век, МАНУ, Прилози, година VI, број 2, Скопје, 1975 година; Методија Соколовски, Прилеп и Прилепско во втората половина на XVI век, МАНУ, Прилози, година IX, бр. 1, Скопје, 1978 година; Методија Соколовски, Охрид и Охридско во XVI век, МАНУ, Прилози, година II, бр. 2, Скопје, 1971 година; Методија Соколовски, Преспанска нахија во текот на XVI век, Годишен зборник на филозофски факултет, Книга 24-25, Скопје, 1973 година; Турски документи за историја на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер № 4 (1467-1468), Историски архив на Македонија, Скопје, 1971 година, под редакција на Методија Соколовски и Александар Стојановски; Турски документи за историја на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XV век, Том II, Скопје, 1973 година, под редакција на Методија Соколовски; Турски документи за историја на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XV век, Том, Скопје, 1976 година; Ѓорѓи Димовски – Цолев и Ѓорѓи Грамосли, Статистички податоци за Битолско во XV век и Битола во XV и XVI век, ДНУБ, Прилози, бр. 30-31, Битола 1979 година; Група автори, Охрид и Охридско низ историјата Книга II, ИНИ, Охрид, 1978 година; Васил Кънчов, Македонија, Етнографија и Статистика, Софија, 1900 година; Мил. Ант. Вујчиќ, Речник места ослободеној области старе Србије, Београд, 1914 године; Упоредни преглед на населените места и населението према 1948 г., 1930 и 1925 година, (издание во ракопис на РЗС на СР Македонија).

Табела 10. Бројно движење на населението по населени места според пописите од 1948 до 2015 година

Р.б.	НАСЕЛБА	Година и број на население							
		1948	1953	1961	1971	1981	1994	2002	2015
1.	Бабино	547	533	451	320	194	70	34	10
2.	Базерник	412	360	244	210	154	83	52	20
3.	Бараково	119	125	118	94	90	84	67	50
4.	Белче	154	154	170	175	199	208	245	250
5.	Боиште	686	661	495	382	180	22	7	2
6.	Брезово	700	639	510	313	197	69	62	50
7.	Вардино	802	692	543	491	419	327	266	250
8.	Велмевци	619	511	227	124	87	18	7	20
9.	Вирово	653	630	461	435	345	217	151	90
10.	Големо Илино	618	604	412	296	208	91	52	25
11.	Граиште	141	312	311	275	260	164	145	90
12.	Демир Хисар	543	902	1129	1828	2283	2447	2593	2500
13.	Доленци	442	464	402	318	242	150	97	50
14.	Единаковци	580	639	588	595	552	384	338	350
15.	Жван	779	907	904	781	699	506	428	300
16.	Железнец	358	398	311	216	133	86	57	15
17.	Журче	739	766	704	597	527	285	255	150
18.	Загориче	208	225	247	257	299	140	115	140
19.	Зашле	414	453	402	202	103	48	42	20
20.	Кочишта	267	284	274	177	110	45	38	30
21.	Кутретино	159	161	164	198	179	271	301	350
22.	Лесково	322	320	215	67	1	-	-	1*
23.	Мало Илино	387	346	315	220	167	106	50	30
24.	Мренога	544	493	414	361	288	185	107	65
25.	Ново Село	251	274	239	170	120	50	35	20
26.	Обедник	481	487	408	407	479	382	273	230
27.	Прибилци	481	482	436	428	362	287	266	60
28.	Радово	218	222	179	141	98	28	13	6
29.	Ракитница	351	364	305	171	83	40	20	16
30.	Растојца	268	286	238	138	81	40	19	10
31.	Света	557	608	545	591	590	403	332	320
32.	Сладуево	106	126	109	96	105	81	77	50
33.	Слепче	1143	1108	1099	1079	1031	791	719	730
34.	Слоештица	878	841	746	620	535	299	221	180
35.	Смилево	1341	1339	1158	732	689	384	321	250
36.	Сопотница	985	1070	956	1220	1261	986	929	1000
37.	Стругово	645	644	607	548	535	353	286	220
38.	Суво Грло	157	156	143	102	62	27	8	2
39.	Суводол	457	487	448	478	568	426	415	450
40.	Утово	133	131	119	98	130	51	35	25
41.	Церово	259	291	211	153	67	10	2	1
ВКУПНО		19904	20495	17957	16104	14442	10644	9497	8428

Извор на податоци: SZS, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948, Knj. I, Beograd, 1951 g.; SZS, Popis stanovništva 1953, Knj. I, Beograd, 1959 g.; ЗСНРМ, Население и домаќинства, по населби (според пописите од 1948, 1953 и 1961 г.), Скопје, 1962 година; РЗС, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и становите во 1971 година; РЗС, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и становите во 1981 година, Статистички преглед 139, Скопје, 1984 год.; РЗС, Население во градовите на РСМ 1948 – 1981 година, Статистички преглед 162, Скопје, 1986 г.; РЗС, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата, становите и земјоделските стопанства во 1991 година, Статистички преглед 208, Скопје, 1991 год.; ЗСРМ, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата, становите и земјоделските стопанства во Р.Македонија во 1994 година, Документација од пописот, Книга V, Скопје, 1997 година. Никола В.Димитров (2001), Демогеографска анализа на миграционите движења во југозападниот дел од Република Македонија, Докторска дисертација, ракопис; ДЗС Попис на населението, домаќинствата и становите на Р.Македонија, 2002, Дефинитивни податоци, Вкупно население, домаќинства и станови, Дефинитивни податоци по населени места, Книга X, Скопје, мај 2004 г. *Лицето регистрирано во Лесково беше со привремен престој во летните месеци на теренското истражување во 2015 година. Пресметувањата се од страна на авторите.

Табела 11. Населени места во Општина Демир Хисар, според надморска височина, површина, структура на атарот и број на жители од 1994, 2002 и 2015 година

Ред бр.	Населба	Сре. Надм вис.	Повр. атар (км ²)*	Аграрна структура на атарот во ха				Жители		
				вкупно ха	Обр. земј.	пасишта	шуми	1994	2002	2015
1	Бабино	750	19,9	864	226	161	477	70	34	10
2.	Базерник	985	13,0	1276	172	370	734	83	52	20
3.	Бараково	610	1,8	177	98	78	1	84	67	50
4.	Белче	650	3,0	284	89	59	136	208	245	250
5.	Боиште	935	21,7	2110	439	495	1176	22	7	2
6.	Брезово	970	20,8	1982	443	1213	326	69	62	50
7.	Вардино	700	8,8	854	234	222	398	327	266	250
8.	Велмевци	950	18,3	1803	75	624	1104	18	7	20
9.	Вирово	840	17,5	1728	235	515	978	217	151	90
10.	Големо Илино	980	20,6	1880	327	628	925	91	52	25
11.	Граште	640	3,6	333	218	70	45	164	145	90
12.	Демир Хисар	635	5,5	438	204	97	137	2447	2593	2500
13.	Доленци	725	10,6	800	218	21	561	150	97	50
14	Единаковци	645	8,7	829	345	306	178	384	338	350
15.	Жван	670	9,3	859	249	154	456	506	428	300
16.	Железнец	740	12,8	1048	151	547	350	86	57	15
17.	Журче	740	22,6	2113	291	129	1693	285	255	150
18.	Загориче	675	4,8	389	174	42	173	140	115	140
19.	Зашле	1220	19,1	1897	140	1242	515	48	42	20
20.	Кочишта	730	12,1	1181	175	186	820	45	38	30
21.	Кутретино	655	3,9	366	179	61	126	271	301	350
22.	Лесково	1000	8,4	0	0	0	0	-	-	1**
23.	Мало Илино	990	16,6	1389	250	640	499	106	50	30
24	Мренога	760	14,5	1402	183	45	1174	185	107	65
25.	Ново Село	670	5,4	514	151	81	282	50	35	20
26.	Обедник	750	21,3	2042	322	36	1684	382	273	230
27.	Прибилци	660	10,5	927	290	178	459	287	266	60
28.	Радово	1010	4,9	479	129	174	176	28	13	6
29.	Ракитница	690	4,8	465	103	143	219	40	20	16
30.	Растојца	720	8,0	781	125	116	540	23	19	10
31.	Света	690	13,7	1329	337	359	633	403	332	320
32.	Сладуево	635	1,2	115	80	11	24	81	77	50
33.	Слепче	680	24,5	2369	365	267	1737	791	719	730
34.	Слоештица	770	21,4	2077	339	226	1512	299	221	180
35.	Смилево	920	16,6	1619	104	113	1402	384	321	250
36.	Сопотница	670	17,6	1621	482	289	850	989	929	1000
37.	Стругово	710	16,7	1611	387	224	1000	353	286	220
38.	Суво Грло	715	4,6	440	79	120	241	27	8	2
39.	Суводол	690	11,9	1117	262	185	670	426	415	450
40.	Утово	690	2,9	287	110	15	162	51	35	25
41.	Церово	970	7,7	652	175	213	264	10	2	1
Оп.	Демир Хисар	-	491,6	44447	8955	10655	24837	10644	9497	8428

Извор: РГЗ (1982): СР Македонија низ катарстаска евиденција, Скопје; Попис на населението 1994, 2002, Податоците за бројот на населението за 2015 година се од теренско истражување. *Заедно со неплодното земјиште и површината на населбата. **Лицето регистрирано во Лесково беше со привремен престој во летните месеци на 2015 година. Пресметувањата се од страна на авторите.

Табела 12. Споменици и спомен обележја на загинали борци од Демир Хисар за одбрана на Македонија кои се подигнати на подрачјето на Општина Демир Хисар

Ред бр.	Презиме и име	Роден и живеел во село	Година на раѓање - загинавање	Место на подигање на споменикот
1.	Јосифовски Јанкула	Велмевци	1918 – 1946	Велмевци
2.	Јордан Пиперката	Козица	1871 – 1903	Велмевци и Жван
3.	Ивановски Јордан	Железнец	1924 – 1944	Железнец
4.	Милошевски Велјан		1920 - 1944	
5.	Виданоски Вецко	Зашле	1920 – 1944	Зашле
6.	Симоноски Стојко		1923 – 1944	
7.	Веле Марков	Ракитница	1870 – 1902	Демир Хисар
8.	Лазаревски Стојан	Мургашево	1925 – 1944	Дисар Хисар
9.	Јолевски Борис	Вардино	1921 – 1944	Вардино
10.	Ѓорѓиевски Трајко	Света	1919 – 1944	Света
11.	Јошевски Љубе	Прибилци	1924 – 1944	Прибилци
12.	Клечковски Петре	Слепче	1920 = 1944	Слепче
13.	Груевски Стојко	Устово	1919 - 1944	Утово
14.	Груев Даме	Смилево	1871 – 2006	Смилево
15.	Огненовски Трајан	Лесково	1921 – 1944	Лесково
16.	Велјановски Манојло	Растојца	1925 – 1944	Растојца
17.	Деспотовски Трајан		1925 - 1944	
18.	Јовановски Милош		1926 - 1945	
19.	Соколовски Јане		1890 - 1944	
20.	Согиоровски Крсте		1915 - 1944	
21.	Тренчевски Мито		1924 - 1944	
22.	Кузмановски Миле		1922 - 1944	
23.	Блажевски Ванчо	Ново Село	1915 – 1944	Ново Село
24.	Трајковски Јордан		1921 - 1945	
25.	Христовски Борис		1922 - 1945	
26.	Митревски Стеван	Журче	1923 – 1944	Журче
27.	Мијаковски Раде	Радово	1922 – 1945	Радово
28.	Велјановски Ѓорѓија	Боиште	1925 – 1945	Боиште
29.	Дамевски Богоја		1919 - 1945	
30.	Илијовски Наум		1910 - 1944	
31.	Велјановски Миле		1910 - 1944	
32.	Велјановски Миле		1912 – 1944	
33.	Стефановски Алексо		1924 - 1945	
34.	Ѓорѓијовски Тале		1921 - 1944	
35.	Велјановски Војне	Вирово	1923 - 1945	Вирово
36.	Спировски Никола		1923 - 1945	
37.	Петровски Сарафил	Мрењнога	1922 - 1945	Мренога
38.	Недановски Соколе		1924 - 1944	
39.	Радевски Наумче		1922 – 1945	
40.	Поповски Максим		1923 - 1945	
41.	Лопатаровски Димо	Брезово	1923 - 1945	Брезово
42.	Цветковски Ристо		1924 - 1945	
43.	Митревски Вецко		1923 - 1945	
44.	Поповски Мито	Слоештица		Слоештица
45.	Мреношки Петре	Сопотница	1925 - 1944	Сопотница
46.	Пејковски Василе		1923 - 1945	
47.	Мондовски Цане		1922 - 1944	
48.	Браевски Стојче		1922 - 1944	
49.	Брилевски Васил	Мало Илино	1922 - 1944	
50.	Маглоски Трајче	Смилево	1924 - 1943	Смилево
51.	Грамаатковски Пецо		1926 - 1945	
52.	Трамповски Целе		1923 - 1945	
53.	Ристевски Милош	Слепче	1925 - 1944	Слепче

Извор: Солунчевски, М. (2013) Развојот на системот за одбрана и заштита во Општина Демир Хисар во дваесеттиот век, стр.67-70

Табела 13. Табеларен преглед на над 80 верски објекти во Демирхисарските села

Ред бр.	Ојконим на селото	Црква-храмови /верски празник	Годи на	Слава на селото	
				Име на славата	Датум
1	Бабино	црква св. Николај Мираклијски Манастир св. Никола Топлички	1858	Св. Никола, летен	2.VI
2.	Базерник	црква св. Атанасиј Велики	1891	Атанасовден	15. V
3.	Бараково	црква св. Мала Богородица	1942	Богородца	21. IX
4.	Белче	црква св. Никола Чудотворец - Арбанашки	1925	Св. Никола, летен	22. V
5.	Боиште	црква св. Ѓорѓи Победоносец црква св. Петка Параскева црква св. Атанас	1850	Ѓурѓовден Петковден Атанасовден	6. V 27. X 15. V
6.	Брезово	црква Св. вмч Ѓорѓиј црква Св. Пророк Илија (заедно со с. Зашле) црква Св. Никола	1835 1873	Ѓурѓовден Илинден Св. Никола	5. V 2. VIII 2.VI
7.	Вардино	црква Св. вмч Николај Манастир Св. Тома (Шути манастир) црква Св. Елена и Константин	XIX	Св. Никола, летен Св. Тома	2.VI 19. X 3.VI
8.	Велмевци	црква Св. мач. Марина (Огнена Марија) црква Св. Илија црква Св. Богородица црква Св Петка	2006 1838 1874 1999	Огнена Марија Илинден Мала Богородица Св. Петка	30.VIII 2.VIII 21. IX 8. VIII
9.	Вирово	црква Св.Николај Мираклијски црква Св. Петка црква Вов. Пресвета Богородица– Пречиста	XIX	Св. Никола, летен Св. Петка	2.VI 8. VIII 4. XII
10.	Големо Илино	црква Св.вмч. Петка црква Св. вмч. Николај	XVII XVII	Петковден Св. Никола летен	27. X 2.VI
11.	Граиште	црква Св. Леонтие	1927	Св. Леонтие	24.XII
12.	Демир Хисар	црква Св. мч. Никола Мириклијски		Св. Никола	2.VI
13.	Доленци	црква Усп. на прсв. Богородица црква Св. Атанасиј Велики	1851	Голема Богородица Св. Атанасиј	28. VIII 31.XII
14.	Единаковци	црква Св. Николај Мираклијски	1884	Св. Никола	2.VI
15.	Жван	црква Св. вмч Димитриј Солунски црква Св.вмч Параскева - Петка црква-манастир Св.Архангел Михаил црква-манастир Св. Пророк Илија Крст	1624 1931	Митровден Св. Петка Петковден Илинден	8. XI 8.VIII 27.X 2.VIII
16.	Железнец	црква Усп.на прсв. Богородица	1852	Голема Богородица	28. VIII
17.	Журче	црква Усп.на прсв. Богородица црква Св. Илија Манастир Св. Атанасиј Велики или Александриски (Журечки манастир)	1885 1976 1121	Илинден Св. Атанасиј	2.VIII 31.XII
18.	Загориче	црква Св. Николај Мираклијски	1885	Св. Никола летен	21. VI
19.	Зашле	црква Св. Пророк Илија Манастир Св. Ѓорѓи	1888 1873	Илинден Ѓурѓовден	2.VIII 6. V
20.	Кочиште	црква Св. Никола Чудотворец	1850	Св. Никола	2.VI
21.	Кутретино	црква Св. Никола Мириклиски црква Св. Константин и Елена (заедно со с. Суводол)		Св. Никола Св. Константин и Елена	2.VI 3.VI
22.	Лесково	црква – манас. Св. Пророк Илија	XIX	Илинден	2.VIII
23.	Мало Илино	Манастир Св. Пророк Илија (заедно со Големо Илино) црква Св. Воведение на Пресвата Богородица (Пречиста)	XIX 1979	Илинден	2.VIII
24	Мренога	црква Св. Спас – Воведение Христово Манастир Св. Атанас	1889 1998	Спасовден	20.V
25.	Ново Село	црква Св. Архангел Михаил	XIX	Арангел	11.IV
26.	Обедник	црква Св. Прес.Богородица,1850,1956 Џамија	1973	Голема Богородица	28. VIII

27.	Прибилци	црква Св. Успе. на Прев. Богородица	1973	Голема Богородица	28.VIII
28.	Радово	црква Св. Архангел Михаил	1856	Арангел Михаил	21. XI
29.	Ракитница	црква Св. вмч Димитриј Солунски	XVI	Митровден	8. XI
30.	Растојца	црква Св. Ѓеорѓиј Победоносец	1874	Ѓурѓовден	6. V
31.	Света	црква Св. Пантелејмон црква Св. Петка - Параскева	1905	Пантелејмон Петковден	9. VIII 27. X
32.	Сладуево	црква Св. Илија		Илинден	2.VIII
33.	Слеепче	црква Св. Николај Мираклијски	1864	Мала Богородица	21.IX
		црква-ман. Св. Јован Теолог-Боголсов	1393	Св. Јован-Иванден	7. VII
		Манастир Св.Јован Крстител Претеча Манастир Св. Прес. Богородица Балаклија – Источен Петок (Манастир Добромирово)	1010 XVII 1970	Св. Јован Крстител	19. I
34.	Слоештица	црква Успение на пресв. Богородица	1908	Богородца	28. VIII
		црква Св. Атанасиј Велики		Св. Никола, летен	15. V
		црква Св. Никола Манастир Св. Ѓорѓи			
35.	Смилево	црква Св. вч. Ѓеорѓиј Победоносец	1911	Ѓурѓовден	6. V
		црква Св. Ѓорѓи (гробјанска)	XIX		8.VIII
		црква Св. Петка			20.VII
		црква Св. Недела црква Св. вмч Димитриј Солунски Манастир Св. Петар и Павле	1983	Митровден	12.VII 8.XI
36.	Сопотница	црква Св. Никола	1874	Св. Никола, летен	2. VI
		Манастир Св. Атанасиј	2005	Св. Атанасиј	31.I-15.V
37.	Стругово	црква Св. Атанасиј Велики Манастир Св. Антониј	1891	Атанасовден Антониј	15. V 30.I
38.	Суво Грло	црква Св. Атанасиј Велики црква Св. Пресвета Богородица	1886	Атанасовден	15. V
39.	Суводол	црква Св. Константин и Елена (со Кутретино) Ман. Св.Усп. на Прес. Богородица Цамија	1830	<i>Костантин и Елена Богородица</i>	3. VI 28.VIII
40.	Утово	црква Св. Николај Мираклијски (заедно со с. Загориче)	1874	Св. Никола, летен	2. VI
41.	Церово	црква Св.Петка	XIX		2.VIII
		црква – манастир Св. Пророк Илија	1875	Илинден	

Манастири во подрачјето на општина Демир Хисар, состојба 2015 година

1.	Бабино – Слоештица – Жван	XIV	Св. Никола Топлички	Стара градба	Св. Никола
2.	Вардино - Граиште		Св. Апостол Тома		Св. Ап.Тома
3.	Вирово		Св. Петка	Нова градба	Св. Петка
4.			Св. Вов. на Прес. Богородица		Св. Богородица
5.	Големо Илино - Мало Илино	XIX	Св. Пророк Илија	Нова градба	Илинден
6.	Жван		Св. Архангел Михаил	Стара градба	Атанасовден
7.			Св. Илија		Илинден
8.	Зашле - Брезово	XIX	св. Ѓорѓи	Стара градба	Ѓурѓовден
9.	Лесково		св. Илија	Нова градба	Илинден
10.	Мренога	1998	Св. Атанас	Нова градба	Атанасиј
11.	Журче	1121	Св. Атанасиј Александриски	Стара градба	Антониј
12.			Св.Илија	Нова градба	Илинден
13.	Слепче	1010	Св. Јован Крстител - Претеча	Реновиран	Иванден
14.		1627	Св. Јован Теолог	Реновиран	Иванден
15.		1880	Св. Богородица – Источен Петок	Нива градба	Богородица
16.	Слоештица		Св. Ѓорѓи	Нова градба	Ѓурѓовден
17.	Смилево	1983	Св. Петар и Павле	Нова градба	Петровден
18.	Сопотница		Св. Атанасиј Велики	Нова градба	Атанасовден
19.	Стругово	1890	Св. Антониј Велики	Нова градба	Антониј
20.	Суводол		Св. Богордица	Нова градба	Богородица
21.	Церово	1875	Св. Илија	Нова градба	Илинден

Табела 14. Национална структура на населението во Општина Демир Хисар за 1953 и 2002 г.

Населба	НАСЕЛЕНИЕ СПОРЕД НАЦИОНАЛНОСТ																
	1953								2002								
	Вкупно	Мак.	Алб.	Тур.	Роми	Власи	Срби	Др.	Вкупно	Мак.	Алб.	Тур.	Роми	Власи	Срби	Бош	Др.
Бабино	533	531	-	-	-	-	2	-	34	33	-	-	-	-	1	-	-
Базерник	360	359	-	-	-	-	1	-	52	52	-	-	-	-	-	-	-
Бараково	125	125	-	-	-	-	-	-	67	66	-	-	-	-	-	-	1
Белче	154	152	-	-	-	-	2	-	245	245	-	-	-	-	-	-	-
Боиште	661	659	-	-	-	-	2	-	7	7	-	-	-	-	-	-	-
Брезово	639	638	-	-	-	-	1	-	62	62	-	-	-	-	-	-	-
Вардино	692	689	-	-	-	-	-	3	266	266	-	-	-	-	-	-	-
Велмевци	511	511	-	-	-	-	-	-	7	7	-	-	-	-	-	-	-
Вирово	630	630	-	-	-	-	-	-	151	151	-	-	-	-	-	-	-
Големо Илино	604	602	-	-	-	-	1	1	52	52	-	-	-	-	-	-	-
Граште	312	312	-	-	-	-	-	-	145	145	-	-	-	-	-	-	-
Демир Хисар	902	449	27	412	-	1	3	10	2593	2473	62	22	11	6	7	2	10
Доленци	464	464	-	-	-	-	-	-	97	97	-	-	-	-	-	-	-
Единаковци	639	639	-	-	-	-	-	-	338	337	-	-	-	-	-	-	1
Жван	907	904	-	-	-	-	1	2	428	428	-	-	-	-	-	-	-
Железнец	398	395	-	-	-	-	3	-	57	57	-	-	-	-	-	-	-
Журче	766	765	-	-	-	-	1	-	255	254	-	-	-	1	-	-	-
Загориче	225	225	-	-	-	-	-	-	115	115	-	-	-	-	-	-	-
Зашле	453	448	-	3	-	-	1	1	42	42	-	-	-	-	-	-	-
Кочишта	284	284	-	-	-	-	-	-	38	38	-	-	-	-	-	-	-
Кутретино	161	160	-	-	-	-	-	1	301	301	-	-	-	-	-	-	-
Лесково	320	320	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Мало Илино	346	344	-	-	-	-	-	2	50	49	-	-	-	-	-	-	1
Мренога	493	491	-	-	-	-	1	1	107	105	-	-	-	-	-	-	2

Ново Село	274	274	-	-	-	-	-	-	35	35	-	-	-	-	-	-	-
Обедник	487	23	8	455	-	-	-	1	273	134	139	-	-	-	-	-	-
Прибилци	482	481	-	-	-	-	-	1	266	266	-	-	-	-	-	-	-
Радово	222	222	-	-	-	-	-	-	13	13	-	-	-	-	-	-	-
Ракитница	364	364	-	-	-	-	-	-	37	37	-	-	-	-	-	-	-
Растојца	286	285	-	-	-	-	1	-	19	19	-	-	-	-	-	-	-
Света	608	606	-	-	-	-	-	2	332	332	-	-	-	-	-	-	-
Сладуево	126	122	-	-	-	-	2	2	77	77	-	-	-	-	-	-	-
Слепче	1108	1107	-	-	-	-	-	1	719	718	-	-	-	-	1	-	-
Слоештица	841	841	-	-	-	-	-	-	221	221	-	-	-	-	-	-	-
Смилево	1339	1338	-	-	-	-	1	-	321	321	-	-	-	-	-	-	-
Сопотница	1070	1050	-	9	11	-	-	-	929	926	-	-	-	-	3	-	-
Стругово	644	642	-	-	-	-	-	2	286	285	-	-	-	-	-	-	1
Суво Грло	156	156	-	-	-	-	-	-	8	7	-	-	-	-	-	-	1
Суводол	487	297	15	146	-	-	-	29	415	369	31	13	-	-	1	-	1
Утово	131	128	-	2	-	-	-	1	35	35	-	-	-	-	-	-	-
Церово	291	291	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-
ВКУПНО	20495	19323	15	1027	11	1	23	60	9497	9179	232	35	11	7	13	2	18

Извор: Државен завод за статистика (2002): Попис на населението во Република Македонија 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 1994 година, Население на Република Македонија според изјаснување за националната припадност, податоци по општини и населени места според административно - територијалната поделба од 1996 година, Книга IX, Скопје, 2002, стр. 317 (стр. 91-94; 253-256), Државен завод за статистика (2002): Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002 година, Вкупно население, домаќинства и станови – дефинитивни податоци по население места. Вкупно население според изјаснување за националната припадност, мајчиниот јазик и вероисповедтаи населени места според административно - територијалната поделба од 1996 година, Книга X, Скопје, 2002, стр. 471 (стр. 93-95; 174-176).

ЛИТЕРАТУРА И ДРУГИ ИЗВОРИ

- Абаџиев, Ѓ. (1992), Балканските војни и Македонија, Битола
- Бакрески, Д. (2008), Света – Корени, дамнини, Битола
- Бакрески, Д. (2007), Сказанија – брсјачки и полјански, Битола
- Божиновски, З. (2002), Веле Марков, ДНУБ, Битола
- Велев, И. (1990), Преглед на средновековни цркви и манастири во Македонија, Скопје
- Веркович, С.И. (1889), Топографическо-етнографически очерки, С. Петербург
- Гашевски, М. (1979), Основни хидрографски особености на главните притоки на Вардар во СР Македонија, Географски разгледи, кн.17, Скопје
- Група автори, (1962), Историја на македонскиот народ, книга I,II,III од предисториското време до крајот на XVIII век, ИНИ, Скопје
- Група автори, (1969), Историја на македонскиот народ, во три тома, издание на Институтот за национална историја на РМ, Скопје
- Група автори, Охрид и Охридско низ историјата (1978), Книга II, ИНИ, Охрид
- Група автори, (1980), Сопотница, Знање и имање, 1980 година
- Група автори (1994), Археолошка карта на Република Македонија, Том I, МАНУ – Археолошки оддел, Скопје
- Дамевски, Б. (1998), Журче, деветстотини години словенска населба (генеологија – фамилии – семејства – лица), Иларион, Охрид
- Дамјановски, Р. (1980), Восаната Македонија, Комунист, Скопје 1980
- Дамчевски, С. (1989), Народен одбор на Општината Демир Хисар (1955-1965), Битола
- Данчев, Ѓ. (1994), Демир Хисар – Евиденција на архитектонското наследство, сп. Културно наследство бр. 19-21/1992-1994, Скопје
- Димевски, С. (1989), Историја на македонската православна црква, Скопје
- Димитров, Н. В. (1998), Битола урбано-географски развој Битола: ДНУ - Битола
- Димитров, Н. и Огненовски Т. (2009), Битолскиот регион, Битола: Општина Битола
- Димитров, Никола В. (2001), Демогеографска анализа на миграционите процеси во југозападниот дел на Република Македонија, Скопје, (докторска дисертација во ракопис)
- Димитров (Павлески) Н. (В.) (2009), Велмевци – предци и наследници, МЗ Велмевци
- Димовски Ѓ. – Цолев и Грамосли, Ѓ. (1979), Статистички податоци за Битолско во XV век и Битола во XV и XVI век, ДНУБ, Прилози, бр. 30-31, Битола
- Динев, А. (1987), Илинденската епопеја, книга I, II, Битола
- Димоски - Цолев, Ѓ. (1982, 1988), Ѓорѓи Сугарев, ДНУБ, Битола
- Ѓоршески, З. (1982), Јордан Пиперката, Скопје
- Јоновски, Б., Божиновски, З. (1988), Демир Хисар 1919 – 1945, Во пламенот на Вториот илинден, Киро Дандаро, Битола
- К'нчов, В. (1900), Македония, Етнография и Статистика, София
- Конески, Б. (1991), Македонските места и имиња, Студентски збор, Скопје
- Константинов Хр. Д., (1964), Печалбарство, Научно друштво – Битола, Книга 6 – одделни трудови, Битола
- Константинов, Хр. Д. (1984), Дамјан Груев, Здружение на борци од НОВ, Смилево, 1984 година
- Костовски, В. (1979), Демир Хисар – Железник, основни географски карактеристики, сп. Прилози, 29, 155-156, ДНУ - Битола
- Кочовски, Б. и Тодоровски, Д. (2003), Учителот Максим Попоски, МНД – Битола
- Крстевски Сл. (2014), Битисување, Демир Хисар
- Вујчиќ, Мил. Ант., (1914), Речник места ослобоѓеној области старе Србије, Београд

Лозаноски, В. (1980), Раѓањето на македонските револуционерни песни во Демир Хисар сврзани со легендарниот војвода Јордан Пиперката, Фолклорот и етнологијата во Битола и битолско, ДНУБ, Битола

Лозаноски, В. (1988), Слеченскиот книжевно уметнички центар, ДНУ-Битола

Лозаноски, В. (1993), Брсјачката буна и одразот во литературата и народната песна, Музеј на Западна Македонија, Кичево

Лозаноски, В. и други, (2005), Демир Хисар и демирхисарско низ вековите и денес, монографија, Љубители на литература, култура, науки и уметност Демир Хисар

Лозаноски, В. (2000), Светлините на манастирот „Света Пречиста“ и Општина Другово“, Македонија

Маркоски Б. (1995), Хипсометрија на просторот и населеноста во Република Македонија, Македонска ризница, Скопје

Митревски, Н. (2003), Споменици на фрескоживописот од XVI и XVII век во Демирхисарско, Прилеп

Наумовски, Н. (1998), Доленци низ вековите (монографија), ДНУ – Битола

Општините во Р. Македонија, 1996, КНИЦ, Скопје

Општините во Р. Македонија 2006, Скопје.

Пандевски, Д. М.(1978), Илинденското востание во Македонија 1903, ИНИ, Скопје

Панов, Б. (1986), Средновековна Македонија, Том I, II, III, Скопје

Панов М. (1993), Селата во Република Македонија, Книга 1 и 2, Скопје

Панов М. (1998), Енциклопедија на селата во Република Македонија, Скопје

Поповски В. и Панов М. (1998), Општините во Р.Македонија, Скопје

Поповски В. (2006), Општините во Република Македонија, Скопје

Поповски В., Панов М. (1998), Општините во Р. Македонија, Мисла А.Д. Скопје.

Поповски Ж. Цветин (2003), Брезово, вчера, денес, утре, Брезово

SZS, Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948, Knj. I, Beograd, 1951 g.

SZS, Popis stanovništva 1953, Knj. I, Beograd, 1959 g.

ЗСНРМ, Население и домаќинства, по населби (според пописите од 1948,1953 и 1961 г.), Скопје, 1962 година

РЗС, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и станите во 1971 година; РЗС, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и станите во 1981 година, Статистички преглед 139, Скопје, 1984 година

РЗС, Население во градовите на РСМ 1948 – 1981 година, Статистички преглед 162, Скопје, 1986 година

РЗС, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата, станите и земјоделските стопанства во 1991 година, Статистички преглед 208, Скопје, 1991 год.

ЗСРМ, Први резултати од пописот на населението, домаќинствата, станите и земјоделските стопанства во Р.Македонија во 1994 година, Документација од пописот, Книга V, Скопје, 1997 година

ДЗС Попис на населението, домаќинствата и станите на Р.Македонија, 2002, Дефинитивни податоци, Вкупно население, домаќинства и станови, Дефинитивни податоци по населени места, Книга X, Скопје, мај 2004 година

ДЗС, Процени на населението на 30.06.2014 и 31.12.2014 според полот и возраста, по општини и по статистички региони (НТЕС 3 – 2007 година), Статистички преглед: Население и социјални статистики 2.4.15. 821 Скопје, јули 2015

РЗСНРМ, Население и домаќинства, по населби (според пописите од 1948,1953 и 1961 г.), Скопје, 1962 година

РГЗ, (1982,) СР.Македонија низ катастарска евиденција, Скопје

Селишчев 1968 - А. М. Селишев, Избран е труд, Москва

50 години ОУ „Гоце Делчев“ – Демир Хисар (1948/49 – 1998/99), монографска книга, Демир Хисар, 1999 година

Соколовски, М. (1973), Битолски кадиски сицил, Скопје: Архив на РМ.

Соколовски, М. (1975), Битола и Битолско во XV и XVI век, во сп. Прилози (Contributions) VI-2, МАНУ, Скопје

Соколовски, М. (1978), Прилеп и Прилепско во втората половина на XVI век, МАНУ, Прилози, година IX, бр. 1, Скопје

Соколовски, М. (1971), Охрид и Охридско во XVI век, МАНУ, Прилози, година II, бр. 2, Скопје

Соколовски, М. (1973), Преспанска нахија во текот на XVI век, Годишен зборник на филозофски факултет, Книга 24-25, Скопје

Соколовски М. (1966), Личните имиња и називите на населените места во Костурска и Мариовска нахија во Втората половина на XV век, во сп. Македонски јазик год. XVII, 1966 196-230 стр. Според пописните турски дефтери бр. 237 од 1445 Но 4 од 1470/71

Солунчевски, М. (2013), Развојот на системот за одбрана и заштита во Општина Демир Хисар во дваесеттиот век, Демир Хисар

Солунчевски, М. (2015), Учеството на демирхисарските воени старешини и војници во војната во 2001 година во Република Македонија, Демир Хисар

Солунчевски, М. (2005), Цивилна заштита, Скопје, Југореклам

Стојанов, П. (1969), Македонија во времето на Балканските и Првата светска војна (1912-1918), ИНИ, Скопје

Станковска, Љ. (1995), Македонска ојконимија, книга I, Скопје: Метаморфоза

Станковска, Љ. (1997), Македонска ојконимија, книга II, Скопје: Метаморфоза

Стојановски, А. (1989), Македонија во турското средновековија, Скопје

Стојаноски, Ал. И Ѓоргиев, Ал. Населби и население во Македонија во 14 и 15 век, Скопје, ИНИ – Скопје

Стојкоски, С. (2015), Туристичко – археолошки водич за демирхисарско, Бабино

Стојмилов, А. (2002), Физичка географија на Република Македонија, ПМФ, Скопје

Теренски истражувања на Никола Димитров и Трајко Огненовски (разговори со информатори)

Томоски, Т. (1999), Македонија низ вековите – градови, тврдини, комуникации, Скопје

Топографска карта, размер 1:50.000, секција Битола 1-4, Број на лист 781-1-4, Охрид 2-3, 780-2-3, Војногеографски институт, 1966, дополнета 1971 и 1985 година.

Турски документи за историјата на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XV век, Том II, Скопје, 1973, под ред. на М. Соколовски

Турски документи за историјата на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XV век, Том III, Скопје, 1976 година

Турски документи за историјата на македонскиот народ, Опширни пописни дефтери од 15 век (1467- 1468), том 5, книга, 3, (под редакција на Методија Соколовски и д-р Александар Стојановски) Скопје, 1971 г. Архив на Македонија. Опширни пописни дефтери бр. 993 и 988 од 1468 година

Турски документи за историјата на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XV век, Том II, Скопје, 1973 година, под редакција на Методија Соколовски

Турски документи за историјата на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XV век, Том III, Скопје, 1976 година

Турски документи за историјата на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XVI век, Том V, книга 3, Скопје, 1982 година

Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширни пописни дефтери од 16 век, (под редкација на Методија Соколовски и д-р Александар Стојановски) со опфат на Битолската нахија

Турски документи за историјата на македонскиот народ – Опширен пописен дефтер од XIX век, книга 3, Скопје, 1998 година

Турски документи за историјата на македонскиот народ, Опширни пописни дефтери од 15 век (1470, 1481, 1528) (под редакција на Методија Соколовски и д-р Александар Стојановски) Скопје, 1971 г. Архив на Македонија. Опширни пописни дефтери бр. 993 и 988 од 1468 година. Скопје, 1966 година

Турски документи за проучување на македонската историја, 1827-1839, V, Институт за национална историја, Скопје, 1958 година

Турски документи за историјата на македонскиот народ од XIX век, кн. 3 Ск., 1982 г Упоредни преглед на населените места и населението према 1948 г., 1930 и 1925 година, (издание во ракопис на РЗС на СР Македонија)

Цветковски, Р. (1975), Од фолклорните и јазичните записи во демирхисарското село Сопотница, сп. Развитие, год. XII, бр.1,2

Цветковски, Р. и Стефановски, Б. (2008), Речник на демирхисарскиот говор, Скопје

Цветковски, Р. (1975), Од фолклорните и јазичните записи записи во демирхисарското село Сопотница, Развитие, год. XII, бр. 1-2 1975, Битола

Цветковски, Р. (2003), Јазичните особености на демирхисарскиот говор, во кн. Отаде и одавде времето, Скопје

Цветковски, Р. (1996), Сказанија демирхисарски, ДНУ – Битола, анегдоти

Цветковски, Р. (2003), Демирхисарски и други сказанија изд., Мисла, Скопје

Цвијиќ, Ј. (1991) Балканско полуострво, Београд.

Цветкова, Б. А. (1979), Село Смилево Битоласко в национално- револуционерното движение, Софија

Цветковска, Н. (1998/99), Локалната управа во вардарскиот дел на Македонија меѓу двете светски војни (1919-1941) Списание Историја Сојуз на друштвата на историчарите на Р. Македонија, год. XXXIV/XXXV, бр. 1-4, Скопје

Цветковски, Р. (2003), Јазичните особености на демирхисарскиот говор во „Отаде и одавде времето“, Скопје

Цветковски Р. (2003), Сказанија демирхисарски (анегдотски записи), Скопје

Целаковски, Ц. (1984), Дебарца, обреди, магии и обредни песни, НИО „Студентски збор“, Скопје

Д-р Трајко Огненовски, редовен професор, научен работник од областа на историјата на книжевноста, лингвистичката наука, фолклористиката и теоретичар. Роден е 1939 година во с. Утово, Демир Хисар. Во 1969 година дипломира на Филозофско-филолошкиот факултет во Скопје. Постдипломски студии заврши во 1978 г. на Универзитетот во Белград. Докторира на Филолошкиот факултет при универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Предавал современ македонски јазик и книжевност во Битола и поблиските селски населби. Во времето од 1979 до 1998 бил професионално вработен во ДНУ-Битола на работно место секретар. Од 1998 г. бил професор за современ македонски јазик и Култура на изразувањето на Педагошки факултет во Битола до пензионирањето. Активно учествувал со свои предавања и трудови на голем број научни средби во земјата и странство. Има објавено повеќе од 250 научни трудови од областа на историјата на книжевноста, фолклорот, етнологијата, лингвистиката и историјата од кои седум се посебни изданија, објавени во наши и светски списанија и зборници на македонски, српски, туриски и на германски јазик. Покрај публикациите Огненовски се занимава со научно – истражувачка дејност од областа на општествените науки. Бил раководител на три проекти и учесник во седум проекти. Од посебните изданија ги издвојуваме: ДНУ – Битола (монографија); „Св. браќа Кирил и Методиј“ (1996); Антрополошки карактеристики и етно одлики кај етничките групации во Југозападна Македонија – колективен труд“ (1994); „Народниот хумор и смеата“ (1998); „Во чест на Св. Методиј Солунски“ (1998); „Култура на изразувањето“ (2003); „Педагошки факултет – Битола“ (2005); „Новаци“ (монографија, 2007); „100 години Земјоделско училиште 1908-2008“ (2008), „Лексикон на реторички поими и дефиниции“ (2019) и др. Бил уредник сп. Прилози во ДНУ – Битола и на сп. Учител на Педагошкиот факултет во Битола. Добитник е на републички и општински награди и плакети. Одликуван е со Орден за воени заслуги со сребрени мечеви (1983), Орден на трудот со златен венец (1985) и Орден заслуги за народ со сребрена ѕвезда (1987).

*

Д-р Никола Венко Димитров (Павлески), редовен професор, научен работник од областа на географијата, туризмот, демографијата, просторното планирање и методиката по географија. Роден 1958 година во Битола, а по татко (Венко Димитров Павлески) со потекло од село Велмевци, Демир Хисар. Високо образование завршува во 1984 година на ПМФ - Географски факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Во 1992 година магистрира на студии по географски основи на просторно планирање, а во 2001 година и докторира на иститот факултет ПМФ - Институтот за географија, при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и се стекнува со титула доктор на географски науки.

Од 1987 до 2002 година работи како професор во основни училишта и во гимназијата „Јосип Броз–Тито“ – Битола. Од 2002 до 2008 година бил советник за географија во Биро за развој на образованието на Република Македонија - ПЕ Битола, орган на Министерството за образование и наука на РМ. Од 2008 г., е професор на Факултетот за туризам и бизнис логистика во Гевгелија, а од 2009 г., и професор на Факултетот за природни и технички науки, катедра за географија, при Универзитетот „Гоце Делчев“-Штип. Од 2009 до 2015 г., бил продекан а од 2015 до 2019 г. и декан на Факултет за туризам и бизнис логистика при УГД – Штип. Покрај наставната дејност е активен и во научно-истражувачка работа. Досега има објавено 250 научни и стручни трудови, учебници, учебни помагала, прирачници, водичи, книги, монографии и популарни текстови од областа на географијата, туризмот, демографија, просторното планирање и сл. Раководел и учествувал во петнаесет научно истражувачки и други проекти. Членува во Македонското научно друштво – Битола (1992 година), членува во Македонското географско друштво – Скопје (1987), бил претседател на Регионално географско друштво „Геосфера“ – Битола (2005-2010) и членува во други друштва, здруженија и невладини организации. Учествувал на дваесеттина научни симпозиуми, собири, конгреси и трибини, а бил претседател на организационен одбор и реализатор на пет научни симпозиуми. Член е на редакција на неколку списанија, рецензирал повеќе стручни книги и трудови. Бил ментор на магистерски и докторски студии, член на комисији за одбрана на повеќе магистерски и докторски трудови. Добитник е на голем број сертификати, благодарници, пофалници, уверенија, признанија, плакети и награди („4^{ти} Ноември“ на град Битола, за колективен труд во 1999 година).

*

Проф. д-р Никола В. Димитров & Проф. д-р Трајко Огненовски
ОПШТИНА ДЕМИР ХИСАР

*

Компјутерско и техничко уредување
Проф. д-р Никола В. Димитров
Проф. д-р Трајко Огненовски

*

Јазична редакција
Проф. д-р Трајко Огненовски

*

Дизајн на корица
Проф. д-р Никола В. Димитров

*

ISBN 978-608-4895-16-9